

■ داود رضائی

■ سدنیك پاشا.

■ اسرافیل عباسلی

■ محمدرضا اسماعیل زاده

■ ثریا بخشی (آیلار)

■ رباب فیضی زاده (اٲل قیزی)

■ اسفندیار آوگان

■ هاوار عبادی

■ احد فرهمندی

■ دکتر محمدرضا کریمی

■ بهرام اسدی

■ روح اله صاحب قلم

■ منصور رهبری

الله ین آدی ایله

آذربایجان ائل یلیمی
درنگی نین آیلیق ایچ بولتنی
Azərbaycan Elbilimi
۱۲۴- جی سای
گولن آی (اردیبهشت ماه) ۱۳۹۹

باش یازار:

احد فرهمندی

ائدیت:

احد فرهمندی، علی برازنده

جلدین شکیلی: دکتر توحید ملک زاده

مؤسسە قیلمی انتظامی
آذربایجان ائل یلیمی
شماره ۱۲۴

elbilimi2@gmail.com

۱۲۴-جى ساي گولن آي (اردىبهشت ماه) ۱۳۹۹

اۋن سۆز / احد فرهمندی..... ۵

مقاله لر

باياتى تاريخينه بير باخيش / دكتور محمد رضا كريمى..... ۱۱

اوشاق ادبياتى / بهرام اسدى..... ۱۷

يادداشت هاىي با نگاه تفسيري به افسانه هاى آفرينش / روح اله صاحب قلم..... ۲۵

قويروق اولدوزو و اونون دوغوشو / منصور رهبرى..... ۳۹

آذربايجان بۆلگه لر يندن فولكلور اۇرنكلرى

كئچميشده ايلخيچى كندينده قيشا حاضيرلانماق ايشلرى / اسفنديار آوگان..... ۴۵

سهند ائلاتلارى نين قيشلاق دان كؤچمه سى / هاوار عبادى..... ۵۹

دميرچى خارا باسى كندينين فولكلور و ندان اۇرنكلر / رباب فيضى زاده (ائل قيزى)..... ۶۱

از بازيهاى سنتى شهر ميانه / داود رضائى..... ۷۱

تورپاق ساتان بهلول (خالق حكايه لر يندن) / ثريا بخشى (آيلار)..... ۷۳

كۆچورمه لر

آذربايجان شفاهى خالق شعري وهئجازنى نين اينكيشاف تاريخى / اسدنيك پاشا..... ۷۹

آذربايجان فولكلور شيناسلىق تاريخى / اسرافيل عباسلى..... ۸۹

احد فرھمندى

آذربايجان خالق داستانلاریندا

قهرمانلىق و محبت مۇوضوعىسى

آذربايجان خالقى نىن ياشامىنىن نئجەلىگىنى، كولتورل دوشونجەسىنى، بدىعى فېكرىنى اۋزوندە گۇسترن فولكلور متنلىرى سىراسىندا داستانلاريمىزىن يئرى آيرىجادير. داستانلار هر بير خالقين طالعينده، تارىخينده، ادبيات و كولتورونده اۋنملى رول اويناير. آذربايجان خالقى نىن داستان يارادىجىلىغى چوخ زنگين دير و بيز او داستانلارين هر بيرينده اۋز تارىخيمىزىن، كولتوروموزون بير بۇلومونو گۇروروك.

آذربايجان شفاهى خالق ادبياتى نىن حجمجه ان بۇيوك ژانىرى داستان دير. باشقا ژانرلاردان فرقلى اولارق، داستاندا هم نثر، هم ده نظم بۇلوملىرى اولور. داستانداكى هر هانسى بير احوالات، حادثه نثرله سۇيلىلىر و يئرى گلدېكجه، مۇوضوع ايله باغلى شعر پارچالارى دا وئىلىر. فولكلورشناس عاليملر قئيد ائدير كى، بو خصوصيتينه گۇره داستان بعضن ائپىك-لىرىك آدلانان خصوصى بير ادبى نۇوعه عاييد ائدىلىر. داستانين نظم بۇلومو، عادتىن،

قوشما و گرایلی اولور و ساز هاواسی اوستونده اوخونور.
دستانلار مؤوضوع و مضمونلارینا گۆره ایکی نۆوعه بۆلونور:
قهرمانلیق دستانلاری، محبت دستانلاری.

قهرمانلیق دستانلاریندا خالقین حیاتی ایله باغلی
تاریخی حادثه‌لردن، اونون حق-عدالت و آزادلیق اوغروندا
آپاردیغی مبارزه‌دن دانیشیلیر. بئله دستانلارین قهرمانلاری
خالق ایچریسیندن چیخمیش مرد و ایگید انسانلار اولور.
ان آدلیم قهرمانلیق دستانلاری «کتاب دده قورقود»،
«کوراوغلو»، «قاچاق نبی»، «قاچاق کرم» دستانلاری
ساییلیر. قهرمانلیق دستانلاری، اساسا، خالق قهرمانلاری
حاقیندا اولان روایت و نغمه‌لر اساسیندا یارانیر.

محبت دستانلارینا گلینجه، قئید ائدک کی، دستانین
بو نۆوعو سایجا قهرمانلیق دستانلاریندان چوخدور.
بو دستانلاردا اساس مؤوضوع سئون گنجلرین صاف
و تمیز محبتی، دوز ایلقاری، وفاسی و صداقتی‌دیر.
محبت دستانلاری بیر- بیرینی سئون گنجلرین حیاتیندا
باش وئرن حادثه‌لردن بحث ائدیر. چوخ زامان اونلارا
یوخودا ایکن بوت وئریلیر و بوندان سونرا قهرمان حق
عاشیقینه چئوریلرک سئودیکی قیزین دالینجا یولا
دوشور. چئشیدلی مانع‌لرله راستلاشان قهرمان بعضن
سئوگیلی‌سینه قووشسا دا، گاهدان بونا ناییل اولما بیلیمیر.
دستان قهرمانلاری داها چوخ سازین و سؤزون گوجو
ایله قالب گلیر. «قوربانی»، «عباس و گولگز»، «عاشیق
قرب»، «طاھر و زهره»، «شاه اسماعیل» و باشقا دستانلار
تانینمیش محبت دستانلاری سیراسینا عاییددیر. محبت

دستانلاری عنعنەوی اولاراق اوستادنامە ایله باشلانیر و دوواق قاپما ایله بیتیر. اوستادنامە حکمتلی مضمونلو قوشمایا دئییلیر. دوواق قاپمادا ایسه سئوگی لیلرین بیر- بیرینه قووشماسی تعریفلیر. دوواق قاپمالار کؤنول آچان، شن مضمون داشیییر و مخمس شکلینده اولور. سونو فاجعه ایله قورتاران دستانلاردا دوواق قاپما اولمور. چونکی بورادا سئوگی لیلرین وصالی مومکون اولمادیغی اوچون دوواق قاپما مراسیمی ده کئچیریلیمیر. «شاه اسماعیل»، «نوروز و قنداب» دستانلاریندا قهرمان ایگیدلیگی و جسارتیله قالیب گلیر. «عاشیق قریب» دستانیندا ایسه قهرمان اوخودوغو شعرلرله غلبه چالیر. دستانلار یارانما یوللارینا گؤره فرقلنیر. بعضی دستانلار بللی اولمایان اوزان-عاشیقلار طرفیندن یارادیلیر. «کوراوغلو»، «قاجاق نبی» دستانلاری بئله یارانیب.

«قوربانی»، «عباس و گولگز»، «عاشیق قریب»، «واقیف» دستانلاری ایسه همین عاشیقلارین (شاعرلرین) محبت مؤوضوعسوندا یازدیغی شعرلر و اونلار باره سینده خالق روایتلرینه اساساً یارانیب.

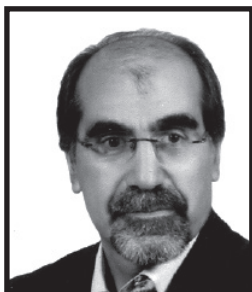
بعضی قاینقلار یازیر کی، دستانلارین باش قهرمانلاری خالق آراسیندا حاق عاشیغی-اؤلومسوز کیمی قبول اندیلن اوزانلار، عاشیقلار، عینی زاماندا، تاریخی شخصیتلر اولوب: «بو قهرمانلار اونا گؤره اؤلومسوزلوک قازانیب کی، اونلار عاشیق لایق حاقدان-غیبدن، یوخودا بوتاً شکلینده وئریلیب. تدقیقاتچیلاریمیزین فیکرینجه ده «حاق عاشیقی» سؤزو آغیز ادبیاتیمیزین هله تام آچیلمامیش

سیرلریندن دیر. بو سۆز فولکلورچو عالیملریمیز طرفیندن
یئترینجه آراشدیریلمايیب. آرتیرمالی دیر، «اصلی و کرم»
دستانیندا کرمین حاق عاشیقی اولدوغو قئید ائدیلمهسه ده،
او، سازی چالیب اوخوماقلا دورنالاری گۆیدن یئره ائندیریر،
کاروانی بوراندان خلاص ائدیر. بوندان باشقا، دستانین تورکمن
وارپانتیندا کرمین آلیشیب یانماسیندان سونرا دیریلمهسی
و اؤز سئوگیلی سینه قووشوب اوزون بیر عؤمور سورمهسی
گؤستریرکی، بو خصوصیتلر محض حاق عاشیقلارینا
عاییددیر. دستاندا قئید اولونماسا دا، کرم حاق عاشیقلارینا
مخصوص خصوصیتلره مالیک دیر. اوسته لیک، دده قورقوددان
سونرا تاریخی شخصیت کیمی عاشیقلار آراسیندا دده سۆزو
اکثر حاللاردا کرمه باغلانیلیر.

آذربایجان دستانلارینا باغلی بو قیسا سۆزلردن
سونرا، دئمک ائل بیلیمی بولتن لریمیزین
سیراسیندا بو سایلاریمیزدا، فولکلور مضمونلو
نئچه مقاله، آذربایجانیمیزین بؤلگه لریندن فولکلور
نمونه لری هابئله ایکی کؤرچومه یازی ۱۲۴-جو
سایسیندا یئرلشیب. بیزیم فولکلور نمونه لرینی بیر
یئره توپلاییب، آرشیولشدیررک آماجیمیز اونلاری
ایتیب- باتماقدان قوروماقدیر. اومودوموز وار سایین
اوخوجولاریمیز شفاهی ادبیاتیمیزین و ائلیمیزین
میراثینی قوروپوب ساхлаماقدان بیزلره یاردیمچی
اولسونلار.

مقاله‌ها

بایاتی تاریخینه بیر باخیش / دکتر محمدرضا کریمی
اوشاق ادبیاتی / بهرام اسدی
یادداشت‌هایی با نگاه تفسیری به افسانه‌های
آفرینش / روح اله صاحب‌قلم
قویروق اولدوز و اونون دوغوشو / منصور رهبری

باياتى تاريخينه بير باخيش

دکتر محمد رضا کریمی

هامیمیز بیلیریک بوگون باياتى دئدیگیمیز دؤرد مصرعدن عبارت اولان ۷ هیجالی شعرلردیر کی هر بیر آذربایجانلی، هئچ اولماسا نئچه - نئچه بئله شعرلری ازبردن اوخویابیلر. مختلف زمانلاردا، چئشیدلی احوال روحیه اوچون مناسیب باياتیلار دیلدرده گزیر. مین ایللردن بری مینلر انسانین اورک سؤزلرینی بیر - بیرینه دویونله ییب، یونتالانیب، جیلوهله نیبن بوگون بیزیم دیلیمیزه گلیر. آنجاق بیر باياتی، بلکه ده میلیونلارین اوره ک سؤزو، آرزی - دیلگینی اوخشاییر. هر باياتی مین انسانین دیلینده گزه رک مین دیلگین، مین اورگین نغمه سی دیر.

باياتیلار، تاریخین درینلیگیندن آخیب گلن قیسا ترانه لر دیر. بلکه ده تکجه بیر آن، بیر لحظه نین دویغوسونو بیان ائتمک اوچون اوخونور. آنجاق همان بیر آن، بیر عؤمور و بیر یاشاملا برابر دیر. غربت باياتیلاری، ایریلیق نغمه لری، بالالاری اوخشاما، آتا - آنانی الدن وئرن چاغدا اوخونان آغیلار، مختلف چاغلاردا اورکلرین آهی و کؤنوللرین صداسی دیر. باياتی اوشاغین اولان گونوندن، یئرمک باشلایاندا، اونون لایلا سیندا، اوخشاماسیندا اوخونور و گلیر تا انسانین بؤگومه سی، آیاق آچماسی، زحمت

چاغلاری، توی - دویون گونلری، هابئله اؤلوم گونونه قده ده اوخونور. بیزیم بوتون عؤمروموزده ائتکیلی بیر نغمه‌دیر بایاتی. بونلار تاریخین ان اوجقار قارانیقلاریندان گلیب بیزه چاتیبدیر. اوسطوره چاغلاریندان، اسکی ایناملاردان آخیب گلن دوشونجه و مراسیم نغمه‌لریدیر بایاتیلار. بایات دئدیکه تانری آدینی دئمکدیر. مانیلاردا بایات، تانری دئمکدیر. قوتادقو بیلیکه، عتبه‌الحقایقه و باشقا - باشقا اسکی اثرلریمیزده اولدوغو کیمی، شفاهی ادبیاتیمیزدا دا بایات، تانری آنلامیندادیر. اونون ۷ هیجالی اولدوغو دا کائناتین سیرلریندن بیر اینام کیمی قارشیلانیر.

تورک دونیاسیندا اسکی شعرلریمیز فورما جهتیندن چوخ چئشیدلی و الواندیر. اسکی شعر فورمالاریمیزدان قوشوق، ساغو، باشوق، قوزان، تاقشوت، تاقماق، ایر - ییر، کوک، شلوق، کاوی، یسنه و باشقالارینی آد آپارا بیلرک. بو فورمالاردا ایندیلیکه ان قدیم زمانلاردان اؤرنکلر الده‌دیر و بو اؤرنکلر اسلامدان اؤنجه زمانلار، بلکه ده میلاددان اؤنجه دؤورانا گئدیب چاتیر. قیساجا ایضاح وئرمک گرہ کیر. قوشوقلار، گون یاشاییشینا باغلی اولراق، اووچولوق، حیواندارلیق و تارلادا ایشله‌ین چاغلاردا اوخونان شعرلریدیر. بونلارین مضمونو چوخ گئنیش و یاشاملا باغلیدیر. قوزانلار، ۷ هیجالی شعرلر اولراق، بایاتیلار کیمی ۴ مصرعلی و گاهدان ۵ و ۶ مصرعلی ده اولورلار. آنجاق بایاتیلارلا باشقا بیر فرقلری ده واردیر: قوزانلارین قافیہ‌سی دؤردونجو مصرعه‌ده ۵ و ۶ جی مصرعلرده گاهدان ۲ جی مصرعه‌له بیر اولماییر. گاهدان دا ۷ هیجاییئرینه ۸ هیجالی اولورلار. بو نغمه‌لر مختلف مراسیملرده اوخونورلاردیر.

باشوق شعرلری دئییلن نغمه لر دینی مراسیملرده و دوعالار کیمی ایشله نیردی. باشوقلارین دینی ماهیتی اولاراق، دوعالار کیمی اوخونوردو. پالاق آدلی باشقا بیر شعر فورماسی دا واردیر کی، او دا دینی مراسیملرده اوخونوردو. یسنه آدلانان همان اوئستانین یسنالاری کیمی دینی شعرلردیر. بلکه ده همان قاینقدان گلمه بیر فورما اولموش اولسون! ساو فورمالاری، بوگونکو آتالار سؤزونه اوخشیان، عؤمور تجروبه لرینی توپلایان پیاملار دیر کی اسکی زمانلاردا ساو آدیلا اوخونوردو و بوگون گؤزل اؤرنک لری الدهه دیر. بونلاردا اولان قافیه لر ده داها گؤزل اولموشدور. بونو دا آرتیرماق لازیم دیر کی اسکی شعرلریمیزده، چوخلو قافیه لر شعرین سونوندا یوخ، بلکه اولینده گلیر. اسلامدان اؤنجه شعرلریمیزین چوخو بئله دیر.

تاقشوتلار، تاقماقلار، ایر — بیر، کوکلر و باشقا شعر فورمالاریمیز، بیزیم مین ایللر بوندان اؤنجه آتا — بابالاریمیزین اورک سؤزلرینی دیله گتیریر. بو شعرلرین چوخو دینی ماهیت داشیسا دا، مجلیسلرده اوخونوردو. بوگونه قالان سایالار همان حیوادارلیق زامانینا قاییدان شعرلردیر کی هله دیر اؤز اعتبارینی ساخلامیشدیر. بونلارین دا بیر چوخو بوگونکو بایاتیلار وزنینده و فورموندا اولموشلار.

قوتادقوبیلیکدن اؤنجه الیمیزه گلن اثرلرین سایسی آز دئییلدیر. بونلارین ایچینده چوخلو شعرلر واردیر کی بایاتی کیمی ۷ هیجالی و ۴ مصرعلی اولموشلار. بو شعرلر ساخسی، گؤن، داشلار اوستونده یازیلاراق الیمیزه چاتمیشلار. آنجاق سؤزو اوزاتمادان، بایاتی نین بایات آدیندان گلمه سی ده اؤنملی دیر. بایات آنلام جهتیندن تانری معناسیندادیر.

قوتادقوبىلىك، عتبە الحقايق و باشقا اسكى اثرلر يىمىزدە، بايات ھەمان تانرى معناسىندا ايشلنمىشىدىر. آنجاق تورک بويلارى نىن بۇيوك داللارىندان بىرى دە بايات اولموش، ددە قورقود دا پىغمبر زامانىدا ھەمان بايات قىبىلەسىندە اولموشدور. باياتلار تورک اۆلكەلىرىندە يايىلمىش، آذربايجان و ھابئەلە ايرانىن باشا - باشىنا دا يايىلمىشلار. بوگون سۈى آدى اولان بو عنوان، ھەر شەھردە - شىرازدان توتوب زنگان، تبرىز، اورمىيە و باشقا شەھەرلەردە راستلانيرىق.

اسلام دۈۈرو و اوندان داھا اۆنجە اليمىزە چاتان شاعىرلر يىمىزىن شەرلرىندە بىر سىرا باياتى كىمى شەرلرى گۆرمك مومكوندور. اسكى شاعىرلر يىمىزى دئدىكدە منظوروموز: آپرىن چورتگىن، قول ترخان، سىنقوسلى توتونگ، راتىايا، آسىق توتونگ، كى كى، چىسونا توتونگ، قالىم كئىشى، چوچو و باشقالارى نىن شەرلرىنى نەزردە توتوروق. بونلارنى شەرلرىندە باياتى فورمالارىنا ياخىن شەرلر آز دئىلىدىر.

حتا ديوان لغاتالتورك كىتابىندا، ھابئەلە ددە قورقود كىتابىندا اىلكىن باياتىلارلا اوز - اوزە گليرىك. آنجاق بونون يازىلى حالىنا چوخلو اليازما نەسخەلردە دە راست گليرىك. شوبهە يوخدور كى يازى قايناقلار يىمىزى آراشدىرمادا بىر چوخلو باياتىلارلا اوز - اوزە گلەجەيىك. اىلك اۆنجە تانىدىران نەسخەلردن بىرى سەدى نىن گولۇستان اثرى نىن توركجە ترجمەسى اولموشدور. بو اثر ۷ و ۸ جى يوزايلدە مصردە سيف سرايى طرفىندن ترجمە اولموش و بوگونە قەدر قالمىشىدىر. بو اليازما كىتابىن صفحەلرىنىن حاشىيەلرىندە

بیر سیرا بایاتیلار واردیر. آنجاق بو زمانلار، عاشیقلاریمیز دا دیوان یازماغا اوز گتیرمیشلر و قوربانی، امانی کیمی عاشیقلار دا بایاتی سؤیله مکلری مومکون ساییلیر. هله بیلدیگیمیز کیمی بیر سیرا عاشیقلاریمیز، تکجه بایاتی شاعیری کیمی ده تانینمادایرلار. او جمله ده ساری عاشیق، ۱۷ یوزایلده اکثر شعرلرینی بایاتی فورماسیندا یازمیشدیر. عینی حالدا همین یوزایللرده عندلیب قاراجاداغی، الیاس مشفقیان کیمی ادیب و شاعیرلریمیز واردیر کی خالق آغزیندان ماهنیلاری و نغمه لری توپلامیش و بوگون بیزه ساخلامیشلار. بونلارین یازدیغی شفاهی ادبیاتیمیزین گؤزل قاینقلاریندان ساییلیر. بو زاماندان سونرا، بیر سیرا بسته کارلار، بایاتیلاری توپلایاراق، مضمون جهتیه ده آیرد ائتمیش و دسته لیمیشلر. بو عنعنه یوزایللر بویو داوام تاپاراق، داها علمی بیر شکیلده اوزئیر حاجی بیگی بو موضوع اوزه رینده درین چالیشمالار آپارمیشدیر. اونون گؤردویو ایش بوگونوموزون بایاتی توپلاما ایشلرینین اولگوسو اولموشدور.

بایاتیلار حاققیندا دانیشارکن، بایاتی فالیندان دانیشماماق اولماز. بیزیم ائللر آراسیندا ان اسکی زامانلاردان استخاره و یا فال آچما، خالقییمیزین اوزون قیش گئجه لرینین بیر تفریحی کیمی، عینی حالدا باش قاتماسی اولموشدور. بونو دا آرتیرماق لازیمدیر کی همین استخاره یا فال آچما بیر مقدس ایش کیمی باخیلییر. بورادا جمعین آغ ساققالی الینه بیر تسبیح آلاراق، چئوره ده اوتورانلاردان ایسته ییر هر بیر بایاتی اوخوسونلار. تسبیحین سون داناسینا اوخونان بایاتی، او فال توتانانین یا استخاره ائده نین اورک ایستگی کیمی تانینیر. بئله

اولورسا، خالقیمیز بایاتی ازبرله مک و بایاتی بیلگی بیر هنر
کیمی ساخلامیشدیر. بو عنعنه هله ده داوام ائدیر.

باشقا بیر موضوع، شاعیرلریمیز آراسیندا بایاتی سؤیله مک
عنعنه سی دیر. عاشیق لاریمیزداه علاوه، چوخلو شاعیرلریمیز
ده بایاتی شاعیری اولموشلار. حتی معجز کیمی و شهریار
کیمی نهنگ شاعیرلر بایاتیدان واز کئچمه میشلر. اولاردا ان
ییغجام شکیلده درین دوشونجه لی شعرلری سؤیله میشلر.^۱

۱- بایاتیلارین یازیلی تاریخی حاققیندا بو سطیرلرین
یازاریندان بیر کتابا دا مراجعه بویورون : م. کریمی، ادبیات
باستان آذربایجان، تبریز، ۱۳۵۸، ص ۵۶ دان سونرا.

اوشاق ادبیاتی

بهرام اسدی

اوشاقلیق عالمی سیرلی-سئحیرلی بیر عالمدیر. ساده و صمیمی بو بالاجا انسانلار اؤز عالملرینده سادهلیک و صمیمیتله یاشاییرلار. اونلار هر گون اؤز دنیا باخیشلارین گئیشلندیریرلر. اوشاغین دنیا گؤروشو چوخ ساده دیر آنجاق او اطرافینداکی هر نهیی آرتیق تانیماق و سیناماق ایسته ییر.

اوشاق هله ان کۆرپه چاغیندا الینه دوشن هر نهیی دیشینه وورور و آغزینا تپیر. بو، اوشاغین بیرینجی و ان یاخین سیناق وسیله سیدیر. اوشاق بوی آتارکن اویونچاقلاری، گلینجیکلری، ائو اشیالاری و الینه دوشن هر نهیی سؤکور. داغیدیر و اونون ایچین ائشیگه تۆکور. بئله لیکله او یئنی عالم لر کشف ائدیر، یئنی دنیا گؤروشو کسب ائدیر. او حتی باشقا اوشاقلاری و بؤیوکلری ده گلینجیک کیمی فرض ائدیب بارماغین اونلارین گؤزونه، آغزینا و دیشینه سوخور و اونلارین

دا ایچریسین گۆرمک ایسته ییر.

اوشاق داها بیر آز دیرچلیرکن بؤیوکترین باشماغین و پالتارین گئییر. بونونلا او بؤیوک اولماق و داها جدی عالمی تانیماق آرزولاییر.

اوشاق بیرینجی گون عالمدن هئچ نه بیلیمیر. او هر بیر یئنی شئی کشف ائدرکن هئچ ده تعجب لنمیر و اونو عالمن بیر پارچاسی کیمی قبول ائدیر.

اوشاق رئال عالم ایله یاناشی اؤز خیال عالمینده ده بیر شئی لر یارادیر. آنجاق اونلاری دا خیال دگیل رئال کیمی قبول ائدیر.

اوشاق پری لره و دئولره علاقه گؤستیریر و اونلاری اولدوغو کیمی قبول ائدیر. ناغیل لاری ائشیدرکن ناغیل لاردا یاشاییر، اؤزون اونلارین یئرینه دگیل اونلارین بیر ییلیر و ناغیل لاردان آلینان بو سونوچ و نتیجه نی جانندان-اورکدن قبول ائدیر و بو سونوچ سون گونهدک اوشاغین ذهنینده یئر آلیر و اونون یادداشیندا یورد سالیر و بو اوشاق بؤیویندن سونرا دا گرکلی یئرلرده همین یادداشلار اونا یول گؤستریجی اولاییلیر.

اوشاق دیلی و اوشاق ادبیاتینا گلدیکده دئمهل ییک:

اوشاق ادبیاتی اوشاغین عالمیندن آیری دگیل. یوخاریدا اشاره اولونان ساده‌لیکلر. صمیمیتلر، خیاللار، هامیسی اوشاق ادبیاتیندا یئر آلیر. اوشاق، دیل آچاندا بیر و سونرالار چوخ ایکی هجالی سؤزلر ایله دیل آچیر. بیر هجالی سؤزلردن (جیز-بوو) و ایکی هجالی سؤزلردن (قاقا-پپه-بابا-چیچی) و بئله سؤزلری مثال گتیرمک اولار.

اوشاغین دیلی تکمیللشدیکجه سؤزلرینین هجاسی دا آرتیر، آنجاق اوشاق ادبیاتی و اوشاق شعرینین هجالاری چوخ بئش و یئددی هجالی شعرلر اولور و چوخ هجالی شعرلر اوشاق عالمینه داخل اولمورلار، چونکی اوشاغی ساده‌لیکدن اوزاقلادا بیلیرلر.

اوشاق دیل آچارکن ایلك باشدا چوخ قیسا جمله‌لر یارادیر: بابا گلدی. قاقا آلدی. اوشاق ادبیاتی دا بو قیسالیق و بو ساده‌لیگی اؤزونه اؤرنک توتمالیدیر. بیز اوشاغا غزل یاخود قصیده اوخویانماریق چونکی اونون ذهنینده اونا یئر یوخدور. آتا-بابالاریمیز و اوزون ایللر بویو نسیل‌لریمیزین سیناغیندان چیخمیش اوشاق ادبیاتی و اوشاق فولکلورو بوگونکو اوشاق ادبیاتی و اوشاق شعر یازانلارا گؤزل نمونه‌لردیر.

مین ایللرین سوزگچیندن سوزولموش بو قوشماجایا

دقت ائدک:

..

-ایینه-ایینه اوجو دویمه
بربرینجی شام آغاجی
شاتیر کئچر قوز آغاجی
هاپبان هوپبان
یاریل ییرتیل
سو ایچ قورتول.

هر بیر اوشاق، بو قوشماجانى دینله دیکده اونو تکرار
ائتمک ایسته ییر چونکی بو بالاجا اوشاق اویونو
اوشاغین روحونا اویغوندور، اونون مصراعلاری ایکی،
اوج و دؤرد هجالی سؤزلردن یارانیب.

هابئلهدیر:

بورا بیر قوش قوندو

بو گؤردو

بو توتدو

بو بیشیردی

بو یئدی

جیققی لیا قالمادی، جیققی لیا قالمادی.

هجالاردان علاوه اوشاغين ذهنين و فکرين اؤزونه چکن
باشقا بير فاکت، سؤزون و شعرين موسيقيسى دير. بو
پارچايا دقت ائدک:

بو دئدى: گلين گئدک اوغورلوغا

بو دئدى: هانى اوجا نردیوان؟

بو دئدى: مندن اوجا نردیوان؟

بو دئدى: آلاها باخين، تانرييا باخين گئتمين

بو دئدى: خالام قيزين آلين منه

تاپدييين بونون باشينا،

تاپدييين بونون باشينا.

گؤرون دوگو کیمی بورادا هجالارين سايی چوخ اولسا
دا سؤزون موسيقيسى اونو اويناق بير ريتمه ساليب
و بئله ليکله اونو اوشاق عالمينه و اوشاق ادبياتينا
داخل ائديدير. اوشاق شعرينده و اوشاق ادبياتيندا
گاهدان کلاسيک شعریميزين قايدالارى پوزولور و
مصراعلارين هجا سايلارى و قافيه و ردیف قانونلارى
ايزلنمير و بو دا اوشاغين يئننى عالم لر ياراتماغی و رئال
عالمين چرچيوه سينده دايانما ماغينا بير ثبوت دور:

-بنؤوشه

-بنده دوشه

-بیزدن سیزه کیم دوشه؟

باخین، بو اوشاق اویونونون بیرینجی مصراعسی ۳،
ایکینجی ۴، و اوچونجو مصراعسی ۷ هجالی گلیبدير.
اوشاق فولکلورو و اوشاق ادبیاتیندا ایکی طرفلی
دانشیق اؤزونه مخصوص یئر آلیر، بو ایسه اوشاغین
دقتین اؤزونه چکن عامللردن بیریدیر:

پیس - پیسلی خالا هاردان گلیسن؟

-گیلاندان.

- هانی به شلهن؟

-آلدیلار.

-نیه وئیردین؟

-ووردولار.

-سن ده وورایدین.

-اولار ایکی ایدی، من بیر ایدیم

اولار ووردوقجا من کیریدیم.

ها بئله دیر:

-عموغلو!

-بلی.

-بیزیم تویوق سیزده دیر؟

- بلى.
- كيشه له گلسين.
- گلميرى.
- سال تنديره.
- يانميرى.
- وور قىچى سينسين.
- سينميرى.

مىن ايللردن قالان بو سۇزلر ادبياتىمىزىن و
تارىخىمىزىن چوخ زنگين ليگين و چوخ اسكى
گله نكلره داينديغين گۇسترير. بو فولكلور و بو ساده جه
قوشماجالار عين حالدا مىن ايللردن قالان سۇزلرى،
اوستونه توز قونموش تارىخى حادثه لرى و هئچ يئرده
يازيلماميش تارىخى جريانلارى اؤز ساده كلمه لرى
ايله داشى يير:

آ تئشتى-تئشتى-تئشتى
ووردو گيلانى كئچدى
ايكى خوروز ساواشدى
بيرى قانا بلشدى
قان گئتدى چايا دوشدو
چايدان گؤيرچين اوچدو

گوئیرچین آلاپاختا
یوواسی قلبی-تاختا
اونو ووران خان اوغلو
قان قوسسون لاختا-لاختا.

چوخ ساده و آخیجی بو قوشماجادا خوروزون قانیندان
بیر گوئیرچین یارانیر و بو گوئیرچینی ووران لاختا-لاختا
قان قوسماق ایله قارقینیر. دئمک بورادا ابدی لیک و
اؤلومسوز یاشاماق تصویر اولوبدور. هابئله دیر گوئل
فاطمنا ناغیلینداکی باشی کسینل اینگین سوموکلرینین
دانیشماغی. بورادا اسکی تورک طایفالارینین ایناملاری،
دوشونجه لری و دونیا گؤروش لری چوخ ساده کلمه لرله
اوشاق روحونا آشیلانیر و نسیلدن-نسيله آخیر و دوام
ائدیر. آنجاق بوگونکو دونیادا و ۲۱-جی عصرده هر
شئی تزه لندیگی کیمی اوشاق فولکلوروموز و اوشاق
ادبیاتیمیز دا تزه لنمه لیدیر. آوروپادا، آمریکادا، ژاپون و
باشقا یئرلرده اوشاق ادبیاتینا اویغون فیلم لر، کارتونلار
و یئنی-یئنی فورمالاردا ایشلر گؤرونور و گاهدان بیزیم
ادبیاتیمیزدان دا اولدوقجا قیدالانیرلار. آنجاق تورک
فولکلوروموز، آذربایجان اوشاق ادبیاتیمیز بو باخیمدان
اینجی لرله دولو بیر اوقیانوسا بنزر. فیلمچی لریمیز،
شاعرلریمیز، یازیچیلاریمیز، زامانلا آدیملامالی و
زامانلا ایره لی گئتمه لیدیر

یادداشت‌هایی با نگاه تفسیری

به افسانه‌های آفرینش

روح اله صاحب قلم

کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر پیدایش / باب اول آفرینش / آیات اول و دوم:

«در ابتدا خدا آسمان و زمین را آفرید/ و زمین تهی و بایر بود و تاریکی بر روی لجه و روح خدا سطح آب‌ها را فروگرفت».

باور به جهان پس از مرگ چنانچه در تاریخ ادیان و تشریح باورهای نخستین نمایان می‌شود، گویی از نگریستن و تعمق آدمی در گردش فصول پیداشده است! بهار و تابستان و پاییز و زمستان و دیگر بار بهار و احیای دوباره‌ی طبیعت، آدمی را به این فکر وادار کرد که گویی خود او نیز پس از مرگ، دیگر بار زنده خواهد شد!

در انجام این باور و در حقیقت، این سپیده‌دم تاریخ ادیان او را به حضور نیرویی برتر و خالق سوق داد. نخستین خدا و آفریدگار، روحی هم‌نشین او در غارها و سکونت‌گاه‌های اولیه بود. زن اولین خدا بود که زایمان می‌کرد و می‌آفرید! از آن‌رو چنانچه دریافته‌ایم، نخستین خدایان همواره با زن و باروری و زایش در ارتباط هستند.

در امتداد این سپیده، متأثر از وقایع طبیعی، ذهن جستجوگر آدمی به پرداخت داستان‌هایی از نخستین روز حیات و آفرینش انجامید. توجیهی برای اینکه گونه‌ای بودن خود را توجیه کند و البته قداست بخشد! اما از آنجاکه زن و آب و بارآوری، همه در اساطیر به کنار هم و مترادف هم بوده‌اند، پس آب حضور نخستین است؛ و گاه خود خداست! حضوری روحانی که گویی از همان روز ازل (زمان بی‌آغاز) هم‌معنا با خدا بوده است! آب بستر آفرینش معرفی می‌شود و همه مخلوقات از او جان می‌گیرند.

در قرآن کریم می‌خوانیم:

و جعلنا من الماء کل شئی حی (و همه زندگان را از آب گرفتیم...)

در اساطیر ترکان آسیای مرکزی خداوند با انسان از همان روز نخست آفرینش بوده است و با انسان بر روی آب‌ها پرواز می‌کرد! همچنان که در کتاب مقدس می‌خوانیم که نوح با خدا راه می‌رفت!

کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر پیدایش / باب ششم شرارت انسان - نوح / آیه ی نهم:

«این است پیدایش نوح. نوح مردی عادل بود و در عصر خود کامل؛ و نوح با خدا راه می‌رفت!»

درباره‌ی شخصیت‌پردازی نوح نبی و ارتباط او با توفان و آب و آفرینش، مطالب بس طویل است که بعدها به آن خواهیم پرداخت.

در افسانه‌های آفرینش ترکان می‌خوانیم؛ خدایی که با انسان بر روی آب‌ها پرواز می‌کرد به فکر آفریدن می‌افتد. انسان را امر می‌کند که از اعماق آب‌ها مشتی خاک بیاورد. در اینجا به آفرینش او از خاک اشاره می‌شود، اما این انسان مامور، طاغی و عاصی می‌شود! چراکه به هنگام غوص در اعماق آب‌ها، مشتی خاک نیز دردهان خود پنهان می‌کند، چراکه او نیز به فکر آفریدن، بی‌حضور خداوند می‌افتد! چون به سطح آب‌ها می‌رسد، خداوند می‌گوید باش! چنان «کن فیکون» که در قرآن می‌خوانیم و چنین خاک مشتش بر آب‌ها می‌گسترده، اما خاک پنهان دردهانش هم شروع به بزرگ شدن می‌کند و بیم آن می‌رود که آدمی نفسش بند آید! در انجام انسان مضطر خداوند را لایه می‌کند و خدایش او را سرزنش‌ها؛ که عصیان ورزید و پنداشت که او نیز می‌تواند بیافریند! انسان عاصی افسانه، بی‌تردید ما را به یاد ابلیس می‌اندازد، نخستین نافرمان! و البته این باور که هر انسانی شیطانی درون خود دارد!

در باورهای اسلامی می‌گویند ابلیس پیش‌تر ملکی مقرب بود و منابر تسبیح خدایی داشت؛ و پیش از طغیان هم صحبت خدا بود و قریب درگاه رب!

اما این ابلیس داستان‌های اسلامی چنان انسان عاصی که پنهان از خدا در طمع خلقت بود و مشتی خاک پنهان دردهانش داشت، در حقیقت به فکر جاودانگی بود و از حسد و کینه‌ای که از سجده نکردنش بر قالب بی‌جان آدم، سبب طرد او از محضر الهی و بهشت حضور شده بود، نمی‌خواست آدمی جاودانه گردد و در بهشت قرب بماند!

در داستان هبوط آدم، چنین آمده است که در بهشت دو درخت بود، یکی به شرق و دیگری به غرب. شرق و مطلع خورشید در رمزشناسی و نمادپردازی، با نور و روشنایی و خیر در ارتباط است، و غرب برخلاف آن با ظلمت و تاریکی و مرگ و سردی و مغرب خورشید و شرارت در ارتباط است. می‌گویند ابلیس آدمی را از سر کین، فریفت که برخلاف امر الهی از میوه‌های درخت غربی بخورد، از میوه‌ی ممنوعه! تا سبب‌ساز هبوط و طرد او شود تا خود از میوه‌ی شرقی بخورد و بی‌مرگ و جاودانه گردد.

شرق و غرب چنین مثبت و منفی معرفی می‌گردند؛ چنانچه در باورهای دینی خود نیز داریم که به‌روز رستاخیز نامه‌ی اعمال هر کس که به دست راست و شرقی او داده شود اهل بهشت باشد و قریب خدای و هر که را نامه‌ی عمل به دست چپ و غربی او داده شود مطرود رب باشد و جایش دوزخ!

قسمت دوم

در افسانه‌های آفرینش ترکان، چنین آمده است که روزگاری، در بهشت اساطیری یک درخت بود، درختی در مرکز جهان! درختی با نه شاخه که پنج شاخه‌ی آن به سمت شرق و طلوع خورشید و چهار شاخه‌ی آن به سمت غرب و غروب خورشید (درخت حیات و مرگ توأمان). در اساطیر اعداد رمزگونه و روشنگر مفاهیم‌اند و شکست طلسم. در راه معنا جویی از افسانه‌ها بسی به ایشان وابسته‌ایم! اعداد فرد الهی و روحانی و آسمانی و اعداد زوج زمینی و عقلانی و منطقی معنا می‌شوند. این باور حتی در احکام دینی امروز و اعمال شرعی نیز جریان دارد.

خداوند فرموده بود که از شاخه‌های شرقی و پنجگانه میوه بخورید و زینهار! که از شاخه‌های غربی و چهارگانه‌ی پرهیز، تناول نکنید؛ اما آنان به وسوسه‌ی عقل و ابلیس و به طمع جاودانگی، از شاخه‌های غربی می‌خورند و چنین عاصی می‌شوند و هبوط می‌کنند!

در داستان‌های آفرینش اسلامی و قصه‌ی هبوط، نخست حوا (به معنای مادر زندگان) فریب سخن به‌ظاهر معقول ابلیس را می‌خورد! حوا طبق کتاب مقدس و قصص‌الانبیا از قفسه‌ی سینه و دنده‌ی کج و چپ و غربی آدم آفریده‌شده است! چنین است که می‌گویند زنان را بایستی چنین پذیرفت و اگر قصد راست کردن ایشان کنی شکنند!

به هنگامی که آدم به خوابی گران و به‌غفلت بود، حوا از دنده‌ی چپ او آفریده می‌شود. خواب در فرهنگ نمادها نشان از غفلت و جهل با خود دارد و البته شب و تاریکی! و چپ و غرب چنانچه گفتیم نشان از شرارت!

طبق کتاب مقدس عهد عتیق و سفر پیدایش، آدم و حوای تازه خلق‌شده (حوا یا نساء به معنای از انسان گرفته‌شده، چراکه از آدم آفریده‌شده بود.) برمی‌خیزند عریان و برهنه، اما خجلت نداشتند!

«و آدم و زنش هر دو برهنه بودند و خجلت نداشتند.»

(کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر پیدایش / باب دوم - آدم و حوا / آیه‌ی ۲۵)

عربانی و رها بودن از تعلقات، نشان از بهشت اساطیری و حضور نخستین در پیشگاه قرب الهی ست. برخی از تعلقات آدمی از جسمانی و پنداری، در باورهای اساطیری و عرفانی، نشان از دوری و بعد دارد و خود سد راه تعالی ست؛ چنان لباس و پوشش در معنای حجاب! در باورهای زردشتی و ادیان پیش از اسلام ایران، حتی گوشت بر استخوان، حجاب و تعلق معنا شده است! از این رو اجساد مردگان به جایگاهی مقدس رها می شد تا حیوانات صحرا و پرندگان مقدس اساطیری او را از گوشت و تعلقات رها کنند؛ پس استخوان های باقی مانده در استودان یا گور خمره ای که نشان از زهدان و رحم مادر مولد دارد، جمع می شد و چنین دفن می گردید! چنانچه گور خمره های اشکانی شوش و کاشان.

نمونه ای دیگر از تعلقات برای نمونه کفش ها و نعلین آدمی ست که مانع تماس مستقیم با خاک و مادر زمین می شود. در معابد پوشیدن کفش به هنگام عبادت ممنوع است.

«و خداوند موسی را گفت بدین جا نزدیک میا و نعلین خود را از پای هایت بیرون کن! زیرا مکانی که در آن ایستاده ای زمین مقدس است.»

(کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر خروج / باب ۳ آیه ی ۵)

در احکام اسلامی نیز پوشیدن کفش به هنگام نماز سبب ابطال آن می شود. در کتاب منظر الاولیا که به عهد قاجار تصنیف شده است و درباره ی مقابر عرفای تبریز و حومه نوشته شده، از عرفایی یاد می شود که عریان و یا تنها با بالاپوشی و در کل با حداقل پوشش می گردیدند! چنان باباطاهر عریان

که می‌گویند به روایتی به کوه و صحرا عریان می‌گشت و شعرهای الهی می‌سرود و از فراق می‌نالید! البسه پس چنین نشان از تعلقات و حجاب دارند.

قسمت سوم

باز می‌گردیم به داستان هبوط آدم

می‌گویند مار که گاه خود ابلیس و گاه قالبی برای پنهان شدن ابلیس، معرفی می‌شود، با مشارکت و خیانت و یا غفلت طاووس که نگاهبان درب بهشت بود، وارد باغ فردوس و مینوی حضور و سفره‌ی نعیم الهی می‌شود.

«و مار از همه‌ی حیوانات صحرا که خداوند خدا ساخته بود، هشیارتر بود.»

(کتاب مقدس/ عهد عتیق/ سفر پیدایش/ باب سوم- گناه آدم و حوا/ آیه‌ی اول)

بنا به باورهای عرفانی و گاه حتی دینی، هشیاری و تعقل در بهشت و حضور الهی بیگانه است و جایی ندارد! چنانچه می‌دانیم، عقل اول سبب‌ساز هبوط شد. در عرفان عشق بر عقل سیطره دارد. عشق بال است و پرواز، اما عقل زنجیر است و پابند. می‌گویند ملائک الهی همه از نور عشق آفریده شده‌اند و خالی از حجاب عقل‌اند.

باور بر آن است، نخست کس که تعقل ورزید و فکر کرد و خویش را سنجید، همانا ابلیس بود. او نخستین قیاس‌کننده بود! خویش را با آدم از گل آفریده شده سنجید و گفت که من

از آتشم و او از خاک رس و من بر او ارجح! و چنین ابلیس آدمی را سجده نکرد و طاغی شد. او همچنین نخستین کس بود که خدای را عتاب کرد و عاصی شد. ابلیس از تعقل و سنجش خویش به عصیان رسید، از آنکه هشیاری در حضور اله عصیان است و حضور خدای را به عشق توان دریافت و نه به عقل.

می‌گویند مار که قالب و حامل ابلیس بود، پیش از فریفتن آدمی حیوانی بس جمیل بود، با چهار دست و پای! اما پس از آن دچار نفرین خدای شد و دست و پای از او جدا گردید و آن شد که همه عمر بر شکمش بخزد و خاک بخورد! خاک خوردن مار به طمع و دنیادوستی او تعبیر می‌شود. در فولکلور مردم آذربایجان آمده است که غذای مار خاک باشد، اما در خوردن آن بخل ورزد و ترسد از آنچه خورد که خاک زمین تمام شود! اما نخست مار ابلیس صفت و یا ابلیس درون، حوا را می‌فریبد که از میوه‌ی ممنوعه خورد.

«زن دید که آن درخت برای خوراک نیکوست و به نظر خوش نما و درختی دلپذیر و دانش افزا. پس از میوه اش گرفته بخورد و به شوهر خود نیز داد و او خورد. آنگاه چشمان هر دو ایشان باز شد و فهمیدند که عریانند. پس برگه‌ای انجیر به هم دوخته، سترها برای خویشتن ساختند.»

(کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر پیدایش / باب سوم - گناه آدم و حوا / آیه‌ی هفتم)

پس چنین هشیار می‌شوند و چشمانشان باز می‌شود و بر

خویش البسه و حجاب می گیرند! چنانچه پیش تر گفته ایم، البسه نیز از تعلقات است و حجاب؛ و عنصری بیگانه در بهشت چنان عقل!

در ادامه‌ی داستان هبوط چنین آمده که طاووس نیز به جرم مشارکت نفرین می‌شود و پاهایش به زشتی می‌گراید. پاهای طاووس و نزدیکی به نعلین و نماد دنیاطلبی و تعلقات، در اینجا قابل تأمل است؛ و زن، نخستین تناول کننده از میوه‌ی ممنوعه، نفرین می‌شود که درد زایمان و قاعدگی تحمل کند و مطیع شوهر باشد! و مرد البته نفرین می‌شود که از عرق جبین نان خورد و همه عمر در رنج باشد و هراسناک از فردا...!

اما جالب اینکه زن و مار طبق نفرین دشمنی و عداوت در میانشان و در میان فرزندان‌شان ابدی میشود.

«پس خدا به مار گفت: چونکه این کار کردی، از جمیع بهایم و از همه‌ی حیوانات صحرا ملعون تر هستی! بر شکمت راه خواهی رفت و تمام ایام عمرت خاک خواهی خورد؛ و عداوت در میان تو و زن و در میان ذریت تو و ذریت وی می‌گذارم؛ او سر تو را خواهد کوبید و تو پاشنه‌ی وی را خواهی کوبید.»

(کتاب مقدس / عهد عتیق / سفر پیدایش / باب سوم - گناه آدم و حوا / آیات ۱۴ و ۱۵)

اما زن و مار در اساطیر نمادهایی بسیار شبیه به هم هستند. هر دو از آب و حیات، همچنین از مرگ و نیستی و شرارت می‌گویند! صورت‌هایی متناقض که در اساطیر از ایشان بسیار داریم.

قسمت چهارم

باری...

در میان کلام اشاره کنیم که مقصود از این خامه، تأملی در افسانه‌های آفرینش و خلقت است. نگارش این متن بر مبنای یافته‌ها و تاملات محقق هست که او را ترغیب می‌کند کورسویی در نهاد تاریک باورها باشد و دوستان اهل فضل را چراغ سؤالی افروزد!

پندار محقق بر این پایه استوار است که اعتقادات و باورهای ما را همه تاریخ و پیشینه‌ای ست، حیات ما با اساطیر عجیب است و ناخودآگاه ما سرشار از اسطوره‌ها و نمادها؛ که ناهشیار در رفتار و افکار ما منعکس می‌شوند.

قصد این قلم فتح بابی ست برای مباحثه و گفت‌وگو!

در کتاب مقدس، چنانچه پیداست، پوشش زاده‌ی گناه و عصیان معرفی می‌شود! نخست حوا و از پس او و به تحریک او، آدم با چشیدن میوه‌ی ممنوعه، به آگاهی کاذب و هشیاری و در حقیقت به خودفریبی می‌رسد. آنان می‌پندارند که خود هستند و نبودند! چراکه در بهشت تنها حضور مطلق حاضر ناظر است و جز معبود هیچ نیست و همه در او فانی‌اند. او که خود را ببند و از برای خود حضور و بودی پندارد، از جایگاه مینوی و بهشت اساطیری طرد شود!

آدم و حوای عاصی در این خویشتن‌پنداری و خودبینی به حجابی میان خود و خدای می‌رسند؛ اما بهشت حقیقی وادی

فناست و آنجا از تعلق و حجاب خبری نیست. عریانی محض است و تسلیم بودن کامل.

در کتب مقدس و آموزه‌ها و قصص دینی، با امثال متنوع و کنایات بی‌شمار، تعلقات و حجاب‌ها را به صور انواع مخلوقات بیان کرده‌اند و هماره عرفا و مفسران معناگرا، در تشریح این حجاب‌ها و معانی آن کوشیده‌اند؛ اما این شرح بی‌نهایت را پایانی نیست!

آنجا که سخن از میوه‌ی ممنوعه است، منظور سیب یا گندم نیست بل معنایی پشت پرده است؛ می‌دانیم که در بهشت نشانی از مرگ و زوال نیست، از اندوه و فقر اثری نیست. حضوری سرشار از آزادی و آسودگی ست. فراغت و رهایی خاطر از همه حسدها و طمع‌ها و تعلقات است، فردوس برین!

در داستان هبوط و قصص مشابه، میوه ممنوعه گاه به پستان زنان تعبیر می‌شود و عصیان، مجامعت جنسی! در حماسه‌ی مشهور سومری گیلگمش، انکیدو، رقیب و رفیق او، از بهشت طبیعت خود به فریب و تحریک جنسی زنی کاهن از معبد اینانا (الهه‌ی باروری و در حقیقت، لیبیدو) طرد می‌شود. سبب هبوط او و گریختن حیوانات طبیعت از او و طرد شدنش از بهشت که پیش‌تر آغوش مادرش و زیستگاه او بود، مجامعت جنسی با زن بود! زن کاهن با عریان کردن پستان‌هایش و برداشتن حجاب سینه (به عبارت سنگ‌نوشته، نمایان شدن کوه شادی!) سبب تحریک او به ارتباط جنسی می‌شود.

در این افسانه‌ی هبوط، چنین به معنای نمادین حجاب و عریانی می‌رسیم. می‌گویند انکیدو پس از مجامعت پی به عریانی خویش می‌برد. او پیش‌تر همه اندامش پشیمین بود، چون حیواناتی که

با ایشان می‌زیست، اما پس از آن همه پشم و موی او می‌ریزد و عریان می‌شود، یا به عریانی خویش دانا...! چنان آدم نخستین!

در داستان‌های اسلامی میوه ممنوعه را گندم گفته‌اند. خطبا یا محققینی تعبیری معناگرایانه از گندم داشته‌اند. فی‌المثل دکتر شریعتی گندم را به معرفت تعبیر کرده است که همان خودبینی ست. در قرآن کریم سخن از شجره‌ی ممنوعه رفته است و شاید رهنمودی به سیب به‌عنوان میوه ممنوعه باشد؛ اما در هر حال این عصیان سبب هبوط می‌شود و آدمی از بهشت آسودگی طرد می‌گردد. بر طبق کتاب مقدس پس از چشیدن میوه ممنوعه آدمی پی به عریانی خود می‌برد، او به خودبینی می‌رسد و آنگاه است که خویش را عریان و بی‌تعلق می‌یابد، پس به آویختن تعلقی بر خود می‌کوشد. از برگه‌ای انجیر به هم دوخته شده سترها و حجاب برای خویش می‌سازد. حجابی چنین نشان از تعلق دارد و یادگار و خاطره‌ای تلخ از هبوط و عصیان آدمی است.

در آموزه‌های عرفانی و تصوف، حجاب معنایی منفی با خود حمل می‌کند. ابن عربی (عارف قرن ششم هجری قمری) از سه گونه حجاب درونی به‌صورت رمزی یاد می‌کند:

زرق و برق مادی و دنیوی

پای بند بودن به علم و دانش که العلم هو الحجاب الاکبر

اعتماد بر عبادات و مقامات

او حجاب را مانعی میان عاشق و معشوق و آنچه حاجب و ساتر دیدار مطلوب است، معنا می‌کند.

نظام‌الدین ترینی قندهاری (۱۱۲۱ ه.ق) در کتاب قواعد العرفا و آداب الشعرا حجاب را موانع وجود و تکثرات تعریف می‌نماید.

شرف‌الدین حسین بن الفتی تبریزی (عارف سده‌ی هشتم هجری قمری) حجاب را مانع راه عاشق و سد راه سلوک در وصول به معشوق می‌گوید.

«در تصوف محبوب کسی ست که خمیر او با هوی و هوس شکل گیرد. چه جسمانی و چه ذهنی. بدان گونه که انوار الهی را در قلب خود مشاهده نمی‌کند.» ص ۵

(فرهنگ نمادها/ ژان شوالیه و آلن گربران/ ترجمه و تحقیق: سودابه فضایی/ جلد ۳/ چاپ ۲/ سال ۸۸/ نشر جیحون)

اما در بررسی‌های تاریخی و کندوکاو در این باور گاه آن را به معنای ظاهری نیک و گاه بد و نازیبا می‌یابیم؛ و این ذات طبیعی باورهایی ست که ریشه در اساطیر دارند.

و این در جهان اساطیر امری عجیب نیست؛ جالب است که ذهن اسطوره‌شناس با این تضادها و چینش پازل گونه‌ی گزاره‌ها، با گام‌های سالکی معنا جو، در انجام به حقیقتی کلی در جان افسانه‌ها می‌رسد.

در معابد سومری راهبه‌ها زنان وقفی معابد و همسران خدایان محسوب می‌شدند. برای تشخیص و تمییز آنان از دیگر زنان واجب بود که سرخود را بپوشانند!

قسمت پنجم (پایانی)

باری ...

در انجام نهایت ژرف کاوی جهان اساطیری انسان به معشوقه بودن اله و مادر کل بودن او می‌رسد. خالق نخستین و زن، که آدم پس از هبوط دیگر بار سعی در رسیدن به او دارد، و البته اندیشه‌های او که با صور ادیان و هنرها می‌نماید و تلاش بی‌انجامش در حیات، همه و همه در راه رسیدن به کل و فنا شدن در رحم آفریننده شکل می‌گیرد. آدمی چنان عاشقی از خود گذشته، مجنون‌وار در محنت سرای بیابان دنیا تا خود را در حیات می‌بیند، فارغ از فراق لیلا نیست! و همانا مزار لیلی در حقیقت رحم وصال می‌باشد و مرگ قیس مجنون فانی شدن در او!

تو گویی خاطره‌ی بهشت اساطیری و حضور بی‌حجاب در آغوش مادر آفریننده در نهاد ناخودآگاه ما تا همیشه جاریست...

پایان

قويروق اولدوزو و

اونون دوغوشو

منصور رهبرى

كئچميش ده الدهه ائديلن بير چوخ بيلگيلر بو گونه قدر يازيلي فورمادا اليميزه چاتماسالار دا، اولارين معين قيسىمى دئيملر يولو ايله و بعضا اشارلر و سيموولارلا ايندىكى چاغيميزا اؤتوروله بيلميشلر، هرچند سيموولارلار كودلاريني آچماق چوخلو زحمت طلب ائدير. بو آرادا آرتيق يئني نسيل طرفيندن اونودولماقدا اولان اؤنملى بير بيلگى پايلاشيمينا احتياج دويدوم.

خالق آراسيندا اساساً اكينچىليك ايشلرينده مؤوسوم باشلانغىچى اولارق استفاده ائديلن و چوخلاريميزين بير فولكلور تقويمى كيمي تانيدىغى «قويروق دوغدو» حادثهسى گئرچكىلكده ندير سوروسونا تاريخى بلگه لر اساسيندا آيدىنلىق گتيرمك ايسترديم.

بو گونه كيمي فولكلورشناسلار و ائتئوقرافلار بو زامان حادثه سيني خالق ائتمولوگياسى ايله ايضاح ائتمهيه

چالیشمیشلار، حالبوکی بو سؤز بیرلشمه‌سی‌نین آنلامی
داها درین و اینانیلماز درجه‌ده تورک خالق‌ی‌نین ذکاسی‌نین
گؤستریمی‌سی‌دیر.

قویروغون بیلدیگیمیز معناسیندان باشقا نه آنلام داشیدیغی
حاقد اورتا عصر و معاصر دؤوره یاخین قاینقلاریندا مکمل
معلوماتلارا راست گلمک مومکوندور. اولاردان بیر صغوی
شاهی بیرنجی شاه عباسین سارای منجمی اولموش ملا مظفر
گنابادی‌نین «تنبیهات المنجمین» کتابیندا وئرلمیش‌دیر.
او یازیر: شباهنگه (سیروس اولدوزو) تورکجه‌ده قویروق
دئمیشلر. اونون باشقا بیر کتابا (عبدالله‌ی بیرجندی‌نین
«بیست باب در معرفت تقویم» اثرینه) یازدیغی ایضاحات
اثرینده («شرح بیست باب نام در تقویم تام») بئله گتیریب:
شباهنگین تورکجه‌ده باشقا آدی «دان اولدوزو»، یعنی صباح
اولدوزودیر کی آذربایجاندا یاغین‌دیر.

داها سونرا یازاری بللی اولمایان «اولوغ بی‌ین آسترونومیک
تقویمی (زیچ) و باشقا اوچ رساله»-نی ایضاح ائدن، ایران ملی
مجلس کتابخاناسیندا ساخلانان ال یازمادا تورکلرین سیروس
اولدوزونو قویروق آدلانديرمالاری بئله قئید اولونور: ۲-جی
فصیل شعرايی یمانی حؤکملری و اونو عرب «شعرايی عبور»،
فارس‌لار «روز آهنگ» و تورکلر «قوروق» (قویروق) دئییرلر و
اولدوزلار ایچینده اوندان پاراغی یوخدور، جلالی تقویمی ایله
مرداد آبی‌نین یئددیسی گئجه‌سی دوغار.

قویروغون اولدوز آدلانماسی داها سونرا نادر شاه‌ین کاتبی

اولموش میرزہ مہدیخان استرآبادی نین «سنگلاخ» آدلی تورکجہ-فارسجا سؤزلوگونده گلمیش دیر، آنجاق میرزہ مہدیخان یانیلاراق بو اولدوزون سهیل (کانوپوس) اولدوغونو سانیر. سهیل اولدوزو سیروس اولدوزوندان سونرا سمادا ایکینجی پارلاق اولدوزدور، آنجاق جنوب گوئوده ($52^{\circ}41'$) اولدوغون دان شمال یاریم کورہ سینده ائن دایره سی 37° -دن سونرا گؤرونمہ ییر. اودور کی نه تبریزده ($38^{\circ}40'N$) نه ده باکی ($40^{\circ}23'N$) هماسیندا بو اولدوزو گؤرمک مومکون دئییل دیر. دئمک قویروق یالنیز سیروس اولدوزو اولاییلیر.

ولیعهد عباس میرزہ قاجارین تاپشیریغی ایله اونون خصوصی حکیمی اولموش حکیم باشی محمد خویلو (قوبوللی) «سنگلاخ» کتابی نین چیخاریشینی یازاراق اونو «خلاصہ عباسی» آدلاندیریپ و اونا دوزلیشلر وئرمیش دیر. او، قویروق سؤزو حاقدا بئله یازمیش دیر: سهیل اولدوزونون آدی، چوخ گمان شعرا اولدوزو اولسون کی قویروغا اوخشاییر، ایستر شام و یا یمن شوراسی اولسون، آذربایجان و ماورالنهرده یابین اورتالاریندا دوغار و دئیرلر «قویروق توغدو»، چوخ اوفوقلرده قویروق وار اولور اما سهیل اورالاردا دوغمور و دایم گیزیلی دیر «بنات النش» (بؤیوک آیی بورجونون ۷ پارلاق اولدوزو) کیمی شمال اوفوقونده همیشہ گؤرونندیر.

قاینقلار:

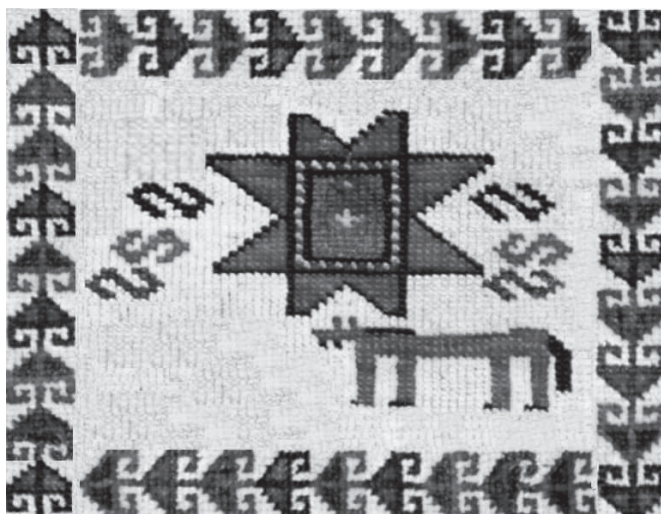
۱- ابوالفضل مصفی - فرهنگ اصطلاحات نجومی - انتشارات مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران، شماره ۳۱ تبریز مهرماه ۱۳۵۷

۲- میرزا مهدی خان استرآبادی - سنگلاخ، (مقابلہ و تصحیح حسین محمدزاده صدیق) جلد دوم. تبریز نشر اختر ۱۳۹۳

۳- میرزا مهدی خان استرآبادی - فرهنگ ترکی به فارسی سنگلاخ تلخیص: حکیم محمد خویی باعنوان: خلاصہ عباسی ناشر: یاران تبریز ۱۳۸۸

۴- زیچ الغ بیگ و سه رساله دیگر (نسخه خطی)، کتابخانه مجلس شورای ملی شماره ثبت ۳۱۵۴۸

۵- ملا مظفر بن محمد قاسم منجم گنابادی، شرح بیست باب نام در معرفت تقویم تام (نسخه خطی)، کتابخانه مجلس شورای ملی

آذربايجان بۇلگه لر يندن فولكلور اۇرنكلرى

كئچميشده ايلخيچى كندينده قيشا حاضيرلانماقايشلىرى /

اسفنديار آوگان (طالبى ايلخيچى)

سهند ائلاتلارى نين قيشلاقدان كۆچمه سى / هاوار عبادى

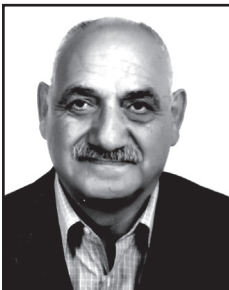
دميرچى خارا باسى كندينين فولكلوروندان اۇرنكلر /

فاطمه فيضى زاده (ائل قيزى)

از بازيهاى سنتى شهر ميانه / داود رضائى

تورپاق ساتان بهلول (خالق حيكايه لر يندن) /

ثرىا بخشى (آيلار)

كئچميشده ايلخيچى كندينده
قيشا حاضيرانماق ايشلرى^۱

اسفنديار آوگان (طالبى ايلخيچى)

قايناق شخص: حسنلى خادم
(ايلخيچى شهرى نين آغساققال و
معتمدريندن)

بىزيم كندىمىز ايلخيچى دا، باشقا كندلره تاي ۱۳۳۰لاردا
چوخ عاييله لر ين ياشامى ييغيجام اولدوغو حالدا، گئل ليكله
قولاي گئچردى. بوتون عاييله لر، قيشين چتين گئچديگينه
گؤره باشاردىقلارى قدر، ياي دؤنه ميندن قارلى و سويوق
گونلره حاضيرلاشمالارى گره كيردى. بونا گؤره قيش
زومارين، ياندير اجاين، حيوان يئمى نين، قايى - باجانين و
دام داشين ساغلامليغيني دوشونرك، اولماسى قدر پالتارين
دا فيكرينده اولمالى ايديلار.

۱- بو يازى دا بعضى كلمه لر ايلخيچى آغزى ايله يازيليب.

هر عاييله، اۋزونون قيش دا، نه ساياق گئچينه جه يينه باخراق، چۆلدە گۆيه زنتى چيخماغا و آله گليم اولماغا باشلاركن، بير يا نئچه اركك قويون، قوزو ايله چپيش آلارديلار. اونلاركى أكين يئرلرى، يوقسا (يوخسا) آغاجليقلارى وار ايدى، داوارلارى اورالاردا اوتارماغا و بئجرمگه (BECƏRMƏK) آپارارديلار. يئرلرى اولمايانلار، داوارى ائوده بسلرديلر. يازين سونلاريندا، كنده خوى شيشگى (ŞİŞƏK) گتيررديلر. شيشكلر اۋزليكله قيش قوورماسيندان (QOVURMA) اۋتور آلينارديلار. داوارلارين بئجرمهسى پاييزدا، چۆلدن گئت - گل كسيله نه قدر داوام ائردى، داوارلاردان قوربانلىق آدينا دا، كيمسه ايسته سئيدى نظرده آلاردى.

داوارلارى مدرسه لر باغلانديقدان سونرا، ياي گونلرى اوشاقلار اوتارماغا آپارارديلار، پاييز گونلرينده ده مدرسه لر آقشام (آخشام) ساعات دۆردده باغلانديغينا گۆره اوچ - دۆرد ساعات اوتارماق اولاسى ايدى.

او دۇنم ايلخيچى دا، بير پارا كيشيلرين ائولرينده، قارامال، هابئله باشقالاريندا دا چوخلو داوار ساخلاناردى. قيش گونلرينده قارامالين آياق آلتلارى كوره نيپ، زىلى (ZİL) پيه دن، تۋوله و آغيل دان، ائشيگه چيخارديپ، ساخلارديلار. آغيللاردا قويونلارين بو قالينتيلاريني كوره مژديلركى يازدا قازيب چيخارتسينلار، اونلارا كرمه (KƏRMƏ) دئيلردى!

قيش دۇنمى نين يانديراجاقلاريندان، ياپا ايله تَزك (TƏZƏK- YABBA) چوخ يانديريلاردى. مال - داوارى اولمايان عاييله لر، زىلى ساتين آلارديلار. زىلى بير آزجا

سویونان قاریشدیریب، اوندان یاپبا و ترک دوزهلدیب، گون قاباغیندا قوروداردیلار، سونرا اونلاری قالاغا (QALAQ) ییغاردیلار. وارلی - کارلی عاییلەر، قیش دا پینچ قورماغا گۆره، اودون ییغمالاری گرکیردی. اینجه اودونلار وهلیم (-VΘ LIM) آدیندا تالبار اوسته یوقسا (یوخسا) دام دا یاندیراجاق اوچون تایالاناردی.

قیشین آن اؤنملی زومارلاریندان بیرى بوغدا ایدی. اکین یئرلری اولانلار، یای دا خرمَن گۆتورولندن سونرا، کند تاختیلیندان (TAXIL) قیش گونلرینه، یئتری قدر بوغدا، چوواللاردا ساخلاردیلار، اکین یئرلری اولمایانلار، قیش دؤنمینده بوغدا آلماق زوروندایدیلار. بیر پارا کیشیلر بوغدانى چووالدا یوخ، گندی (KƏNDİ) ده ساخلاردیلار.

یای دا سونبوللری بیچیپ، خرمنه ییغاندان سونرا، کولشلىرى جارجارلا دؤیوپ، بوغдалاری آییریپ، سامانلاری خارال ایله کنده داشیب سامان دامیندا قیش اوچون، قارامالا یئم اولسون دییه ساخلاردیلار. هم سامانى دامین باجاسیندان ایچرییه تۆکردیلر، هم ده مال - داوار اوچون یونجانی زمی ده نئچه بیچین، بیچیپ، قورودوب، کنده گئتیریپ دام اوسته تایا قالاردیلار. آرپا دا، دئییلن سایاق قیشا ساخلاناردی.

اؤلرین خیطینده چوغوندور ایله داش کلمی قیشا ساخلاماق اوچون بیر دایاز قویو قازیپ، اورادا چوغوندورو، مال - داوارا یئمگه، قیش دا پیشیرمگه ده ساخلاردیلار. قویونون (QUYUNUN) (اغزی تورپاقلا باسدیریلاردی. داش کلم ده، بورانى (BORANI) پیشیرمک اوچون، هَمَن قویودا قیشا قالاردی.

یای گونلرینده، اریک، مامادور (بامادور) و بیبر قورودولوب، قیش گونلرینه ساخلاناردی. مامادوردان زمی لرده آله گلدیگینده، روب دا دوزلدردیلر. قورا سویو دا آغزی پالچیقی شوشه قابلاردا، گون قاباغیندا ساخلاناردی. ایلخچی دا قانالیق بول اولدوغونا گؤره، کیشمیش اوزوم سالخیملارینی ایپه باغلایب، هئیزان (HEYZAN) لاردان آسیب و قیش دا میلخ (MILAX) اولسون دییه، آز - آز ائندیریب، یئمگه گتیردیلر. اوزومدن دوشاب دا چکر دیلر!

نجه کی یوخاریدا قئید اولوندو ارکک قویون یا قوزونو، یای دا و پاییزین باشلاریندا، بسله دیکدن سونرا، اؤزل بیر گونده حیوانی بوغازلاب تمیزله دیکدن سونرا، آتینی دوغراییب، قازاندا اؤز یاغی ایله قوووراردیلار. دَری و باغیرساغی کسه نه باغیشلاردیلار. حیوانین ایچ آلاتین دوغراییب، آش دادی اولسون دییه قوووراردیلار. قویروکو دا باشقا بیر قازانچادا قاینادیب، اونون ارگین یاغین قووورمانین اوستینه آرتیراردیلار کی ات یاغ ایله باسدیریلسین! حیوان یاغلی اولسایدی، یاغی، قووورمانی باسدیرماغا (BASDIRMAQ) یئتردی، سؤیله نردی قئيله باسدی! یوقسا آیریجا یاغ آلمالی اولاردیلار. قئيله یا قووورما بیر ساخسی کوپ و سَرین یئرده، آغزی کیپ باغلانیب و سون گونلره ساخلاناردی. قویروق دان قووورلوب قالانی، **جیزلی** (CIZLI) آدلاناردی. جیزلی دان آش دادینا قاتیب قیش گونلرینه ساخلاردیلار. او گون ائوین اوشاقلارینا بایرام کیمی بیر گون اولاردی! قوهوم - قونشو قوناق چاغریلیب، ایشگنه ایله قووورولموش آتینن ناهار وئردیلر، اوشاقلاری دا آزدیریب قووورما آتینه دوپوزدوراردیلار!

قیس گونلرینده، قاردا- سویوق دا بو قئيله (QEYLƏ) یا قوورما تاپیلیمیش اولاردی. کوپده کی قوورمادان نئچه پارچا قوپاردیب، لپه، یئرالمه و بیر پارا چاغلاردا یومورتا ایله بیرلیک ده قئيله شورباسی پیشیرردیلر. آش دادی ایله ده، نئچه چئشیت آش دوزلردی.

قیس گونلرینده کی دئمک اولار پاییزین اورتالاریندان باشلاناردی، گئت - گل چتین اولدوغونا گؤره بیر یا نئچه گون چۆرک پیشیرردیلر، بئله کی ساخلانیلان بوغдалاردان دَییرمانا آپاریب، دارتیب اون ائله دیکدن سونرا، ائوه گتیریب، گئجه دن خمیر ائله مگه باشلاردیلار. خمیر ائله مگه خمیره یا آجیتما گزکیردی. قادینلار خمیری یوغوردوقدان سونرا یئتیشدیرردیلر و اونون ساخسی سئین لرده (SEYİN) اوستون باسدیریب، سحره قالسین دییه، ایللیق بیر یئرده ساخلاناردی. سحر تئردن قادینلار تَنَسَر (TƏNSƏR) ده خمیر تندیرینین یانیندا حاضیرلاشیب، تندیرین آللولو اوتو سؤنددن سونرا، خمیری کونده - کونده ائله ییب، یوخایان (YUXAYAN) اوسته اوخلولا (OXLOV) یایاردیلار و یوخا آچیلدیقدان سونرا، اؤنجه تندیرین ایستی وقتی ساج آیاغین اوستونده کی ساجدا چۆرک پیشردی، اوتون ایسدی سی آزالدیقدان سونرا، یوخالار ایفیده (İFİDƏ) اوستونه یاییلیب و تندیره یاپیلاردی، پیشدیکدن سونرا چیخاریلیب قیراغا قویولاردی. او چۆرکلری باشقا یئرده قوروماق (GURUmaq) اوچون سَرَرَدیلر، چۆرکلر تام قورودوقدان سونرا بۆیوک سبدلرده کی اونا قوزا آلییهن (ƏLİYƏN QOZA) دئییلردی ساخلانیب، گزکلی اولان زمان چۆرکلردن سولاییب سوفرایا گتیرردیلر.

دئمەلى اوشاقلار اوچون دە كۆكە ياپماق اونودولمازدى.
 تازا چۆرگىن ايىي قونشولار چاتاردى، اونون اوچون يوووق
 قونشولار تازا چۆرك پايى يوللاناردى.

پايىز گونلريندە، خانىملار قىش گونلىرى اوچون تورشو دا
 قوياردىلار. سوغانىن ھەم دە مامادورون بول اولدوغونا گۆرە،
 اۆزلىكلە، خىردا سوغان تورشوسو ائولردە قويولاردى.
 تورشولارى ساخسى و شيرلى قابلاردا كى **شوشىين**
 (ŞÜŞEYİN) آدلاناردى، يئره قويلايىب، آغزىنى كىپ
 باغلايىپ سون گۆنلرە ساخلاردىلار. بىر پارا خانىملار دا
 شاھانى و جىغ جىغا اۆزۇمۇ ايلە، سىركە ايچىندە تورشو
 دوزلكىب، قىش گونلريندە ايسىتە كلى قوناقلارينا سوفريا
 گئىرردىلر.

قىشىن زومارلارىندان بىرى دە يارما ايدى. بوغدانى
 يىغىشىدىرىب ائو گتيرندن سونرا، بىر قدر بوغدانى قازان
 دا قاينادىب، سوزوب گون قاباغىندا قوروداردىلار. بو
 قورودولموش بوغدانى آل دگيرمانىندا دارتىب، قلىبردن
 كئچىرىب، اووساردىلار. يارما ايلە شىلە، يارما آشى و تندىر
 آشى (قابلى) پىشىرردىلر.

بىر دە قوۋوللى بوغدادان خمىر دوزلكىب و او خمىرى يوخايان
 اوستە كسىب و ارىشتە دوغراردىلار. ارىشتەلىرى گون قاباغىندا
 سىجىم دن آسلايىب قوروداردىلار و سونرايا ساخلاردىلار كى
 ارىشتەلرىن بىر قدرىن دە قوۋوراردىلار. ارىشتەدن فايدالاناراق
 ھەم آش و ھەم دە دىلمە حاضىرلاردىلار.

قادىنلار قىش گونلرينە حاضىرلىق ائدركن، ائوين يورقان،

دۈشك، پالازلارین و کیلیمین یای گونلرینده یوووب،
 قورودوپ تمیزلیردیلر. یورقان، دۈشك یای دا سۈكولردی،
 یونلاری یووولوپ و قورودولاردی. سونرا یونلاری چیرپی
 (ÇIRPI) آغاجی ایله چیرپیپ و كۈپوشگه دَرَدیلر! سونرا یونلار
 آستارلارا دولدورولوپ و یورقان — دۈشگی سیراردیلار، اوزو
 (ÜZÜN) چکیپ، سویوق گونلره ساخلاردیلار.

پاییز گونلرینده، سویوقلار دوشنده، ائولرده کورسی قورولاردی.
 قدیمی ائولرده، یوخاری باشدا، حوضک آدیندا دایاز بیر دۈرد
 بوجاقلی یئر اولاردی کی، او حوضگین آراسیندا، بالاجا بیر
 تندیر وار ایدی. تندیرده اود قالاردیلار و چوخدا تَزکدن
 استفاده اولوناردی!

آلیشیق سۈنندن سونرا اودون اوستون كۈل ایله اۋرتوب، بیر
 بالاجا نفس یئری آچیق قویاردیلار. بو یاندیراجاق بیر گون
 سورسینده ایستی وئَرَدی. سونرالار زامان گئدیشینده اوجاق
 یوقسا تندیر ائودن ائشیکگه داشیندی. اود اوجاق دا قالاناردی و
 اودون یا خَکه كۈزلری بیر مانقالدا، کورسونون آلتینا قویولوب،
 گینه ده اوستو كول ایله باستیریلاردی.

کورسی آغاجدان قوشولاردی، پایالاری اوسته حوضهگه
 قورولاردی. کورسونون اوستینه بیر یئکه یورقان سالیناردی
 کی اونا کورسو — یورقانی دئییردیک. کورسونون دۈرد
 یانینا مهسیب (MƏSİB) آد وئریلمیشدی. هر مهسیبده بالا
 دۈشك سالیناردی، دووارا دایاق دا میتککه قویاردیلار. دئمک
 کورسونون اوچ یانیندان دووارا دایانماق اولاردی و آشاغی
 مهسیبده دایاناجاق یئر یوخ ایدی.

کورسونون اوستينه، يورقاندان باشقا، کورسو اورتوگو ده سالىناردى. بو اورتوك جئىمدن يا پارچادان دوزهلردى. قىش گئجهلرينده كورسونون دورد مهسبىينده ياتاردىلار كى كورسو يورقانى ياتماغا و ايسدى ساخلاماغا يئترلى ايدى.

قىش گئىمىينه گلدىكده، قادينلار يون كؤينك، يون دؤشلوك، شال، بؤرك، يون جوراب و شالوار، بير پارا زامانلاردا يون دولاق حاضىرلاردىلار.

قويون يونون اۇنجه آخار سولاردا يوووب آرىداردىلار، گون قاباغىندا قوروداندان سونرا، يونلارى شانا ايله داراخلايىب آچاردىلار. آچىلمىش يونو، **جهره** (CƏHRƏ) ايله ائيردىلركى يون ساپا دؤنوب جهره نين ميلينه سارييلردى، ساپلارى گرگىرسه بوياردىلار. ساپى يوماق ائديب، اونونلا ميلين نه گرگىرسه توخوياردىلار. بو ال ايشلىرينه گوزم (GÜZƏM) توخوما دئىيلردى.

اوشاقلار، گئنجلر و آداخلىلار اوچون بويالى جورابلار توخوناردى كى اونلار **سونقور** (SONQUR) جوراب دئيردىك. قويون دريسيندن ده كولهجه (KÜLƏCƏ) دوزلدردىلر. وارلى كيشىلر، قويون دريسيندن كورك ده تىكدىريب گيىردىلر.

قىشين قاريندان قورونماقدان اؤتور، سوواخلى داملارى دامجىلاماسين ديهه، سوواغىن تازالاماق گرگىردى. سوواخلى دام يىرتىق — ياماقلا دوزلمه سئيدى، سوواق ائله مك زوروندا اولمالى ايدى. دئمك كى قىشدا هم كوركله قار كورمك، هم ده داما اودون، يونجا يىغماق، يوخارى دا قئيد ائتديگىم زادلارى قورودماق و ... دامين سوواغىن اَمَن (ƏMNƏN) سالاردى.

کوردرلر یولوندا، کندین بیتدیگی یئرده، تورپاق قازان آدیندا بیر یئر وار ایدی، کیمسه یه ات تورپاق گرکلی اولسایدی، ههلیت و ائششکله اورادان داشیییب ائوه گئتیرر دیلر. حیط ده تورپاغی سو و سامان ایله قاریش دیریب آیقلاردیلار، سوواق یا دا پالچیق یئتیشدیکدن سونرا، اونو دول، وئدیره و یا رزین دولادولدوروب، سیجیم ایله داما چکر دیلر. دامی بیر بوجاقدان باشلائیپ مالا ایله سووایاردیلار. دام سوواقلانندان سونرا، آن سون بوجاقدان یئره یئندر دیلر و بیر ایکی گون داما چیخماق قوروسون (QURUSUN) دییه یاساقلاناردی. سوواغا سامان قاتماق، هم اونون برکیمه سینه هم ده چاتلاماماسینا ندن اولوردو.

قیش گونلرینه ساخلانان یئمیشلر، بادام، گیردکان، کیشمیش، ایده و نار اولاییلردی کی آغاجدان دوزلمیش صاندیقلاردا ساخلاناردی. بیر پارا کیشیلر ماماغان قارپوزو آلیب، سامان ایچینده چیلله گئجه سینه قورویاردیلار. خمیر تندیرینین سون اودو سؤنرکن، قیرمیزی چوغوندور دا تندیره سالیب، اودونان کولون ايسدیسینده پیشیریپ، سویوب و یییردیلر.

کوپه (KÜPƏ) پنیری: یایدا پنیری اوغاردیلار، رازیانه ایله قاتاردیلار بو قاتیشیغی بیر شوشئینه دولدوراردیلار، ائشیتدیگیمه گوره قابین آغزین قاپاتمامیشدان، اوغما پنیرین اوستون یون ایله برکیدردیلر. شوشئینی دولدوروب برکیدندن سونرا، ترس یؤندن سرین بیر یئرده قویلدیلار. قیش گونلرینده کوپه پنیری یئمکلرین، بیریندن اولاردی.

قیش گئجه لری اوزون اولدوغو اوچون، قوهوم - قونشو، هم

بیر- بیرینی یوخلاسین، هم ده زامان گئتسین دییه، گئجه لر فانوسو گۆتوروب، قار سویوغا باخمادان، قارلی، قارانلیق، سویوق و پالچیقلى تنگه لرده (TƏNGƏ) یولا دوشوب اوتورماغا گئدردیلر. کورسونون مه سیبلرینه تپیلیب! کورسو یورقانین دؤشه قدر اوستلرینه چکیب، بیر نئچه ساعات کورسونون دؤورسینه ییغیشیب اوتوراردیلار. باشارانلار و یاشلیلار ناغیل سؤیلردیلر. تاپماجا تاپماقدا اولاردی. گول - گول، تکه - جوت ده اویناردیلار. بو اوتورماقلارین اؤزلیکلیکلیندن بیرى ده شۆوشره (ŞÖVŞƏRƏ) یئمک ایدی! بئله کی میللاخ، گیردکان، فیلیق بادام، ایده و نار کیمی یئملى لر، مژمئیی ده کورسو اوسده قویولوب هامیلیقلا یئیلردی.

منیم آتام، ساوالدی اولدوغونا گۆره، اوزون گئجه لرده، امیرارسلان نامدار، حسین کورد شبستری، محرمه یاخین قمری، بایرام گئجه لرینده ده قصیده اوخویاردی.

قیشین قارلی گونلرینده، دوشاب ایله قاری قاریشدیریب، اونا ایلخیچی دا قار- بولاغی دییردیلر و او زامانین دوندورماسی کیمین قاشیقلا مئیل بویوراردیلار.

دکتر غلامحسین ساعدی، ایلخیچی کتابیندا یازدیغی کیمین، کندين آشاغی مه چیدین (مسجد) یانیندا، چشمه نین سویو کند گؤلونه چاتاندا، بیر قارا توت آغاجی واریدی کی دئییلنلره گۆره اونو، ریزا آغا اکمیشدی. آغاج چوخ اُسگی بیرى ایدی، اونون توتلاری یئتیشنده کند اوشاقلاری آغا جا داراشاردیلار. بو آغاج کندين آداملارینین اورگینده حورمتی واریدی. بئله سؤیلنردی کی قوس آیی باشلانان گئجه، آغاجین

بوتون يارپاقلاری تۆكولردى و دوغوردان دا بئله اولاردى!!

ايلخىچى كندينده، بالا چيلله باشلانان سونرا، ايلك جوما
آقشامى نىبى بايرامى آدى ايله عزيزلنردى، بئله كى اوشاقلار
چئشمه باشينا گئديب، گيردكان قابيغيندا يا كييريت
قوتوسوندا شمع قوشوب، اونو يانديريب چئشمه سويونون
آخارينا بوراخيىب، كوره دن گئچندن سونرا، همن توت
آغاجى نين يانيندان يانا - يانا سووشاندا سئوينيب تىكرار بو
ايشى گۆزديلر.

نىبى بايرامى آدلانان گئجه ايلخىچىلى لار پيلوو دا دملرديلر.
اؤزلىك له بوغدادان قوورقا دا قووروب شاهدانا ايله قاتيب
ييزدیلر، او گئجه اۇنجه دن پيشيريلميش كۆكه لرده گيرده
آديندا مش عسكر آقا گيلدن، ايستينلره پايلاناردى. هم ده
ايدە اونو(UN) شكر ايله قاتيشيب قووت توزو دوزلنردى.

او چاغلاردا، نفت چتين آله گلردى. بيزيم كنديميزده، لامپا
ياغى آدى ايله تانينان بو ماده، فانوس دا، لامپا چيراغيندا و
زنبورى ده ايشله نردى. سونرالار پيله ته و نفت سامووارلاردا دا
يانديريلاردى. چوخ عاييله لر چل لك آدلى قابلاردا، توكاندا
لامپا ياغىنى آليب، ائوه گتيردیلر. زنبورى چيراغى، وارلى
عاييله لرده و قوناقليلقلاردا استفاده اولوناردى.

سون

متن ده گئدن بير پارا سۆز جوكلرين آچيقلاماسى

- ۱- آجیتما: خمیردن بیر کونده گلن دفعه یه ساخلاماق = خمیر مایه.
- ۲- آم: اولای بیلسین کی آمکدن گلیب! ایشه یاراماق، فیدالی.
- ۳- آمنن دوشوب: داهی ایشه یارامیر، فیدالانماق اولمور.
- ۴- اوخلوو: یوخانی یایماق اوچون آغاجدان یونولان اسباب، وردنه.
- ۵- ایفیده: یوخانی تندیره یاپان اسباب.
- ۶- باسدیرماق: یاغ قئیلده او قدر اولمالی ایدی کی قووورمانین اوستینده دایانسین.
- ۷- بورانی: دوغرانی داش کلمدن پیشیریلن برک آش.
- ۸- پَه یه: مال ساخلاماق اوچون، قالین دوواری آلچاق دام.
- ۹- تاخیل: بوغدا، آرپا، ... غلات.
- ۱۰- تالبار: اوستو اورتولو، آنجاق دوواری اولمایان یئر، هانگار کیمی.
- ۱۱- تنسر: ایلخچی دا حیط ده اولان میتباخا دئییلردی.
- ۱۲- تنگه: دار کوچه، دربند.
- ۱۳- جهره: یونو آیریپ ساپا چئویرن دَرگاه.
- ۱۴- چئشیت: جور به جور، نچه نوع.
- ۱۵- چیرپی: یونو چیرپماق اوچون ایکی قوللو داواملی آغاجین شووکه سی.
- ۱۶- خارال: ایپلیکدن توخونولوب تیکیلن یئکه چووال.

- ۱۷- خمیره: آجیتمایا ایلخچی دا خمیره ده دئییلردی.
- ۱۸- خَکِه: کۆمور خیردالاری.
- ۱۹- دؤشلوک: قولو اولمایان جیلیتقا.
- ۲۰- دولاق: آياق دا توپوقدان اوسته دیزه قدر دولاردیلار.
- ۲۱- زیل: یئکه حیوانلارین فضولاتی.
- ۲۲- ساج آياق: تندیر اوسته قويولان دَمیردن دوزلمیش اوچ هاچا (آياق).
- ۲۳- سئیین: بؤیوک، گیرده ساخسی قاب.
- ۲۴- سیجیم: ایپلیکدن هؤرمک له آله گَلن اوزون کَندیر.
- ۲۵- شؤوشره: اولایلسین کی فارسی سؤزو شَبچَره دن گلیب.
- ۲۶- شیشک: بیر یاشدان بؤیوک آرکک قويون.
- ۲۷- فیلخا (فیلیق): قابیغی اینجه ال ایله راحت سینان بادام.
- ۲۸- قارامال: بؤیوک مال، اینک، گامیش، اؤکوز، کل و ...
- ۲۹- قالاق: قالامالی یئر، یاببالارین بیر - بیرینین اوسته قالانان یئر.
- ۳۰- کَرمه: قويون و گئچی لرین قیشدا، آغیلدا قالیب بَرکیین فضولاتی.
- ۳۱- کَندی: آت پالچیقدا دوزلمیش اُستوانه کیمین بیر بؤیوک یئر.
- ۳۲- کوددَر: ایلخچی نین قوزئیینده کَند آدی.
- ۳۳- کورک: قوللو و اوزون قويون دریسیندن دوزلمیش پالتو.
- ۳۴- کولهجه: بورادا قويون دَریسیندن دوزلمه دؤشلوک آنلامیندادیر.

۳۵- میلّاخ: اوزومو هئیزاندان آساردیلار، زامان گئدیشین ده قورویوب میلّاخ اولاردی.

۳۶- هَلّیت: قزیلدن دوزلمیش آغزی آچیق قوم، تورپاق و کول داشیماق اوچون جالوال.

۳۷- هئیزان: داملاری باسدیریلان دیرکلر.

۳۸- یوخایان: ساخسی دان یا دا آغاجدان دوزلمیش یوخا یایماق اوچون آراج.

۳۹ - یوماق: سایی آیرندن سونرا، کلف ائدیپ، کلفجه ایله سایی آچیب، یووارلاق شکلینده ییغماق.

۴۰- ریضا آغا: دکتر ساعدی نین یازدیغی ایلخیچی کتابیندا بو کیشی ایلخیچیا کؤچ ائتمیش و بورادا ساکین اولوب و آغالیق لارین بؤیوک آتاسی ساییلار و مشدی عسکر آغا: ایلخیچی دا ایکی آغالیق وار و بو کیشی اوچونجونه منسوبدور.

سھند ائلاتلاری نین قیشلاقدان کۆچمەسی

هاوار عبادی

سھند داغی نین ائلاتلاری یازدا سیزدە دن سونرا قیشلاقدان کۆچمگە چالیشاردیلار. اونداکى چایلارا سد وئریلمامیشدی. هر ایل یازی چایلار داشیب، کندە کسکدە چوخلو خسارت ووراردی. ائلاتلار دا تئزلیکجە قیشلاقدان دبریلیب داغلارین دۆشوندە یئرلشردیلر. اونا دا «یازلاق» دیرلر. اوردا دا گوندە آلاچیقدا، کۆمەدە هر آن یاغیش چیرپاردی. بیرینجلی کرە یاغیش یاغیب ایلدیریم چاخاندا، گۆی گورولداياندا، قیز - گلین، گنج، یئنی یئتمە بیرینجی گۆبک منیمدیر دئیردیلر. یاغیش کسندن سونرا قیز - گلین، جار- جاوان، داغدا، زمی دە گۆبەلک آختارارکن (گۆبک- گۆبک دونبال چیخ. یئریندە قارا پالچیق دیه- دیه گۆبەلگی ییغیب گتیرردیلر. اونا دا کیمیمی اوجاقدا کۆزدە پیشیرردی. منیم آنامدا گۆبەلگی قاینادیب سویونو سیخارداردی. سوغان، ساری کۆک، بیر دە شیت شور قاتیب، ساری یاغلا قوووروب، دادلی یئمەلی بیر

خۇرك پىشىرىردى. بىر دە قىزلار شوخومدان چىيەلك^۱ يىغىپ،
 ھۇروب گتيرىپ اوجاقدا كۇزدە قىزاردىب يىردلر. زوخلو سودلو
 يئملىك يىغىپ يىردىلر. او دا انسانىن بدنندە ھرنە انگل
 اولسايدى سالىب، آرادان آپاراردى. چىيەلىين رنگ به رنگ
 اوتو اولاردى. ھۇرنده گۇزل ناخىشلى بىر ھۇروك چىخاردى.
 اورتاسى سارىمتىل، قىراقلارى كۇيومتول اولاردى.

اڭلاتلارين اچىپندە سىزدە آديندا بىر زاد يوخودو، سىزدە،
 دھلىزه دئىرلر.

۱ - سوغانى اولان باشى رنگ به رنگ بىر بىتگى ايدى. سوغانى چىيى اولاندا
 بىشمەمىش يئرآلما دادى وئوردى آما بىشندە گۇزل تاملى يئمەلى اولاردى.
 چىيەلك توت فرنگى دئىلدى. چىيەلك توت فرنگى دئىلدى.

دمیرچی خاراباسی^۱ کندینین فولکلوروندان اؤرنکلر

رباب فیضی زاده (ائل قیزی)

پاتختی و مراسم روسری انداختن (دوواق آتدی):

«دوواق یایلیقی» در قوواره بزرگ با رنگ صورتی و قرمز و یا پارچه‌ی قرمز رنگ از جنس حریر و بزرگتر از یک روسری معمولی می‌باشد. اصولاً خانواده‌ها برای عروس بزرگ خانواده دوواق تهیه می‌کردند و برای عروس کوچک خانواده دوواق عروس بزرگ را امانت می‌گرفتند.

پاتختی سه روزه

یکی از مراسمات سنتی که سه روز بعد از عروسی توسط زنان اجرا می‌گردد، به این صورت است که فامیل عروس بعد از سه روز به صرف ناهار به همراه زنان فامیل داماد در خانه تازه عروس جمع شده و بعد از صرف ناهار به اجرای مراسم می‌پردازند. هزینه‌ی دوواق آتدی برعهده پدر عروس می‌باشد. در مراسم روسری انداختن (دوواق آتدی) پسر بچه‌ایی از خانواده داماد با چوبی، دوواق را از سر نوعروس برمی‌دارد. سپس زنان به رقص و شادی می‌پردازند و هدیه‌ایی که از

۱- روستای دمیرچی خرابه‌سی در منطقه مغان در استان اردبیل، شهرستان بیله سوار مغان، بخش قشلاق دشت (با مرکزیت جعفرآباد مغان) در دهستان قشلاق جنوبی قرار دارد.

طرف پدر عروس که در گذشته اسباب اولیه زندگی از جمله سماور زغالی، چراغ زنبوری و... به عروس هدیه می‌دهند. در آخر زنان، عروس را به نزدیکترین چشمه آب و یا چاه می‌برند. اینگونه که یکی از زنان جوان فامیل یک کوزه از آب چشمه پر کرده به دست عروس می‌دهد و سه بار به نیت سه روز که عروس در حجله بوده، عروس از آب که مظهر حیات و پاکی است از روی چشمه می‌برد. بدین ترتیب مراسم دوواق آتدی (اوچ گونلوک) خاتمه می‌یابد.

یادآوری: در گذشته، در روستای دمیرچی خارا باسی چشمه‌های آشغی بولاق و یوخاری بولاق و نورالی قویوسو چاه و چشمه‌هایی بودند که نوعروسان در روز مراسم دوواق آتدی از روی آن می‌پریدند.

گلین کؤینگی

کنچمیش زاماندا، بیزیم کنده خینا یاخدی گنجه‌سی اوغلان آدامی هابئله آغ بیرچکلر، گلینین خلعت‌لرینی: توی باشماغی، تومان - کؤینک، یایلیق، خینا، آلینلیق، دوواق، دؤشلوک و هر کیمسه گوموش، یا دا قیزیل هدیه وئرسئیدی هامیسینی بیر بوچقا، یا دا مجمعه‌ده قیزگیلین ائوینه آپارادیر.

دئملی گلینین توی کؤینگی فرقیلی اولاردی. گلینین تومان - کؤینگینی قایناناسی و یا ائلین بیر آغ بیرچگی تکیب، کؤینگین آیاغینی قاتلاماز دیلار. پور - پورچومو اوستونده قالارمیش.

اۈچ گۈنلىككە كى، قىز آدامى گلىننن ئۆينە گئدردىلر. دوۋاق
آتدى گۈنۈ مراسىمىندىن سۈنرا گلىننن كۈينە گىنى تىكن
قادىن، گلىب كۈينگىن آياغىنى كۆكلردى.

دئىلنلرە گۆرە دمىرچى خاراباسى كندىندە گلىن كۆينگىنى
تىكمەك قاسملو طايغاسىنن بۆيۈك ننهلىرى «سەھىلا
خانىم»ىن بوينونا دوشردى. حتى اۈز گلىنلىرىنى بىرىنن
كۆينگىنى، او رحمتلىك اۈز الى ايله تىكىمىش.

چۆرك بىشرمە كولتورۇ

تندىرىن اجزاسىنن آدلارى: كىلفە، چاتغى، پىيە، تندىر.

كىلفە: كىلفە تندىرىن دىبىندىن باشى چۆلە اولان بىر
باجادىر. بىر باشى تندىرىن ايچىندە اولان بو باجا ھاۋا چكن
بورو كىمى عمل ائدر. ھاۋا، كىلفە يولو ايله تندىردە گل-گئت
ائدر، باشقا سۆزلە دئسك، تندىر كىلفەدن نفس آلىب وئىر.
كىلفەسىز تندىر آلىشماز، بوغولار، چۆرك چىخماز، اونون
اۈچۈن كىلفەسىز تندىر اولماز.

چاتغى: كىلفەنىن تندىردە اولان باشىنا چاتغى دئىلر. تندىرى
قالىياندان اولدە چاتغىنى ايكى دنە قويون كرمەسى چاتما
شكلىندە چاتغىننن اۈستۈندىن قورۇب، سۈنرا باشقا كرمە، ياپا
و اۈدون سالارلار.

پىيە: سارى پالچىق قارشىغىندىن كئچى قزىلى، گۈن دىمىش
طلىسى ايله گۈزەمى تاپتالايب، تندىر يئرىندىن اۈستە -

اوستە چىنلەينىدىن سونرا تىندىر چىخاردىلار. ھەر قانداق تىندىر قورماق باجاريغىنا مالىك اولمايدىر. دىمىك بو باشاريغا نىچە ايللر تجربه ايله آردىجيل ايشلەمەك گرگىر.

آرتىرما: تىندىرىن پىيەسى دوزگون ايشلەنىلسە چۇرگىن دالىسى قايتماز.

چۇرك پىشپىرىلن گونون ايشلىرى:

بىر گون قاباق قالاقدان، كول چىخاردان لاپاكگە يادا كى زىيىل آتان ايله تىندىرىن كولون چىخارديب، آپارىب كوللوگە تۇكرلر. سونرا قالاقدان قويون كرمەسى، پاپىا، اودون، سىچمەدن گتيرىب، ساباچا ايراهلارلار.

اصلينده واخلىدان گون چىخامىش، مال - داوار اۋروشه گىتمەمىش، آنالار اون تايىنىن باشىندان بىر بالاجا تىشت دە «اورفالىق»^۱ گۇتوروب قالانىنى خمير اندىب، اوستونو باسدىرارلار.

واخلىدان تىندىرىن توستوسو ياز چنى كىمى كتدە ايله شىر و گون چىخاندا اىستى چۇرك قوخوسو باھار چىچكلرىنە تاي عطرىنى چئورەيە يايىر.

خمير ائىلەيندىن سونرا، تىندىرى سالارلار. تىندىر سالان آنا آرادا ھم مال - حيوانىن ساغىب ناخىرا قوشار، ھم دە كى خمير دۇشندىن سونرا قىز- گلنلرى سسلەير كوندە، كوندەلەسىنلر.

۱ - اورفالىق: كوندەنى ياياندا خمير تاختا- تاباغا ياپىشماستىن دئىيە اونون اوستونە اون سەپىلر، او اونا اورفالىق دئىرلر.

كوندهلرى مجمعهلره يا دا قوراما اوستونده دوزرلر. بير قورامادا ايسلاديب كوندهلر قوروماسين دئيه اوستونه بير پارچا سالارلار.

آنا، قيز- گليني سسله ين چاغ:

هاى كوى سالار: آى بالا! آى بالا تندير آز قالير دوشه،
گونون ايشيلتيسى داغين دالينلا ايشيلداير داها بئواختدير،
آل - آياق ائيله يين.

تنديرين اودو توو ايله ياناندا دئيرلر: «تندير هئيرتى وئير».
تندير هئيرتى وئرنده داها تندير كؤز ساليب، اؤتوروشسون^۱
دئيه اونون اودون سالمازلار. تندير اؤتوروشنده، دئيلر: تندير
دوشدو.^۲

تنديرين باشيندا ايشلەنن آراجلار: تاختا، اوخلو، شيش،
هيريغده، تندير بئلى، تندينر آغيزى.

چؤرك پيشيرن واختدا هر كيمسه اؤز تاختا- تاباغيني
گتيريب، تندير دوشنده سونرا، اؤنجه دن ايراهلادىقلارى
كوندهلرى ياييب، چؤرك پيشيرمگه باشلارلار. كوندهلرى قيز
- گلين ياييب، ياشلى آنا ياپار. دئمك تندير دن چيخان ايلك،
اوچ لاواشى يئمزلر، اونو ايتە آتارلار. بو ايشين ندى بئله دير
كى: «تنديرين هيس - قاراسى اونون ايچەرى پييه سينده
ايله شر. هامان هيس- قاراسى اؤنجه ياپيلان چؤرگه ياپيشار،
اونو يئمك اينسانا خسته ليك گتيره بيلر. كند اهلى ايت و

۱ - اؤتوروشمك: تندير كؤز ساليب، هيس - تۇستودن دوشمك.

۲ - تندير دوشدو: آواجا قادين، قيز- گلين لر تندير باشيندا دۈشه ييب،
چؤرك ياپماغا باشلارلار.

كۆپىگىن وفالى اولدوغونا ايناندىقلارى اوچون، اونو دىلسىز-
اغىزسىز ساناراق، اللرىندە اولان نعمتى ايت ايله بۇلوشرلر، او
اوزدن تىندىرىن ايلك دۇور چۇركلرىنى او حيوانلارا پاى وئرلر.

آرتىمالىدىر، چۇرك پىشىرمك ايشى بىتىندن سونرا، كىكله
آرپالارى زاي اولموش چۇركلردن «كوت» توتوب تىندىرىن
كولونده باسدىرارلار.

تىندىرىن ايلك سالىمىندان^۱ سونرا، تىندىرىن ال - باشىنى
يىغىشدىرىپ، تزه دن اودون سالىپ، تىندىرىن ايكىنجى
سالىمى سالارلار. سالىم بىر تىشت چىخاردار. تىندىرىن
ايلك سالىمى چوخ چۇرك چىخاردار. گىت - گىده تىندىر
سوويار. سوويان تىندىر تىز- تىز چۇرك چىخارتماز. چۇرك
قورو چىخاندا كىلفهنى آچارلار. بىرىسى تىندىر شىشى ايله
كىلفه نىن چولوندىن كوروك وئرر (يانى آتدان كۇزو ترپهدر،
كىلفه دن يئل باسىن تىندىره، بو ايشه «تىندىره اوز وئرمك»
دئىيلر. تىندىره اوز وئرندىن سونرا، داها چۇرك قوپ - قورو
چىخار، او زامان تىندىرىن باشىنى يىغىشدىرىپ، يىنى سالىم،
سالارلار.

تجربەلى چۇركچى قادىن و آواجلار بىر سالىمدا تىشت يارم
چۇرك چىخاردارلار.

سالىمىن اورتاسىندا اوشاقلار ال چۇرگى سارلار. ال چۇرگى
ال بويدا چۇرك اولار. اونون كوندەسىنه سارى كۇك، شكر، ال

۱ - تىندىر سالىمى: ائل آراسىندا هردۇنه تىندىره اودون يا دا سىشمە
سالماغا بىر سالىم دئىيلر.

ئويندە اولسا قويروق جيزليغى آرتىريب، ياپارلار.

بىر دب اولاراق كتدە آنالار چۆرك بيشيرىلن گونو قادينلار بىر - بىرىنە مدد وئىرلر (يانى آواج اولارلار) قادينلار بىر بىرىنە چۆرك بيشيرن گونو اولسا، قونشو قادين گليب اونون خميرىن كوندەلەيىپ ييار. بو قادين دا او، چۆرك بيشيرن گونو مدد وئىرگە گندىر. چۆرگىن سون سالىمندا آواجىيا «پنجەبىش» (كۆكە) سالارلار. آواج ائولرىنە گئىندە عايلىسىنە آپارار.

چۆرك بيشيرىلن گونو ايلك سالىمدا ئو يىسەسىن عايلىسى و ياخين قونشولار گليب، سحر يئىنتى لرىنە اىستى تر لاواشىن آراسىنا موتال پئىندىرى ياخىب چوبان بللەسى توتوب، يئىرلر و ائولرىنە دە چۆرك آپارارلار.

چۆرك پيشن ائوين اوشاقلارى او گونو بىمىش غذا يئىمىز، هر اوشاق تىندىردن بىر قاخ قاتل (قوپ - قورو) لاواشى آويىب، شور، يا دا موتال پئىندىر ياخىب يئىرلر.

آنالار دا تىندىردە گاهدان پئىنجەبىش سالىب، بىر قابدا سارى ياغى قند آوونتوسونا قاتىب يئىرلر.

چۆرك بيشيرمك ايشى بىتدن سونرا، تىندىرىن باشىنى يىغىشدىرىپ، قونشو، باجا تازا يودوقلارى تومان - كۆينكلرىنىن قىرىشلارنى آچىلماق اوچون گتيرىپ، تىندىرە سالىب سونرا چىپارلار.

ايشىن سونوندا ئو يىسەسى شام يئىنتى لرىنە ئودە يئرآلما،

يا دا اولسا تازا كسىلن حيوانين جىيار- باغىرىن، باغارسىغىنى
ايچىنە دولدوروب تىندىرىن كۆزۈندە باسدىرارلار، بىشىندىن
سونرا شاما ئىدرلر.

چۆرك پىشىرىلن گونونون صاباحىسى اگر تىندىرىن آغزى
اىستى اولسا، چۆرك پىشىرىن قادىن، سحر چاغى گىدىب،
قىچلارنى تىندىرىن ايچىنە ساللار، تىندىرىن اىستىسى
جانينا دىيدىكجە دىنجهلىب يورغونلۇغو جانىندىن چىخار.

توى چۆرگى:

توى چۆرگىن گلىنىن بازارلىغىندىن اۋنجه پىشرىرلر. دىدىر
كى توى چۆرگىن ائو يىهسى يايىب، ياپماز. ائل - طايىفانىن
قىز- گلىنى كۈندەلىرى يايارلار، بىر آيرى قادىن افتخارلا توى
چۆرگىنى پاپار. بوتون ائل - طايىفادا ائشىدىب بىلن قادىنلار
بىر شىرىنجهلىك تىندىرىن باشىنا آپارىب شىنلىك ائدرلر.

قوناقلارلا چاى ايله قوللوق اولونار. دئىيب، گولوب او گونو
شىنلىكلە كئچىردىرلر. ائدرلر. ياخماچ ايله پئندىر و ... او گونو
تىندىرىن باشىندا بول اولار.

چۆرگى ياپان قادىنا شىرىنلىك آدى ايله، زحمت ياناسىنا هم
توى يىهسى، هم دە ياخىن قوھومولارى خلعت وئرىلر.

نئجه چۆرك آدى:

آجىتما، لاواش، سوتدى چۆرك، يوخا، پئنجە يىشىگى، فطير،
كوكە، ال چۆرگى

چالیشقان بیر قادینین بوینونا دوشن ایشلر،
چئوره سینده اولان شخصلرین دیلیندن:

اری: آرواد، دان اولدوزو باتمامیش تندیری سال بئواختا قالما!

اری: آرواد گون چيخمامیش مالی ساغ، کؤک تۇيوغون
جوجه لرینه ده اوماج ائله!

آناسی: من یوخودان دورمامیش صوبحانه می ایراهلا!

کیچیک: ننه منه پئنجه ییشک پیشره سن؟!

باجیسی: باجی بویون شهره خسته خانیا گئدیرم، بال اوغلاننان
هادیر اولارسان!

قونشوسو: باجی تندیر سووویاندان سوهره منیم ده تومان -
کوینگیمی تندیره سالارسان قیرشیغی آچیلار.

اوغولو: آنا قازان گتیر قویونلارین باشین توتوم سن ده ساغ.

اری: آی آرواد تندیرین باشین ییغیشدیردیم، خمیرلی
تشتلری یووارسان.

چیقیلی قیزی: آناشامی چک، منی یاتیرد.

بؤیوک قیزی: آنا قازانین آلتین آلیشدیرمیشام، گل حماما
آپاریم جانین یورغونلوغو چیخسین.

ساچ باغی:

«تئل سر» سنتی است که در گذشته و بیش از پنجاه سال قبل زنان مغان برای زیبایی موهایشان به ته بافت موی سرشان می بستند و این «تئل سر» زیبا را زیر از یاللیق بیرون می آوردند.

در تئل ساچ باغی (سر سنتی) از پولک، مونجوق و قوتاز که از پایین آن آویز می شد زیبایی آن را دو چندان می کرد.

تل سر سنتی (ساچ باغی) جزو صنایع دستی عشایر محسوب می گردد و تولید و احیای آن می تواند در کنار سایر صنایع دستی عشایر برای زنان ایجاد اشتغال و به رونق اقتصاد خانوار کمک بکند.

از بازیهای سنتی شهر میانه

داود رضایی

گردکان اویونو

شاید یکی از جذاب‌ترین و پیچیده‌ترین بازی‌های محلی میانه همین بازی باشد، بطوریکه اصطلاحات این بازی در حال حاضر در بین مردم میانه تبدیل به ضرب‌المثل شده‌است مثل:

میتمه قوران یوخدو

گل هینیش اولاق

شیقیدیمما دوشدو و ...

نحوه بازی:

با توجه به اصطلاحات زیر هر کس در این بازی باید یک «میت» داشته باشد و تعدادی «مادالیق» میت معمولاً گردویی سخت و خاص می‌شد که به زودی نمی‌شکست و گاهی طبق قانون از پیش تعیین شده با «چسب لنت» دور آن را چسب می‌زدند تا قابلیت و دوام بیشتری داشته باشد و حتی طبق توافق مغز گردو را خالی می‌کردند و بجای آن قیر می‌ریختند و ...

هر کس برای خود یک میتتیک داشت (حتی گاهی کلمه میتتیک را بعنوان گرد بکار می‌بریم) و به تناسب بازی هر کس باید دارای «مادا» می‌شد تا بتواند در بازی شرکت کند در ابتدای بازی تعدادی با هم «هینیش» می‌شدند (یعنی دارای منافع مشترک) طبق قاعده‌ای که پیش از هر بازی با توافق بازیکنان تعیین می‌شد هر نفر تعدادی «مادا» داخل دایره‌ای که قبلاً کشیده شده بود به ترتیب در کنار هم بصورت (افقی) می‌چیدند. مثلاً در این بازی ما ۶ بازیکن هر کدام یک مادا به اشتراک می‌گذاشتند. یک نفر همه میت‌ها را در دست‌اش جمع می‌کرد و به سمتی پرتاب می‌کرد تا ردیف اولویت بازی مشخص شود. بعد از اینکه ترتیب بازی مشخص شد بازی شروع می‌شد و با توجه به استراتژیک بازیکنان و اولویت هر کس بازی را شروع می‌کرد خیلی مهم بود که اولویت چندم باشی!

روش بازی:

اولین نفر (از ۶ نفر) که پانچ می‌شد بازی را شروع می‌کرد. می‌بایست گردوهای داخل دایره را هدف قرار داده و از دایره به بیرون بیاندازد در اینصورت آن گردو را می‌برد، در صورت موفقیت بازی را تکرار می‌کرد و در صورت عدم موفقیت نفر بعدی شروع میکرد و ...

میت ووردی: اگر قبلاً این قانون توافق شده باشد هر کس می‌تواند میت کس دیگر را هدف قرار داده و بزند در این صورت تمامی اندوخته‌های آن شخص را می‌گیرد و آن شخص از بازی خارج می‌شود. فروردین ۹۹

تورپاق ساتان بھلول

خالق حثکایہ لریندن

حاضیر لایان: ثریا بخشی (آیلار)

دئییر لر بیر گون بیر وزیر یولدان کئچنده گؤرور بھلول دووار
دیبینده اوچ کووا تورپاق قارشیندا اوتوروب.

سوروشور: بھلول بونلار نه دی؟

بھلول دئییر: تورپاق دیر ساتیرام.

وزیر سوروشور: بونلارین حکمتی ندیر آی اغیللی بھلول؟

بھلول الین اوزالیدی پول وئر سویله ییم دئییر.

وزیر بیر اشرفی چیخاردیب بھلولا وئریر. بھلول بیرینجی
تورپاق کوواسینا ایشاره ائدیپ دئییر:

بو تورپاق او آدامین باشینا کی اربابینا اورکدن قوللوق ائده.

وزیر بیر اشرفی ده چیخاردیب بھلولا وئریر. بھلول ایکینجی
تورپاق کوواسینا ایشاره ائدیپ دئییر:

بو تورپاق دا او آدامین باشینا کی قانیندان اولمایانی اوغول
بیلیب ساخلایا.

وزیر بیر اشرفی ده وئریر. بھلول اوچونجو تورپاق کوواسینا
ایشاره ائدیپ دئییر:

بو تورپاق دا او آدامين باشينا كى ان اۋنملى سىرر سۋزون
بىرىنه دئيه.

وزير بهلولدان آيرىلىپ يولدا اۋز - اۋزو ايله بئله قارلاشير كى
بهلول دئىنلىرى سىناسين.

قضادان وزيرين بىر اوگنى اوغلو وارايدى كى ايللرجه اونون
اۋينده بويا باشا چاتمىش ايدى.

وزير بازاردان بىر قويون آلىپ ائوه گتيرىر آرودينا دئير: آرواد بو
قويونو شاهين تۋوله سيندن گتىرمىشم كسيب، آتين، جىيرىب
ئىك شاه هاردان بيله جك بىرى دئمه سه بو سىررى؟

قويونونو كسيب يئىندن سونرا، بو سىررى گۈزله بىرىنه دئمه
كى شاه بيلسه منى اۋلدورر آروادا دئير.

بىر ايكي آى بو اولايدان سوووشوب، گونلرين بىر گونو وزيرله
آرواد آراسيندا سۋز چىخير. وزير كوسهرك ائودن چىخىپ،
اونون داليجا آرواد دابان باسما اوغلو ايله شاهين ساراينا گئديب،
قبله عالم ساغ اولسون سنيين وزيرين منيم اريم، سيزه خيانت
ائدركن ساراى تۋوله سيندن بىر قويون اوغورلايىپ، كسيب
بيزه يئيدىردركن مندن ايسته دى بو سىررى ساخلايام دئدى.

شاه غضبىله نيب وزيرى حوزورونا ايسته يير، خيانتين جزاسى
اۋلومدور دئير.

جلادلار هئچ بىرى وزيرين بوينون وورماغا حاضير اولمايىپ
بو كيشى چوخ دوز عمل ائدن اينساندير دئيرلر. شاه يئنه
غضبىله نيب كيم بو خائن وزيرين بوينون وورسا بىر كيسه

اشرفی وئرهجه یم دئجک وزیرین اوگئی اوغلو، من ووررام قبله
عالم دئییر.

وزیر بارماغین دیشله یرک بهلولون سؤزلرینین دوز اولدوغونو
گؤررکن بیر سؤزوم وار قبله عالم، ال ساخلایین دئییر. اولانلاری
ایلکدن باشاجان شاها دانیشیرکی: ای شاه، من او اوچ کووا
تورپاق و بهلولون دئدیگی سؤزلری سیناماق ایچین سارای
تؤوله سینده اولان قویونلارین بیرینه اوخشارین ائشیکدن
آلیب ائوه آپاردیم کی بئله اولدو سیزین قویون باشقا یئرده
امانت قالیب. نئچه ایللردير سیزه اورکدن قوللوق ائتمیشم
جاوابیمی بئله وئیر سینیز؟

....بو بیرینجی تورپاق کوواسی ایللردير یاشاییب امین بیلیب
گووندیگیم آروادیم سیرریمی بئله ساخلادی بودا ایکینجی
تورپاق کوواسی، منیم قانیمدان اولماسا دا اوشاقلیقدان اوغول
بیلیب بسله دیگیم بو اوغلان حاضر اولدو بوینومو وورا، بودا
اوچونجو تورپاق کوواسی .

شاه وزیردن اوتانارکن اؤلدورولمه سیندن واز کئچیب، سن
منیم بیلیجی وزیریم سن دئییر.

آمما وزیر سینادیگی هر اوچ آدام، شاهی، آروادینی، اوگئی
اوغلونو ترک ائدیپ گئدیر.

مادی فولکور

شکیل لری گۆندرن: اسفندیار آوگان

جار جار

ال داشی (ال دییرانی)

جهره و الچیم

شنه

كۆچۈرمەلەر

آذربايجان شفاھى خالق شعرى و ھئجا وزنى نىن اينكىشاف
تارىخى / سدنېك پاشا پىرسلطانلى (پاشايئو)
آذربايجان فولكلور شىناسلىق تارىخى / اسرافىل عباسلى /
محمد رضا اسماعىل زاده

آذربایجان شفاهی خالق شعرى و هئجا وزنى نین اینکیشاف تاریخی

سدنیک پاشا پیرسلطانلی

کۆچورن: احد فرهمندی

آذربایجان خالق شعرینین اینکیشاف مرحله‌لری ۳

باغلاما - بایاتیلار

هرشئیدن اول، بیر پوئتیک فورما کیمی تاپماجالاردان فرقلی
اولاراق صنعتکارلیقلا یارادیلیر. بورادا هئجا وزنى نین باغلاما-
بایاتیلار اؤرتولو، مبهم، تضادلی ایفاده و فیکیرلرله دولو
اولماسی ایله ده سئچیلیر. بورادا فیکیر، مطلب بیرجه سؤزده،
سؤزله سؤز آراسیندا ائل گیزلنه بیلیر کی، آدام کیچیک
بیر بدیعی پارچانی تحلیل ائدیپ آیدینلاشدیرماق اوچون
بعضاً ساعاتلارلا، گونلرله واخت ایتیرمه‌لی اولور. سؤزلرین
یاراتدیغی رنگلر، لؤوحه‌لر گؤز قاماشدیریر، حیرت دوغورور،
ساده بیر فیکیر بئیینده مرکب‌لشیر، اصل مطلب جیناسلاردا،
مجازلاردا، بدیعی بویالار ایچریسینده بیردن- بیره یوخا
چیخیر، ایتیر، باتیر، تاپیلماز اولور.

آچیقلاما: بویازی نین ایلک بؤلومونو ائل بیلیمی درگیسی نین ۱۲۲ جی ساییدا
اوخوماق اولار.

لاکین، باغلاما- باياتيلار نه قدر چتين قورولورسا، اونو آچماغا مئيل، هوس بير او قدر گوجلو اولور، انسان اؤز ذهينده طبيعتی، جمعیتی، معیشتی، بير سؤزله، اونو احاطه ائدن عالمی آراشدیریر. غریبه - غریبه نتیجه لره گلیر، خیالی یاخینی- اوزاغی گزیر، نتیجه نی بیلدیکده ایسه خالقین دوها سینا، مدیریک لیگین، باغلاما- باياتيلارین نئجه اوستالیقلا، صنعتکارلیقلا یارانديغینا حیران قالما یا بیلیمیر.

چوخ زامان ائپیتئتلر^۲، بدیعی تصویر واسطه لری طبیعتدن آلینیر، لاکین طبیعتین کیچیک ذره سی بئله همیشه جمعیتله، انسانلا علاقه ده، وحدتده وئریلیر. مثالا:

من عاشیق، قویون دردی،

چوبانین قویون دردی.

باغبان بیر گول اوزونجه،

چوبان بیر قویون دردی.

بو باغلاما-باياتی «قویون» جناسی اوزرینده قورولموشدور. بیرینجی مصراع مطلبی آچماغا حاضیرلیق گؤرور، ایکینجی، حقیقتن، چوبانین قویون-قوزو دردیندن، قایغیسیندن دانیشیر. اوچونجو مصراعدا معنایی آچماغا آچار وئریلیر. بئله معلوم اولور

۱ - دوها: اینسان ذکاسی نین، استعدادینین ان یوکسک زیروه سی؛ خارق العاده عقل و زکا؛ داهی لیک.

۲ - ائپیتئتلر: مجازین نؤوعلریندن بیرى اولوب، بیر سؤزو قوتلندیرمک و زنگینلشدیرمک، اؤزللیک وئرمک اوچون علاوه ائدیلن سؤز (مثال: ملک سیمالی، پولاد جانلی).

کی، باغبان باغدان، گوللوکدن بیر گول اوزمه‌میش، چوبان بیر
قویون- قولتوق، بیر قوجاق گول ییغمیشدیر. بورادا بیر اینجه
مطلب ده وار. باغبان گولو بیر-بیر اوزور، حتّی گولو اوزمگه الی
ده گلمیر. چوبان ایسه نه وارسا، تلم-تله‌سیک درمگه چالیشیر.

من عاشیغام، بوز باغلار،

قیشدا چاپلار بوز باغلار.

عاشیق بیر حکمت گؤروب،

اود ایچینده بوز باغلار.

ایلیک مصراعدا قیشدا چاپلارین بوز باغلاماسیندان صحبت
گئدیر. بورادا تعجوبلو، آنلاشیلماز هئچ نه یوخدور. اسرارلی
گؤرونن «اود ایچینده بوز باغلایان» ندیر؟ بونو بیلیمک اوچون
اوجاق اوسته بیشن سودون یاواش-یاواش «بوز باغلا‌دیغینی»،
قایماق توتدوغونو اؤز گؤزلرینله گرک گؤرموش اولاسان و
بدیعی تخیولون گوجو ایله اونو اوبرازلی شکیلده معنالاندیرا
بیله‌سن. سویودوقجا سویون اوزونده بوز قالینلیغی کیمی،
سودون اوزونده ده قایماق قات باغلاییر. بوتون بونلار گئنیش
مشاهده‌نین، زنگین بیلگی‌نین و پوئتیکی^۱ تخیولون محصولودور.

۱- پوئتیکی: پوئزیا ایله باغلی اولان، پوئزیا ایله علاقه‌دار اولان؛ بدیعی.
پوئتیکی اثر. پوئزییا خاص اولان؛ شاعرانه. پوئتیکی گؤزل‌لیک. پوئتیکی نطق.
یازیچی پوئتیکی دیله مالیک اولمالی‌دیر.
یارادیجی‌لیق استعدادی ایله، شاعرلیک قابیلیتی ایله باغلی اولان؛
بدیعی. پوئتیکی استعداد.

انستیتیکی طلبره جواب وئرن؛ گؤزل، انستیتیکی، اینجه.

سارى آشيق بو باغلاما-باياتيلارى درين مشاهدeler اساسيندا يارادير. او، هم ده ائلات حياتينا ياخشى بلددير.

يايدا جاميشلار گون اورتادان تا آخشام سرينينه قدر گولده ياتيشار. عاشيق دا باخير كى، گولده يئددى جاميش وار. جاميشلاردان اوچو گويه چكيلير، يعنى گوى چمنه اوتلاماغا گئدير، دوردو ايسه گولده قالير. بويوك صنعتكارلىق قابىليتى اولان سارى عاشيق بو منظرهنى سئير ائديب آشاغيداكى باغلاما-باياتىنى يارادير:

من عاشيقم، بو گولده،

يئددى جان وار بو گولده.

اوچو گويه چكيلدى،

دوردو قالدى بو گولده.

بوردا چاشقينلىق يارادان: يئددى جان وار بو گولده. اوچو گويه چكيلدى-مصراعلاريدير.

عاشيق بورادا دا «گوى» ايفادهسيندن استفاده ائدير. باشقا بير مثال:

من عاشيقم، قمر هئى،

هارايلاديم قمر هئى.

گويده بير ماديان اوتلار،

آلتدا قولون امر هئى.

بيرينجى بئيت آيديندير. قمر يا آتين، ياخود دا آت

صاحبىيىن-قادىنىن آدىدىر. بورادا معما كىمى گۇرون
ايكىنجى بئىتىدىر:

گۇيدە بىر مادىيان اوتلار،

آلتدا قولون امر هئى.

تام آنلاشيلمازلىق تۇرەدن «گۇى» سۇزودور. ايلك نظردە
آداما ائله گلىركى، صحبت گۇيدىن، آسماندىن گندىر، آت دا
گۇيدە- آسماندا اوتلايىر. لاكىن سونرا معلوم اولور كى، آت
گۇيدە-ياشيل چمندە و يا گۇى زمى دە اوتلايىر، قولونو دا
آلتىندا امىر.

ائله بىل كى، بو باغلاما-باياتى يارادىجىسى شعر ياراتمىر،
سۇزلردن رنگ آلىب لۇوحە چكىر، تابلو يارادىر. بو جور
باغلاما-باياتىلار تكجە آدمى دوشوندورمور، عىنى زاماندا، اونا
بديعى-ائستتتىك^۱ دۇوق وئرىر.

سارى عاشىق آنتونىم آلردن، جناس سۇزلردن، خىلى آرالى
گۇرونن فصىل آدلارىندىن استفادە يولو ايله دە يادداقالان،
معناسى، مضمونو اولان، حىرت دوغورا بىلن، قارشىسىنداكىنى
دوشوندورن باغلاما-باياتىلار يارادا بىلمىشىدىر:

من عاشىقم، گلن ياز،

آل اىنە قلم، ياز.

۱- ائستتتىك: اينجە صنعتە باغلى.

۲- باشقا سۇزە قارشى عكس معنا داشىيان سۇز. آنتونىم لىر فىكرىن
اوخوجويا قابارىق چاتماسىنا كۆمك ائدىر.

آشى پاييز بيشيردى،

ياغين تۆكدو گلن ياز.

بورادا معما پاييز و گلن ياز آدلى قيزلارين آدلاريني مصراعلاردا
خصوصى بير طرزده ايشله ديلمه سى يولو ايله ياراديلميشدير.
باغلاما-باياتيني آراشديردقددا آسانجا آنلاشيلير كى، پاييز آدلى
قيز آشى بيشيرميش، ياغيني ايسه گلن ياز آدلى قيز تۆكموشدور.

جان ائوى تاپماجا، كۆينگى باياتى اولان هر تاپماجايا باغلاما-
باياتى دئمك اولماز. باغلاما-باياتيلار جيناسلارلا قورولدوغو
حالدا، او بيرى باياتى شكيللى تاپماجا ساده بير شكيلده
قورولور.

آچسان مين- مين كتابى،

تاپمامازسان صوابى.

سوموكدن شيش گۆرموشم،

قيزيلداندى كابابى.

آچماسى: قيزين سوموك بارماغى شيش، اوزويو ايسه
قيزيلدان كاباب.

ديلين قيزيل سۆز كولچه سى اولان باياتيلار، عصرلردن برى سازا
يولداشلىق ائدن قوشمالار حاقيندا گئنيش تدقيقات اثرلرى
يازىلاجاق، اونلارين شفاهى و يازىلى پوئزىياميز داهئجا وزنلى
شعريميزين اينكيشافيندا نئجه اهميتلى رول اوينايدىقلارى
گئنيشلىگى ايله آچىقلاناجاقدير. بير ياراديجىلىق پروسئسى

اولاراق، ھئجا وزنی نین فورمالاشماسیندا منظوم آتالار سۆزو منظوم تاپماجالار، تاپماجا-باياتیلار، باغلاما-باياتیلار اؤزونه مخصوص اهمیت داشیمیشدیر. بونونلا بئله ھئجا وزنلی شعردن سۆز دوشنده اون بیر ھئجالی ملی شعریمیز-قوشغو و قوشمالاریمیز نظریمیزه گلیر.

امین عابد اصل ھئجا وزنی نین (البته، او بورادا اون بیر ھئجالی شعری-قوشمانی نظرده توتور) فورمالاشماسینی تئلی چالغی آلتینده (سازدا) گۆرور. امین عابد یازیر: «بیزده اصل ھئجانین اینکیشافی مشهور خالق شاعری کرم دن سونرا دیر. اثرلری هر کسه معلوم اولان کرم ایله آنادولونون یئتیشدیردیگی قاراجا-اوغلان، عاشیق عؤمر، گؤوهری، دردلی، قول اوغلو کیمی شاعرلر سایه سینده ھئجا وزنی بیتکین بیر حال آلدی»^۱.

امین عابد عاشیق پوئزییاسی تیمثالیندا ھئجا وزنی نین تکامل و اینکیشافی نین اون اوچ عصردن باشلایاراق، اون سککیز عصره قدر کی دؤورونو ایزله ییر. ھئجا وزنی نین اینکیشافیندا آیری-آیری یارادیجی شخصیتلرین خدمت لرینی لاییقینجه قیمتلندیریر.

امین عابد ھئجا وزنی، خصوصیلہ، اون بیر ھئجالی شعر حاقیندا اؤز قناعتلرینی داھا یوکسک، علمی مؤوقعدن یئکونلاشدیراراق یازیر: «اون بیر ھئجانین اون یئددی و اون سککیزینجی عصرلرده چوخ مقبول اولماسی ختایی ایله باشلانان و کرم له قوت و شخصیت قازانان حرکتین نتیجه سیدیر. واقیفین

۱ - امین عابد. «ھئجا وزنی نین تاریخی»، «معارف ایشچیسی»-۱۹۲۷.

هئجاسى آشينا اولدوغو كلاسيك ادبياتدان دولاييسى ايله ختايى و كرم دن چوخ فرقلى و بيتكىندير»^۱.

امين عابدين دىلى ايله دئسك، «يونس امره يه قدر ضعيف و جيليز بير شكيلده گلن هئجا»، گؤرونديو كيمى، ختايى و كرمه قدر هئجا وزنى خالق پوئزىياسى داخلىنده بؤيوك تكامل و اينكىشاف يولو كئچميشدير.

عاشيق صنعتى، عاشيق ياراديجيلىغى، يعنى عاشيغين هم سازى، هم سسى، هم ده سؤزو مختلف آدلارلا دا اولسا «كتاب دده قورقود» قدر ده، اوندان سونرا دايمى بير اينكىشاف مرحله سى كئچميشدير.^۲

بيزجه، اوزان شعرى قوپوزلا، عاشيق شعرى سازلا علاقه لى يارانميش و اينكىشاف ائتميشدير. بلكه ده، بيزه فورمالاشماميش كيمى گؤرونن «كتاب دده قورقود» شعرلى قوپوزون طلبلرينه اويغون اولدوغو اوچون بئله تاثير باغيشلاير. بيزه گؤره، هر بير شعر ژانرى معين بير چالغى آلتى ايله علاقه لى شكيلده مئيدانا گلميش، تشكول تاپميش و اينكىشاف ائتميشدير. عاشيغين سازى ايله سؤزو اكيز دوغولموشدور. بيزه معلوم اولان عاشيق شعرينين بوتون فورمالارى: گرايلى، قوشما، ديوانى، تجنيس و مخمس سازلا علاقه لى يارانميش، هر شعر

۱ - امين عابد. «هئجا وزنى نين تاريخى»، «معاري ف ايشچيسى»-۱۹۲۷. نومره ۴. ص. ۶۱.

۲ - سدنك پاشا پيرسلطانلى. «هئجا وزنلى باياتى و قوشما معجزه لرى». باكى-۲۰۰۳. ص. ۳۳.

ژانری سازین قولونا اؤز دانیشان پردهسینی باغلامیشدیر. سازین قولوندا قوشمانین اؤز دانیشان شاه پردهسی، دیوانی نین و تجنیسین ده اؤز مستقل پردهلری واردیر.

عاشیق شعرینی سازلا و ساز هاوالاری ایله علاقه‌لی اؤیرندیکده، نه اینکی، تکجه اونون شکلی خصوصیتلری، حتی، تاریخ و بو خالق صنعتی نین هانسی روحدا یارانیدیغی دا، شفاهی و یازیلی پوئزییامیزلا علاقه‌سی ده، اونون اساس مؤوضوعلاری دا آیدینلاشیر.

عاشیق شعرى و موسیقیسی اونا گۆره بدییی بویالارلا، موسیقی بویالاری ایله بو قدر زنگیندیرکی، اونون ترکیب حیصه‌لری مختلف چالارلی شعرلردن: گرایلی و قوشمالاردان، خالق پوئزییاسیندان گلیمیش بایاتی و خالق ماهنیلاریندان، یازیلی پوئزییادان گلیمیش دیوانی و مخمسلردن عبارتدیر.

عاشیق یارادیجیلیغینا خاص شعر و داستان، هر شئیدن اول، عاشیق ایفاچیلیغینا داخل اولوب، اورادا اؤزونه معین مؤوقع قازانماسی، زامان-زامان شفاهی یوللا یارانماسی و کوتلوی لشمه‌سی ایله سجییله‌نیر. ختایی، واقف، ذاکر، نباتی کیمی یازیلی ادبیاتیمیزین گۆرکملی نماینده‌لری نه اوچون عاشیق شعرى طرزینده قوشما، گرایلی، حتی تجنیسلر یازیب یاراتمیشلار؟

باشلیجا سبب عاشیق شعریندن استفاده یولو ایله فارس دیللی شعردن اوزاقلاشیب، آنادیللی شعره قوووشماق، کئچمک، حاضر خالق شعرى قلیبلرین یییه‌لنمک، عاشیق شعرینین

عصرلردن بری قازانديغی خلقی و هومانيست، دؤيوشكن، نيك‌بين، حساس و مترقی کیفیت‌لردن فاي‌دالانماق ايسته‌گيدير. بو هم ده صنعتكارلارين دوغولوب بؤيودويو و ياراديجيليغا باشلاديقلاري ادبي محيطله، اوستادلارين ياراديجيليق يولونو تقدير و تصديق ائتمك، عاشيق شعري طرزينده قلم سيناماق نيّتلى ايله ده باغليدير. بيز قئيد ائتديك كي، هئجا وزنلى شعرين اكثريتي معين بير چالغی آلتی ايله علاقه‌لی يارانميشدير.

منظوم آتالار سؤزلرينده شعريتي يارادان ديليميزين آهنگ قانوندور. هم ده آذربايجان خالق شعرينده سسلر-كار سسلردن جينگيلتيلي سسلره دوغرو اينكيشاف ائدير. بونا آشاغيداكی آتالار سؤزو ميثال اولاييلر:

دينقير الك،

دينقير ساج،

اليم خمير،

قارنيم آج.

بئله منظوم آتالار سؤزونون ساييني ايسته‌نيلن قدر آرتيراييلريك. تئللی ساز چئشيدلی آلتله قدر منظوم آتالار سؤزو و منظوم تاپماجالارخالق شعريميز اوچون بير باشلانغيچ، اؤزول رولو اويناميشدير. سونراكي مرحله‌رده ده آتالار سؤزو و تاپماجالار بير كوللی حاليندا هئجا وزن‌نين اينكيشاfindا فعال اشتراك ائتميشدير. آذربايجان خالق شعرينين هاميسي بوتؤولوكده هئجا وزن‌نين اينكيشاfindا اؤزونه مخصوص يئر توتوموشدور

آذربایجان فولکلور شیناسلیق تاریخی^۱

اسرافیل عباسلی

کۆچورن: محمد رضا اسماعیل زاده

آذربایجان^۱ تورکلرینین چوخ عصرلیک شیفاهی ادبیاتی نین آراشدیریلماسی ایله خصوصی مشغول اولان علم - فولکلور شیناسلیق ۱۸-جی یوزایل لیگین سونو^۲، ۱۹-جو یوزایل لیگین باشلانقیجیندا میدانا گلسه ده، اکثر تاریخی کسیملرده شاعرانه سؤز صنعتی همیشه دقت مرکزینده اولموش، خالقین، اؤز یارادیجیسی نین بدیعی تفکور تاریخینده مهم رول اوینامیشدیر. اگر قدیم ناغیلچی - اوزانلار، ساز و سؤز اوستالاری خالقین زنگین ملی فولکلور اؤرنکلرینی تاریخ بویو اؤز ایفالاری، مغنی لری ایله قورو یوب ساخلامیشلار سا، قدیم و اورتا چاغ شاعرلری، تاریخچی

۱-۱- قایناق : ۶ جیلدلیک «آذربایجان ادبیاتی تاریخی» کیتابی، ۱-جی جلد. (باکی، علم و تحصیل نشریاتی ۲۰۰۴)

۲- تاریخلر میلادی تاریخ اساسیندا دیر.

و سالنامه‌چی لر اؤز جُنگ، دیوان و تذکره‌لرینده اونلارا گئیش یئر آیرمیش، لیریک-اٲیک اثرلرینده بو خزینهنه دن فایدالانمیش، بئله‌لیکله ده بو ارٲین قایغی‌سینی چکمیش، اونلاری آزدا اولسا ایتیب-باتماق تهلوکه‌سین قورتارمیشلار.

بللی دیرکی، شیفاهی خالق یارادیجیلیغی همیشه یازیلی ادبیاتلا قارشیلیق‌لی تماس‌دا اینکیشاف ائتمیش، یازیلی ارث، اونون خام‌لری شیفاهی ادبیات‌دان، خالق پوٲزیاسی قاناق‌لارین‌دان بهره‌لنمیشلر. بو فایدالانما‌دا بوئوک اهمیت کسب ائتمیش، اونودولماق‌دا و ایتیب گئتمکده اولان فولکلور اینجیلرینین یازیلی یادداش‌دا قورونوب-ساخالانماسینا کؤمک ائتمیش دیر. کلاسیکلرین فولکلور‌ا بو تاریخی-ادبی خدمتی‌نین میثیل‌سیز دیرینی قیمت‌لندیرمکله یاناشی، اونو‌دا قئید ائله‌مک واجب‌دیرکی، بو خدمت شیفاهی ادبیات اؤرنکلرینین پئشه‌کار، علمی شکیلده توپلانماسی، یازی‌یا آلینماسی سوییه‌سینده اولمامیش دیر. آذربایجان تورکلرینین شیفاهی ادبیات اؤرنکلرینین توپلانماسی، یازی‌یا کؤچورولمه‌سی اورتا عصرلرین سون اون ایلیکلرینه تصادف ائتسه ده، هله اوزون بیر مدت او، داها چوخ طبیعی سجهیه داشیمیش دیر. فولکلور اؤرنکلری هئچ ده همیشه صنعت اثری کیمی دیرلندیریلمه‌میش، کاتیب و خطاطلارین دقتیندن کنار قالمیش، جونگ و الیازمالارینا داخل ائدیلممیش دیر. زامان کئچدیکجه ائل ادبیاتی‌نین ان یاخشی اینجیلری سالنامه‌لره، جونگ‌لره یول تاپمیش، نسبتاً داها آردیجیل و اختصاص‌لی شکیلده توپلانمیش،

دؤوروموزه قدر گلیب چاتمیش دیر.

آذربایجان تورک فولکلورو اؤرنکلرینین یاییلما منطقه لری، محلی سنجیه داشیمامیش دیر. یوزایل لیکلر بویو آذربایجان تورکلری ایله عینی جغرافی و اجتماعی مکاندا یاشایان قونشو خالقلاردا بو و یا دیگر درجه ده بو سؤز صنعتی اینجیلری ایله یاخیندان تانیس اولموش، هم یازیلی، هم ده شیفاهی یوللا بو اؤرنکلرین قورونوب ساخلانماسی ایشینده اهمیتلی رول اوینامیشلار. بیر سیرا گورجو و ائرمی تاریخچی لرینین، هابئله شاعر و ادیبلرینین یازیلی بیلگیلری بو باخیمدان آیریجا مارق دوغورور. گورجو و ائرمی ایفبالاری ایله یازی یا آلیان، گورجو و ائرمی ماخذلرینده قورونان علاقه دار الیازمالاریندا آذربایجان تورک فولکلورونون اکثر نوع و ژانرلارینا دایر یوزلرله اؤرنکه تصادف ائتمک مومکوندور. بئله اؤرنکلر ایچری سینده اؤز دؤورونده تاجیر کیمی گئنیش شهرت قازانمیش ایلیاس موشئغین^۱ ترتیب ائتدیگی «نغمه لر کتابی» (تبریز، ۱۷۲۱) دقتی خصوصی جلب ائدیر. ۱۸-جی یوزایل لیگین اوللرینده تبریزده توپلادیغی و آیری-آیری اوغون قاینالاردان فیدالاناراق «کتاب» شکلینه سالدیغی بو توپلوسوندا مؤلف عاشیق شعر، بایاتی، لطیفه، آتالار سؤزو، «کوراوغلو» قوشمالاری، هابئله نسیمی، خطایی، فضولی کیمی کلاسیکلرین اثرلرینه خیلی یئر آیرمیش دیر.

اؤتن یوزایل لیکده آذربایجان ادبیاتی نین، او جمله دن، فولکلورونون آراشدیریلماسی و ترتیبی ایشینده بیر چوخ مجموعه، الیازماسی و چاپ کتابلارینین، او سیرادان عندلیب قاراجاداغی نین مشهور الیازماسی نین، میرزه یوسف نئرسئسو^۱ قاراباغی نین (۱۷۹۸-۱۸۶۴) «مجموعه واقف و معاصرینی دیگر»، آ. برجی نین «مجموعه اشعار شعرای آذربایجان»، حسین افندی غایب اووون «آذربایجاندا مشهور اولان شعرانین اشعارینا مجموعه دیر». میر محسن نواب قاراباغی نین «تذکره ی نواب»، محمدعلی تربیتین «دانشمندان آذربایجان» و بقیه، جدی رولو اولموشدور، بو اثرلرده، خصوصیلّه تام فولکلور اوژنکلریندن عبارت ع. قاراجاداغی الیازماسیندا آذربایجان شیفاهی ادبیاتی نین آیری-آیری ژانرلارینا دایر اوژنکلرله یاناشی، ائل شاعرلرینین و عاشیقلارین دا بیر چوخ شعرلری اوژونه یئر تاپمیش دیر.

اؤتن یوزایل لیگین ۳۰-جو ایللرینده شمالی آذربایجانین روسیه طرفیندن استیلاسی اوژونون حاکمیت ماهیتینه باخمایاراق، آذربایجانلی ضیالیلارین روس و آوروپا مدنیتی نین ناییتلری ایله یاخیندان تانیش اولماسی اوچون گئنیش امکاملار آپمیش دیر. محض بو دؤورده آذربایجاندا روس و آوروپا مدنیتینه بیهلنن ضیالیلار نسلی یئتیشیر. میرزه جعفر توپچوباشی، میرزه محمدعلی کاظم بی کیمی شرق شناس عالیم لر روسیه نین علمی مرکز لرینده فعالیت گوستریمیشلر. دونیا فولکلور شناس لیغینا عاید منبع لری

ياخيندان منيمسه ين آذربايجانلى عاليم و ائديبلر عيى زاماندا آوروپادا يارانميش فولكلور نظريه لرى ايله ده بيلواسطه تانيش اولماق امكانى ائلده ائتميشلر. ائله بو واختدان دا آذربايجان فولكلورونا داير ايلک مقاله و يازيلار مئيدانا چيخماغا باشلاميش دير.

هله يوزايل ليگين اورتالاريندا آوروپا و روس اساطيرچيلرينين عنعنه وى علمى تعليملرينه قوشولان عالاملردن بيرى ميرزه كاظم بى (۱۸۰۲-۱۸۷۰) اولموشدور. اونون «فردوسى اثرلرينده فارس اساطيرى» آدلى مقاله سى آذربايجان فولكلورشناسليغيندا ايلکين نظرى فيکرين يارانماسى کيمى دگرلنديريلمه لي دير. ميفين ماهيتى، سحييه سى باره ده دگرلى ملاحظه لر سؤيله ين م. كاظم بى خالقين تاريخى اينکيشافيندا، اونون کئچميشى نين سيرلى و قارائلىق قالان بير چوخ مسئله لر يين آيدينلاشديريلماسيندا فولكلور اؤرنکلرينين، او جمله دن، افسانه لر، عادت-عنعنه لر، مهم رول اوينا ديغي م قئيد ائدرک گوستريردى کى، دونيادا اؤز اساطيرى، عادت-عنعنه سى ايله فخر ائتمه ين خالقا راست گلماک مومکون دئييل دير. آيرى-آيرى خالقلارين ميف، افسانه و آيين لر ينده عمومى و اوخشار جهتلر اولسا دا، بير خالقين معنوى عالمى اؤزگه بير خالقين معنوى عالمينى عكس ائتديره بيلمز. اساطيرين منسوب اولدوغو خالقين ادبيات و اينجه صنعتي نين يارانيب اينکيشاف ائتمه سينده مهم اهميت کسب ائتديگيني خاطيرلادان عاليم فردوسى اثرلرينه استنادا بئله بير قناعته گلماش ديرکى، آيرى-

آیری روحلار، تانریلار انسانلارین طبیعتده قارشیلانماقلا، لاکین وارلیغینی درک ائده بیللمکدیکلری طبیعی قوهلردیر. میرزه کاظم بی میفلری تانریلار، روحلار عالمیندن و ساده اساطیری قوهلردن عبارت ایکی حیصهیه آیراراق یونان و فارس اساطیرینی خالص اساطیر سیراسینا داخل ائتمیش، یزدا، هرمزد، اهریمن کیمی اساطیری اوبرازلار اوزرینده آیریجا دایانمیش دیر. یازیلی ادبیاتین، پئشه کار اینجه صنعتین فورما و مضمون گؤزللیگی اوچون افسانهلردن، خالقین عادت-عنعنهلریندن فایدالانماق طبیعی قئید ائدن میرزه کاظم بی بئله بیر قناعتله گلمیش دیرکی، خالقین اعتقادی، میفیک گؤروشلری، آیری-آیری حادثهلره مناسبتدن ایرهلی گلن تصویرلری بو و یا دیگر فورمادا اؤز عکسینی ادبیات و اینجه صنعتده تاپمیش دیر.

اؤتن یوزایل لیگین آذربایجان یازیچی و شاعرلری ده شیفاهی ادبیات اؤرنکلرینین توپلانماسی ایله ماراقلانمیش، فولکلورون آیری-آیری مسئلهلرینه دایر بیر سیرا دگرلی ملاحظهلر یوروتموشلر. بو باخیمدان ع. باکیخانوو، م.ش. واضع، ق. ذاکر، م. ف. آخوندوف، س.ع. شیروانی، م.ع. صابیر، ن. وزیروو و حسن بی زردابی نین یارادیجیلیغی دیقته لاییق دیر. م.ف. آخوندوف (۱۸۱۲-۱۸۷۸) خالق ادبیاتیندن فایدالانماق کیمی، بو معنوی ارثین الده اولونماسی مسئلهلری ایله ده باخیمدان ماراقلانمیش دیر. توپلاما و نشر ایشینده بؤیوک خدمتلری ایله حسن بی زردابی (۱۸۴۲-۱۹۰۷) داها چوخ فرقلمیش دیر. دفعهلرله خالق نعمهلریندن عبارت اؤرنکلر

درج ائتدیرن حسن بی زردابی ماهنی و نغمه لرین تدریسینه بؤیوک اهمیت وئرمیش، بو لیریک اینجیلرین خالقین کئچمیشینده، معنوی عالمینده اوینادیغی رولو یوکسک دگرلندیرمیش دیر: «معلوم دورکی، هرکسین ماهنی دان چوخ خوشو گلیر و بیر یاخشی صوتی اولان-اولمایان دا اؤزو میز یلداماغا دورور. بو سببه ماهنی چرنديات حساب اولونور ایسه ده چوخ واجیب شئی دیر. اونا بینا اونون معناسینی یاخشیلاشدیرماق سعیینه دوشمک لازیم دیر. هر طایفانین وطنداش لیق و ملتین کئچمیشده اولان یامان و یاخشی گونلرینی شرح ائدن ماهنیلاری اولورکی، بو ماهنیلار آغیزدان-آغیزا دوشوب ملتیی بیرلشدیرمگه باعث اولور»، حسن بی زردابی «بیزیم نغمه لریمیز» (۱۹۰۶) آدلی باشقا بیر مقاله سینده عاشیق یارادیجیلیغینا، اونون تأثیر گوجونه، یاییلما وسعتینه دایر ماراقلی فیکیرلر سؤیلمیش دیر. ۲۰-جی یوزایل لیگین ایلک ایللریندن باشلایاراق فولکلورون فلسفی ادبیای اجتماعی ماهیتی و دگری، رولو داها دریندن درک ائدیلمیش، بو یارادیجیلیق ساحه سی هم تدریس، تعلیم-تربیه و معارف سیستمینده اؤزونه لایقلى یئر تاپمیش، هم ده اونلار جا اؤرنکلر روس و آذربایجان مطبوعاتیندا درج اولونموشدور. ۱۹-جو یوزایل لیگین ۸۰-جی ایللریندن نشره باشلایان و ۲۰-جی یوزایللیکده ده آردیجیل شکیلده چاپ ائدیلن SMOMPK مجموعه سی باشدا اولماقلا مختلف مطبوعات اورقانلاری آذربایجان فولکلوروندا دایر مقاله و یازیلارین میدانا چیخماسی اوچون گئنیش امکاناتلار آپمیش دیر. دؤوری مطبوعاتدا آذربایجان فولکلورونون آتالار

سۆزۈ، تاپماجا ، لطفىھ (او جملەدن ملا نصرالدين آدى ايله باغلى اولان)، افسانە، روايت، احوالات، ناغیل، عاشیق شعرى ، داستان ، نغمە و... ژانرلارينا عاييد اۆرنكلر چاپ ائديلمكلە ياناشى، اونلار بارەدە ايلکين ملاحظەلردە سؤيلىنىش، بو ماتئرياللار بو و يا ديگر باخيمدان تحليلە جلب اولونموشدور. اۆتن يوزايل ليگين سونو و عصريميزين اوللريندە شيفاهى ادبيات اۆرنكلرى كتاپچالار شکليندە دە درج اولونموشدوركى، بونلار ايچرى سيندە آيرى-آيرى خالقلارين فولکلوروندان ائديلميش ترجمەلردە معين يئر توتوموشدور.

ملا(خوجا) نصرالدينين آدى ايله باغلى لطفىھلرلە برابر، آذربايجان فولکلورونون ائپىک قولونو تشکيل ائدن داستان ارثى ۱۹-جو يوزايلليگين سون چرەگيندن اعتبارا اثرمنى و گورجو ديئلريندە ترجمە، تبديل ونشر اولونماغا باشلانميش دير. تخمیناً ۳۰ ايله ياخين بير مدت عرضيندە ۱۳ آذربايجان داستانی اثرمنى ديليندە، بير سيرا معلوم-مشهور داستانلار ايسه گورجو ديليندە چاپ ائديلميش ديركى، بو ايشدە تانينميش عاشيقلارين و ناشرلرين خصوصى امگى اولموشدور ۲۰-جى يوزايل ليگين ايلک اون ايل ليگيندن اعتبارا آذربايجان فولکلورشناسليغيندا يئننى ايرليليش يارانميش، معارفچى ضياليلارين خالق ياراديجيلىغينا اولان ماراغى خيلى گوجلنميش دير. فولکلور اۆرنكلرى اۆرنمە فيکرين ياييلماسى و منيمسنيلمەسى اوچون اساس واسطە کيمى گئنيش استفاده وسيله سينه چؤريلميش دير. عينالى بى سلطان اوو، رشيدى افندى زاده، فريدون بى کوچرلى،

يوسف وزير چمن زمينلى، محمود محمودى اوو و باشقالارى
اىل ادبياتى ايله ياخىندان مشغول اولماغا باشلامىشلار.

۱۹-جو يوزايل ليگين سونلاريندان بو ساحه ده فعاليت
گۆسترن ع.سلطانوو (۱۸۶۸-۱۹۳۵) شيفاهى ادبيات
اۇرنكلرينى توپلاماقلا ياناشى، اونلارى روس ديلينه چۆيۈرۈپ
درج ائتديرمىش، آتالار سۆزو و مثللرين ائتوقرافيك باخىمدان
اۇيرنىلمەسینه حصر اولونموش مقاله لر يازمىش و بو بارده
ماراقلى فيكىرلر سۆيلىمىشدير، آذربايجان فولكلورونون
نشرى و اۇيرنىلمەسى ايشينده ف.كۆچرلى نين (۱۸۶۳-۱۹۲۰)
خدمتى مقياسلى و محصولدار اولموشدور. خالقين زنگين
معنوى ثروتينه قايعى ايله ياناشان كۆچرلى هم توپلاما
نشر ايشى ايله مشغول اولموش، هم ده شيفاهى ادبياتين
آيرى-آيرى ژانرلارى حاققيندا سلسله مقاله لر يازمىشدير.
فولكلورو يازىلى ادبياتين بونۇورهسى سايان ف.كۆچرلى
عيني زاماندا بو ايكي ياراديجيلىق ساحهسى آراسينداكى
سجيههوى خصوصيتلرى شرح ائتمىشدير. ادبيات شناس
عالمين شيفاهى ادبياتين بير سيرا عمومى مثللىرى ايله
ياناشى، آيرى-آيرى ژانرلارى- ساياچى سۆزلرى، عاشيق
شعرى و اونون نمايندهلرى، خالق لطيفلرى (او جمله دن
ملا نصرالدين لطيفه لرى)، ناغيللار، آتالار سۆزو و مثللر
بارده كه ملاحظه لرى ده نظرى باخىمدان خصوصى مارات
دوغورور.

بير معارفچى ضيالى كيمى اۇيرنمه مۇوضوعلارداكى
مقاله لرى، ائتوقرافيا، تاريخ و فولكلور ساحه سينده كى

توپلاما ایشلری (افسانه‌لر، روایتلر، ناغیل‌لار، لطیفه‌لر، ایناملار، فال‌لار، اووسونلار، تورک چاره‌لر و...) تیمور بی بایراملی اوون (۱۸۶۲-۱۹۳۷) یارادیجیلیق آختاریشلاری نین اساس استقامتلی اولموشدور. او، منسوب اولدوغو خالقین فولکلور ارثینی دوغما آنا دیلینده یازیا کؤچورمکله یاناشی اونلاری مهارتله روس دیلینه چئویریب گئیش اوخوجو کوتله‌سی نین سرانجامینا وئرمیشدیر. بیر سیرا پیئس و درس لیکلرین مؤلفی ساییلان رشیدی افندی زاده (۱۸۶۳-۱۹۴۲) فولکلورو گئیش امکچی کوتله‌نین یارادیجیلیق بولاغی کیمی سجیه‌لندیرمیشدیر. بایاتی، آنالار سوؤزو و روایتلر باره‌ده دگرلی ملاحظه‌لر سؤیله‌نین ر. افندی زاده خالقین تاریخی کئچمیشینه، معیشت حیاتینا، طبیعتینه آید ماراقلی ائتوقرافیک ماتریاللار توپلامیش، بو اؤرنکلرین بیر قیسمیندن بدیی یارادیجیلیغیندا فایداالانیش، اونلار حاققیندا مقاله‌لر یازیب دؤوری مطبوعاتدا درج ائتدیرمیشدیر. آذربایجان فولکلورونون توپلانماسی، نشری و تدقیقی ایله یازیچی-معلم عبدالله شایق (۱۸۸۱-۱۹۵۹) ده یاخیندان مشغول اولموشدور. او، بو ساحه‌ده کی فعالیتینی سووئت حاکمیتی ایلیرینده ده آردیجیل شکیلده داوام ائتدیرمیشدیر.

آذربایجان فولکلورونو اورکدن سئون، اونون گئیش اوخوجو کوتله‌سینه چاتدیریلماسی قایغی‌سینا قالان معارفچی ضیالیلار، ناشر، ترتیبچی، مترجم و تبدیلچیلر بیر چوخ مقاله و کتابلارین چاپی ایله یاناشی، خالق مودریکلیگیندن بهره‌لنه‌رک اؤیرنمه فعالیتلرینده ده اونلاردان استفاده

ائتمیشلر. بئله لیکله اؤتن عصرین بیرمینجی ایلینه دک کئچن مدت عرضینده آذربایجاندا ملی فولکلور شیناسلیق ساحه سینده سانباللی، اهمیتلی بیر خزینه میدانا گلیمیش دیر.

بیرمینجی ایللردن باشلایاراق خالقین تاریخ بویو یاراتدیغی مادی و معنوی عابده لرین تدقیقی داها دا گئیشلنمیش دیر. بو ایشده «آذربایجانلی تدقیق و آراشدیرما» (۱۹۲۳) جمعیتی مهم رول اوینامیش دیر. جمعیت یارانیدیغی ایلک گوندن اونون فعالیتینه آن ساموئل اوویچ رهبرلیک ائتمیش دیر. او، بیرمینجی ایللرده روسیه نین آیری-آیری بؤلگه لریندن باکی یا گلیمیش ن. ی. مارر، ی. مئششانینوو، و. و. قوردلئوسکی، ب. بارتولد، و. م. سیسویئو، آ. و. برقی، ی. ن. اوشمارین^۱ کیمی شرق شناسلاردان بیرری ایدی. آن ساموئل اوویچ جمعیتین نشر اورگانی «خبرلر»-ین چاپ اولونماسیندا فعال اشتراک ائتمیش دیر. اونون «خبرلر» ده درج اولونان بیر سیرا مقاله لری، خصوصیه «قافقاز و تورک عالمی» یازی سیندان سونرا ژورناللا دقت آرتمیش، آز سونرا اونون صحیفه لرینده م. سیسویئو، آ. پ. فیتونی کیمی مؤلفلرین اثرلری اؤزونه یئر تاپمیش دیر.

آذربایجانلی اؤیره نن جمعیتین ایشینده یاخیندان فعالیت گؤسترن ضیالیلاردان عبدالله بی سبحان وئردی خان اوو (۱۸۸۳-۱۹۳۶) توپلاییلجیلیق، ناشرلیک فعالیتی ایله یاناشی، SMOMPK مجموعه سینین رئاکتورو اولموش ل. لوپاتینسکی^۲ ارثی اساسیندا خصوصی گؤستریجی حاضرلا میش، همچنین

۱. N.Y. Marr, İ. İ. Meşşaninov, V. V. Qorsoyev, A. V. Baqri, İ. N. Oşmar

۲. L. Q. Lopatınski

اونون یازی یا آلدیغی ناغیل لاری مضمون و ایدئیا چالارلارینا گؤره قروپلاشدیرمیش دیر. آ.و. باقرینین (۱۸۹۱-۱۹۴۹) فولکلور ساحه سینده کی ایشی داها گئیش و احاطه لی دیر. او، قافقاز خالقلارینین شیفاهی ادبیاتینا دایر کتاب تانیمما گؤستریجی حاضیرلامیش دیرکی، بو ایش هم ده آذربایجان ائتئوقرافیاسینین اؤیرنیلمه سینده مهم اهمیت کسب ائتمیش دیر. گؤستریجی ده چاپ اولونموش قاینالارین هر بیر حاقیندا ایریلیق دا حاشیه یازما سجهیه لی معلومات وئريلمیش دیر. آ.و. باقری نین آذربایجان و اونا قونشو اؤلکه لرین فولکلورونا حصر اولونموش اوچ جلدلیک کتابی آذربایجان فولکلورشناسلیغیندا مهم مدنی حادثه کیمی دگرلندیريله بیلر. ایلک جلد خنفی زیناللی نین «آذربایجانین شاعرانه فولکلورو» آدلی گیریش مقاله سی ايله آچیلیر. کتابدا واختيله ل. ق. لوپاتینسکی طرفیندن توپلانمیش ناغیل لارا گئیش یئر وئريلمیش دیر. آذربایجان فولکلورونون باشقا ژانرلارینا دایر اؤرنکلر آیری-آیری بؤلگه لر اوزره قروپلاشدیريلمیش دیر. چوخ جلدلیگین ۲ و ۳-جو کتابلاری ایسه کومیک، اوستایی، لاک، نوقای، چئچئن، گورجو، آبخاز، قاراچای، چرکز و بقیه خالقلارین فولکلور اؤرنکلریندن عبارت دیر. سون جلدده AAME سیستمی اوزره قافقاز خالقلاری ناغیل موتیو و طرحلرینین گؤستریجی سی وئريلمیش دیر، آ.و. باقری آذربایجان آتالار سؤزو و مثللی، ائل حکایه لری، خالق مثللی، ناغیل لار باره ده بیر سیرا مقاله لر یازمیش دیر، او، اؤیرنمه ایشله مشغول اولدوغونندان آذربایجان فولکلورونون تدریسی و تبلیغی ساحه سینده ده فرقلمیش دیر.

آذربایجان ادبیاتی و فولکلورون دایر آشدیرمالاری ایله تانینان امین عابد (۱۸۹۹-۱۹۳۷) «کتابی-دده قورقود» عابده سینین اوْیرنیلمه سینده خصوصی خدمت گوْسترمیش دیر. بویالاری فتودالیزمه قدرکی تاریخی کسیمین محلولو سایان مؤلف بئله بیر قناعته گلمیش دیر کی، آذربایجان ادبیاتی تاریخی محض بو عابده دن باشلاماق لازیم دیر. عابد بو فیکرینی سونراکی یازیلاریندا دا اینکیشاف ائدیرمیش دیر. او یغون فاکت و قایناق لارا سوْیکه نن امین عابد، آبیده نی آذربایجان محیطی و اونون مدنیتی ایله باغلی اوْیرنمگی اهمیتلی سایمیش دیر. او، آذربایجان اراضی سینده اولان دده قورقود، قازان خان، بورلا خاتون کیمی اوبراز و شخصیتلرین آدلان ایله باغلی توپونیملر، اونلارین قیبرلری باره ده معلومات وئرمیش، بونولا باغلی اولاراق خالق ایجری سینده دولاشان بیر سیرا افسانه و روایتلری آشدیرمایا جلب ائتمیش دیر. «کتابی-دده قورقود» دده قورقودون بویات قبيله سیندن اولماسی فاکتینا اساسلانا امین، عابد بو قبيله نین آذربایجان خالق نین تاریخینده مهم رول اوینادیغینی قئید ائتمیش و آبیده نی محض بو باخیمدان آراشدیرماغی اهمیتلی سایمیش دیر. امین، عابد بو آبیده نین یارادیجی و داشییجی سی ساییلان اوزانلاری خالق فیلسوف و شاعرلری آدلاندیرمیش دیر. امین عابد، خالق شعرینن هئجا وزنی نین تاریخی، ائل شاعرلری باره ده خصوصی مقاله لرله چیخیش ائتمیش دیر، اونون «تورک خالقلاری ادبیاتیندا» «مانی» نوْعو و آذربایجان بایاتیلارینین خصوصیتی» ادلی مقاله سی تاریخی باخیمدان

بیر ژانر کیمی آذربایجان بایاتیلارینین اؤیرنیلمه سینده اهمیتلی رول اوینامیش دیر. «آشولا» (اشوله)، «تورکو»، «قاییم اوئلنگ»، «آیتیسبا»، «مانی»^۱ آدلان ایله اؤزبکلر، عراق تورکمنلری، قازاخلار، قیرغیزلار، قاقاوزلار آراسیندا تانینان یئددی لیکلرین آذربایجان بایاتیلاری ایله مقایسه لی تحلیللی اونلارین آراسینداکی بیر سیرا اوخشار و فرقلی جهتلی میدانا چیخارمیش دیر. امین عابد، عراق تورکمنلری ایچری سینده گئیش یایلمیش خوریاتلار اوزرینده ده آیریجا دایانمیش دیر.

«آذربایجانین تدقیق و آراشدیرما جمعیتی»نین خطی ایله فولکلور ارثی نین توپلانماسی، نشری و آراشدیریلماسی ایله ولی خولوفلو (۱۸۹۴-۱۹۳۸) دا یاخیندان مشغول اولموشدور. او، ائل عاشیقلارینا حصر ائتدیگی ترتیب ایشی نین اؤن سؤزونده عاشیق صنعتی، اونون یایلمما و وسعتی، دین خادیملرینین عاشیقلارا مناسبتی و... بو کیمی مسئله لره توخونموشدور. مؤلف عاشیقلاری خالق یارادیجیلیغی نین جانلی کتابی ساییر و قئید ائدیردی کی، اونلار اؤز نغمه لری ایله کوتله لرین معنوی تربیه سینده میثیل سیز رول اویناییرلار. و. خولوفلونون توووزدا عاشیق حسین بوزالقانلی دان توپلادیغی و گورجوستاندان الده ائتدیگی «کوراوغلو» قوللارینین اؤنجه عرب، سونرا لاتین ایفبالاری ایله چاپ ائتدیردیگی ترتیب لره حماسه نین نشری ساحه سینده اهمیتلی حادثه کیمی دگرلندیریه بیلر.

۱. Aşula, aşula, (türkü, qayım öleng, aytısba, manı).

و.خولوفلونون آذربایجان تاپماجالارینین توپلانماسی، نشری و
 اؤیرنیلمه‌سی ایشینده‌کی فعالیت‌ی ده دقته لاییق‌دیر. بیر
 ژانرکیمی آز اؤیرنیلیمیش تاپماجالارین خالقین معیشتی، حیات
 طرزی، پئشه جهتی ایله علاقه‌سینه توخونان و.خولوفلو
 قئید ائدیردی کی، تاپماجالار اؤزونه‌مخصوص سجیه‌وی
 خصوصیتلره مالیک‌دیر. اونلارین توخوندوغو، احاطه ائتدیگی
 ماتریال معیشتله، تصروقاتلا باغلی اشیا و موضوعلار داها
 رئال، داها طبیعی‌دیر. بونا گؤره ده تاپماجالار داها چوخ
 طبیعت و جمعیتده مؤوجود اولان رئال وارلیقلارلا مناسبتدن
 یارانیر. تاپماجالاری خالق حیات‌نین ریاضیات‌ی آدلاندیران
 و.خولوفلو نشر زامانی بو اؤرنکلرین دیلینی جانلی ایفادا
 دولاشدیغی شکیلده ساخلاماغی واجیب سایمیش‌دیر.

یالینز بدیعی اثرلری- رومان و حکایه‌لری ایله دئیل، هم
 ده آذربایجان فولکلورونا دایر نظری فیکرلری ایله دقتی
 جلب ائدن، ی.و.چمن زمینلی (۱۸۸۷-۱۹۴۲) بو زنگین
 معنوی خزینه‌نین اؤیره‌نیلمه‌سی ایله آردیجیل شکیلده
 مشغول اولموش‌دور. اونون آشدیرمالاری تصدیق ائدیرکی،
 ی.وزیر شرق و آوروپا مدنیتینی یاخیندان منیمسه‌میش‌دیر.
 او قئید ائدیردی کی، خالق یارادیجیلیغی‌نین آراشدیریلما‌سی
 بشریتین حیاتیندا یئنئ صحیفه‌لر آچیر. ی.وزیر
 فولکلورشناسلیغین تاریخیندن بللی اولان اوچ نظریه، اوچ علمی
 استقامتله: میفولوژی، مهاجرت و تاریخی مکتبلرله باغلی
 ماراقلی ملاحظه‌لر سؤیلمیش‌دیر. ی.وزیره گؤره، بوتون
 ائپیک ژانرلارین میفدن یارانما‌سی فیکری ایله راضیلاشماق

اولماز. مۇلف داھا خاص فاکتارلار كئچەرك خايطرلا دىردى كى، ناغىل لارلا مىللرى عىنى لىدىرك مومكون دئىل. چونكى ناغىل لار اۆز منشاى، فورمالاشماسى اعتبارىلە داھا سونراكى دۆرلرىن محصولودور. ى.وزىر مىفولوژى نظرىيە تنقىدى روحدا ياناشمىش، بو علمى استقامتىن بىر چوخ مدعالارىنى قبول ائتمەمىش دىر. عىنى مشكلە حصر اولونموش ايكىنچى مقاله سىندە ايسە مۇلف مهاجرت نظرىسى و تاريخى مکتب اوزرىندە داىانمىش دىر. مهاجرت نظرىسى نىن آروپا و روسىيە تمثىلچى لرىنن فىكىرلرىنە مراجعت ائدن يوسف.وزىر بئله بىر قناعتە گلمىش دىر كى، بو نظرىە خالق ادبىياتى نىن اۆىرنىلمە سىندە مەهم رول اوينامىش دىر.

«خالق ادبىياتىندا بشرى تمايل لر»، «آذربايجاندا زردوشت عادتلىرى: نوروز» كىمى مقاله لرىندە يوسف.وزىر بئله بىر نىجەيە گلمىش دىركى، نوروز آذربايجان مدنيتى نىن محصولودور. شرق مۇلفلرىنن نوروز بارەدە ضدىتلى مدعالارىنى نظردن كئچىرن مۇلف بىر سىرا ماراقلى و اورىژىنال علمى فىكىرلر سؤىلمىش دىر. ى.وزىر آذربايجان ناغىل لارىنن توپلانماسى و اۆىرنىلمە سى اىلە دە ياخىندان مشغول اولموشدور. ناغىل لارى فولكلورون ان قدىم ژانىرى كىمى دىرلندىرن يوسف.وزىر قئىد ائدىردى كى، بو اۆرنكلردە درىن فلسفى مضمون گىزلىمكده دىر. «ملىك ممد» ى آذربايجان ناغىل لارىنن ان سچىيەوى نمونه سى ساىان مۇلف اورادا اۆز عكسىنى تاپان وارلىغى ماده قبول

اٲتمه اوزررينده دايانميش، بو ايكيلشمه نين بير قطبونده ايشيغين (هرمزون) ابدى حياتين، ديگر طرفينده ايسه قارائليق زندانين ياراديجى سى اهريمين دايانديغيني قئيد اتميش دير. بللى ديركى، بو ايكى ضدئى اولان قوه آراسيندا گئدن ابدى مبارزه هميشه خئيرين-هرمزون قلبه سى ايله نتيجه لنير. بو باخيمان دا ى.وزير حاقيندا سؤزو گئدن ناغيل لا «آوستا» آراسيندا معين اوخشارليق گؤرموش و بيولوژى جهتلى اورتايا چيخارماغا چالشميش دير. مؤلف بو فيكىرلرينى داها دا گئيشلنديريب انكيشاف ائديرميش و «آذربايجان ناغيل لارينين احوالى-روحيه سى» مقاله سينده عمومى لشديرميش دير. ى.وزير ناغيل لاردا تئز-تئز تكرر لانميش رقىلر باره ده ماراقلى فيكىرلر سؤيلميش دير. او، همچين ژانرين تصنيفينى وئرمگه ده تشببوس گؤسترميش دير، ى.وزيرين «فولكلور يولوندا» مقاله سينى ايسه آذربايجان فولكلور شيناسلىق تاريخينه بير نظر كيمي قيمتلنديرمك اولار.

آذربايجان ادبياتى نين آراشديريلماسى، تبليغى ايشينده چوخ يۇنلو فعاليت گؤسترن سالمان مومتاز (۱۸۸۹-۱۹۳۸) بير فولكلور توپلاييجى سى كيمي ده فرقلميش، شيفاهى سؤز صنعتى ارثى نين نشرينده ميثل سيز خدمت گؤسترميش دير. آذربايجانين آيرى-آيرى بؤلگه لرينده علمى آخترارش سفرلرينده اولموش س.مومتاز، كللى مقداردا عاشيق و ائل شاعرلرينين شعرلرينى توپلاماقلا برابر، باياتى، آتالار سؤزو، روايت و... ژانرلارا داير چوخ سايلى اورنكلرده

يازييا آلميش دير. ايلك فولكلور آشديرمالارينا بيرمينجى ايللردن باشلايان س.مومتاز «اثل ادبياتى»، «اثل شاعرى قوربان» كيمى مقاله لرله چيخيش ائتميش، آذربايجان كلاسيك پوئزياسيندا فضولى يه برابر توتدوغو سارى عاشيغين باياتيلاريني اونجه «عاشيق عبدالله» (۱۹۲۷)، سونرالار ايسه «سارى عاشيق» (۱۹۳۵) آدلارى ايله اوخوجولارا چاتديرميش دير. بوندان سونرا سارى آشيغين ارثى نين اويزنيله سينه مارقا چوخالميش، بو نشرلر ايسه علمى باخيمدان يوكسك قيمتلنديريلميش دير. فولكلور ژانرى كيمى باياتيني بايات قبيله سى ايله باغلايان س.مومتاز هم ده باياتى بير شخصيت كيمى سجييه لنديرىب، اونو اوغوزخانين نوه سى سايميش دير. س.مومتازين آدى ايله باغلى نشرلردن بيرى ده ايكى حيصه دن عبارت «اثل شاعرلىرى» توپلوسودور (۱- جى حيصه، ۱۹۲۷؛ ۲- جى حيصه، ۱۹۲۸). مؤلف سونرالار بو ايلك نشرى تكميللشديريپ يئني دن چاپ ائتديرميش دير (۱۹۳۵، ۱۹۳۶). بيرينجى نشره اون سؤز يازميش حنفى زيناللى آذربايجان فولكلور اؤرنكلرينين توپلانيب سيستمه سالينماسيندا س.مومتازين خدمتيني يوكسك قيمتلنديرميش دير.

س.مومتاز نشره حاضيرلاديغى كتابلارداكى فولكلور اؤرنكلرى باره ده بير سيرا علمى-نظرى فيكىرلر ده سؤيلىميش دير. مؤلفين بو ساحه ده كى فعاليتى تصديق ائدير كى، اونو آذربايجان فولكلورونون اكثر ژانر و نؤوع لرى ماراقلانديرميش دير. «كورواغلو» حماسه سى باره ده خيلى

ماتريال توپلايان س.ممتاز داستاني آراشديرماق اوچون
 گۆره جگى ايشين پلانىنى حاضرلاميش دير. او، حماسه نين
 «اصلى-كرم» داستاني ايله قارشىليقلى مقايسه سيني ده
 آپارميش دير. فولكلور ارثيني توپلايىب نشر ائتمه يى،
 آراشديرماق اوږ فعاليتي نين باشليجا استقامتى سايان
 س.ممتاز «شكى ساولارى» ادلى ترتيب ايشيني ده چاپا
 حاضيرلاميش دير.

آذربايجان فولكلورونون توپلانماسى، نشرى و تبليغينده
 ثمره لى فعاليتى ايله سئچيلن فولكلورشناسلاردان بيرى
 ده حنفى زيناللى (۱۸۹۶-۱۹۳۸) ايدى. «آذربايجانى تدقيق
 و آراشديرما جمعىتى» نده فولكلور كمىته سى نين صدرى،
 آذربايجاندا فولكلور شعبه سى نين مديرى، آذرشرين باش
 رئاكتورو، سونرالار رئاكتورو وظيفه لرينده چالشميش
 حنفى زيناللى بو چوخ يۇنلىي فعاليتى ايله باغلى
 اولاراق آذربايجاندا كئچيريلن بوتون فولكلور تدبيرلرينده
 ياخيندان اشتراك ائتميش دير. او، خالق ادبياتينا داير
 ايلك آختاريشلارينا ۱۹۲۳-جو ايلده درج ائتديردي «حيات
 و صنعت»، «خواص و عوام ادبياتى» مقاله لرى ايله
 باشلاميش دير. حنفى زيناللى نين شاعرانه سؤز صنعتى نين
 اوڭرنيلمه سينده كى اساس خدمتى ايسه ۱۹۲۲-۱۹۳۶-جى
 ايلرلرين دؤورو مطبوعاتيندا درج اولونموش سلسله مقاله لرينده
 قارباليق شكيلده نظره چارپير. فولكلورون مى اصطلاحلا
 «اغيز ادبياتى» آدلانديريلماسيني داها مناسب سايان و بونو
 اساسلانديرماغا چالیشان حنفى زيناللى بو ادبياتين تائير

دايره سىنى ده مەنلش دىرمەيە چالشمىش دىر.

قونشو خالقلاردا، همچىن بىر سىرا تورك خالقلىرى ايله مقايىسەدە آذربايجان فولكلورو اۆرنكلرينىن آز توپلانيلديغىنى تأسف حسی ايله خاطىرلادان حنفى زىنالى قئىد ائتمىش دىركى، «خالق ادبیاتىنى توپلاماق، اونسو سىستمه سالماق و دورمادان بونلارین ديشمه سىنى گودمك بوتون بىر ضیالى اوردوسونون همتى، يارديمى و چالشماسى ايله اولمالى دىر». حنفى زىنالى عىنى زاماندا توپلاما پروسە سىندە ماتريالین دىل، لهجه خصوصیتلرينىن قورونماسى، يازى يا آلېنان منطقه نىن، اراضى نىن جغرافى باخىمدان تصويرىن وئریلمەسى، اۆرنكلرىن بوتون واریانتلارى ايله بىرلىكدە توپلانماسى پرىنسىپلرینىن ضرورى لیگىنى ده خصوصى قئىد ائتمىش دىر. حنفى زىنالىنىن فولكلورون مختلف ژانر و نؤوعلىرىنه دایر نظرى ملاحظەلرى اونون بو ژانرلارا حصر ائدیلمىش آیرى-آیرى کتابلار يازدیغى اؤن سؤزدە گئىش عكس اولونموشدور. ۱۹۲۶-جى ایلده چاپدان چىخمىش «آذربايجان آتالار سؤزو» نه مقدمە سىندە بو ژانرىن تاريخىندن سؤز آچان مؤلف خاطىرلادیردى كى، آتالار سؤزونون اصل آدى اسكى توركجهده «ساو» ايمىش. بو ژانرى شکیل باخیمىندان اىكى يئره آيىران حنفى زىنالى يازىردى كى، اونلارین بىر قىسمى نىن «ضرب المثل» آدىنى داشىيان مثلر، ديگر حيصه سىنى ايسه عادى سؤزلر، يانى «ساو» لار تشكيل ائدير.

حنفى زىنالى اؤزگه بىر مقدمە سىندە ملا نصرالدينىن

ھم بىر لطيفه قهرمانى كىمى مختلف بۇلگەلەردە، آيرى- آيرى خالقلار ايچرى سيندە يايلىب سۇيلىمەسى سىبىلرینی، ھم دە اونون تارىخى شىخىت اولاراق اويغون منبعلەردە خايطرلادىلماسىنى ايزلەمگە چالیشمىش دیر. حنفى زىنالىلى خالق شعرى و عاشیق صنعتى بارەدە ان دیرلى فیکیرلرینی سالمان مومتازین «ئىل شاعرلری» کتابىنا اۇن سۇزوندە سۇيلىمىش دیر. او، قئید ائدیردى كى، ئىل شاعرلرینى ھامىسى تصوّف تأثیرینە دوشمەيىبلر. اولارین، خصوصیلە «خووص تصووفى» قروپونا داخل اولان صنعتکارلارین اکثریتی نین شعرلریندە الله، پیغمبر، اؤولیا، شاه مردان و ...آدلارینا تتر-تتر راست گلەمک مومکون دور. بو باخیمدان حنفى زىنالىلى عاشیق شعریندە كى وجودنامەلری آیریجا خايطرلادیردى. داھا سونرا مؤلف قئید ائدیردى كى، بۇلە مسئلەلرین اؤیرنیلەمەسى گلەجک آراشدیریجیلار اوچون اولدوقجا فایدالى و واجب ساییلمالى دیر.

حنفى زىنالىلى عاشیق صنعتى ایلە باغلى فیکیرلرینی ایكى جلدلیک «آذربایجان عاشیقلارى» نا مقدّمە سیندە دە سۇيلىمىش دیر. عاشیق شعرینن دىلى، اونون تام رنگلەمەسى ایلە قورونماسى مشکلى جدى بىر مسئلە كىمى مؤلفین دقت مرکزیندە اولموش دور. حنفى زىنالىلى نین آذربایجان فولکلورونون آیری-آیری ژانر و نؤولرینە دایر گئیش آشدیرمالارى اؤز عکسینی ع.شایق، ع.موسى خانلى و ج.افندى زاده ایلە بىرلیکدە یازدیقلارى «ادبیاتدان ایش کتابى» اثریندە تاپمیش دیر. بو اثرده خالق ادبیاتی نین

موضوع سو، اونون یازیلی ادبیاتدان فرقی، آدسیزلیگی، قهرمانلاری، همچنین ناغیل، آتالار سوؤزو، تاپماجالارین منشایی، تصنیفی، اونلارین ایدئیا مضمون خصوصیتلری و... کیمی اونلارلا مشکللره توخونولموشدور. حنفی زیناللی نین آ.باقری نین «فولکلور آذربایجان» اوچ جلدلیگینه، همچنین اونونلا بیرلیکده نشر ائتدیردیکلری «آذربایجان تورک ناغیل لاری» (۱۹۳۵) کتابینا مقدمه لری ده علمی-نظری باخیمدان بیر سیرا ماراقلی ملاحظه لرله زنگین دیر.

حنفی زیناللی نین آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتینا دایر آراشدیرمالاری فولکلورشناسلیغیمیزین فورمالاشماسیندا مهم رول اوینامیش دیر. همت علی زاده (۱۹۰۷-۱۹۴۱) آذربایجانین تانینمیش فولکلورچولاریندان بیر اولموشدور. او، شخصا اوژونون توپلادیغی ماتریاللار اساسیندا عاشیق شعرلریندن عبارت بیر سیرا کتابلار درج ائتدیرمیش دیر. همت. عزیززاده نین فعالیتینده «کوراوغلو» حماسه سی نین نشری ده اونملی یئر توتور. او، ولی خولوفلودان سونرا داستانین اوژ دوؤرو اوچون ان موکمل نشرینی حاضیرلامیش دیر. ۱۴ قول و علاوه لردن عبارت اولان بو توپلام ترتیب ایشی اول روس، سونرا ایسه آذربایجان دیلینده نشر اولونموشدور، همت. علی زاده آذربایجان فولکلورونون ان کوتلوی ژانرلاریندان ساییلان بایاتی، تاپماجا و خالق ناغیل لارینین توپلانماسی ایشینده ده ثمره لی فعالیت گوستریمیش دیر. ۱۹۳۸-جی ایلده نشر اولونموش «بایاتیلار» کتابی مؤلفین بو ساحه ده کی امگی نین بهره سی کیمی میدانا چیخمیش دیر. آذربایجانین تانینمیش

یوکسک اختصاصلی و محصولدار فولکلور شناسلاریندان بیرى ده م. تهماسیب (۱۹۰۷-۱۹۸۲) ایدی. اونون آشدیرمالاریندا فولکلورون اکثر ژانر و نوع لرینه توخونولموشدور. هله ۳۰- جو ایللرین سونو، ۴۰-جی ایللرین اوّلرینده م. تهماسیب آذربایجان فولکلورونون آز اویرنیلیمیش بیر سیرا مشکلرینه حصر اولونموش سلسله مقاله لری ایله علمی اجتماعیتین دقتینی جلب ائتمیشدی. او، مؤوسیم و مراسیم نغمه لرینی مونوقرافیک سبکده ایشله میش و علمی-نظری باخیمدان بیر سیرا دیرلی ملاحظه لر سؤیلمیش دیر، عالیم آذربایجان ناغیل لارینین تدقیقی ایله برابر، بو اوړنکلرین نشری ایله ده مشغول اولموشدور. اوچ و بئش جلدلیک (۱۹۴۱-۱۹۴۲؛ ۱۹۵۹-۱۹۶۱) آذربایجان ناغیل لارینین نشری محض اونون فعالیتی ایله باغلی دیر. اونون بو نشرلره یازدیغی اوڻ سؤز، ایضاح و قئیدلر اوڻ نظری استقامتی ایله فرقلمیش دیر. م. تهماسیبین دیو، سیمرغ قوشو، اژداها، سلیمان، قاف کیمی فولکلور اوبراز و آنالاملاری باره ده کی فیکرلری خصوصی ماراتق دوغورموشدور. اونون علمی فعالیتینده ملانصرالدین لطیفه لرینین ترتیبی و نشری ده مهم یئر توتوموشدور. «عاشیغین سسی»، «بایاتیلار»، «عاشیق علی-عسگر»، «تئللی ساز اوستادلاری» کتابلارینین نشرینده ده م. تهماسیبین امگی اولموشدور. م. تهماسیبین آذربایجان داستانلارینین اویرنیلمه سی ساحه سینده کی خدمتی خصوصیه قیمتلی دیر. او، «کتابی-دده قورقود» و «کوراوغلو» کیمی داستانلارین نشری و اویرنیلمه سی ایله یاخیندان مشغول اولموشدور.

تانیمنیش روس شرق شناسی و.و. بارتولدون «کتابی-دده قورقود» ون روس دیلینه ترجمه سینی ایلک دفعه ح. آراسلی ایله م. تهماسیب باکی دا چاپ اتدیرمیشلر، ترجمه نین ایضاحلار و قئیدلر بۆلمه سی م. تهماسیب طرفیندن یازیلیمیش دیر. اونون بیر متن شناس کیمی عابده ایله باغلی آپاردیغی تصحیح و دقیقلشدیرمه لر خصوصی علمی دگر کسب ائتمکده دیر. او، «کتابی-دده قورقود» عابده سینه بیر نئچه سلسله مقاله لر ده حصر ائتمیش دیر. م. تهماسیبین فولکلورشیناسلیق فعالیتینده اورتا عصرلر آذربایجان خالق داستانلارینا حصر اولونموش مونوقرافیا خصوصی مرحله تشکیل ائدیر. بو آشدیرما حماسه شناسلیغین سون نایلیتلی و مؤلفین اوزون ایلیک علمی-نظری تجربه سی اساسیندا یازیلیمیش دیر. اثرده داستانلارین فورمالاشماسی پروسه سی معینلشدیریلیمیش، عاشیق صنعتی باره ده بیر سیرا ماراقلی ملاحظه لر سؤیلنمیش دیر. اوزان، یانشاق، عاشیق اصطلاحلارینین سؤز آچیمی باره ده کی فیکرلر خصوصیه دیرلی دیر. بیر ژانر کیمی داستان، اونون یارادیجیلاری، ایفاچیلیق عنعنه لری و دیگر مسئله لر مونوقرافیدا تام ماهیتی ایله گئنیش شرح اولونموش دور. م. تهماسیب بو اثرینده همچنین آذربایجان خالق داستانلارینین علمی تصنیفینی آپارمیش دیر، م. علی زاده دن سونرا کی ایللرده «کور اوغلو» حماسه سی نین نشری و تدقیقی م. تهماسیبین آدی ایله باغلی دیر. ایلک نشری ۱۹۴۹-جو ایله تصادف ائدن بو قهرمانلیق حماسه سی م. تهماسیبین امگی سایه سینده آذربایجان و روس دیللرینده دفعه لرله نشر اولونموش دور.

م.طهماسب فولکلور و یازیلی ادبیات مشکینه ده بیر سیرا مقاله لر حصر ائتمیش دیر. بو باخیمدان نظامی، نسیمی، واقیف، ج.جبارلی و ی.و.چمن زمینلی نین فولکلورلا علاقه لرینه عایید یازیلاری آیریجا دیرلندیلمه لی دیر.م.تھماسیب بدیعی یارادیجیلیقلا مشغول اولان بیر یازیچی کیمی ده تانینمیش دیر. او، مؤوضوع سو فولکلوردان آیینمیش بیر سیرا پیسسلرین، همچنین نمایشنامه لرین مؤلفی دیر. اونون درام اثرلری آذربایجان صحنه سینده اوینانمیش و آیریجا کتاب شکلینده نشر اولونموشدور. آذربایجان فولکلورونون توپلانماسی و نشری ایله ثمره لی و محصولدار شکیلده مشغول اولان اهلیمان آخوندو (۱۹۰۳-۱۹۷۷) ۳۰-جو ایلرین اورتالاریندان فعالیتیه باشلامیش دیر. او، سیستملی شکیلده آذربایجانین ماحال و کندلرینده فولکلور دایره المعارفلی اولموشدور. اونون توپلاما ساحه سینده کی فعالیتینی آنجاق همت، علیزاده نین فولکلور نشرلری ایله مقایسه ائتمک مومکون دور. ا.آخوندوون توپلادیغی آذربایجان خالق ناغیل لاری اوچ جلدلیک، بئش جلدلیک ناغیل لار توپلولاریندا، همچنین آیری-آیری کتابلار شکلینده آذربایجان و روس دیل لرینده نشر اولونموشدور. ا.آخوندو «قاجاق نبی» داستانی نین توپلاییجی سی کیمی ده تانینیر.

بو کتاب ۱۹۶۱-جی ایله ده نشر اولونموشدور. مؤلفین توپلادیغی «قاطر مممد» داستانی دا نظامی آدینا ادبیات اینستیتوتونون علمی آرشیوینده ساخلانیلیر. ایکی جلدلیک «آذربایجان داستانلارینین چاپی دا ا.آخوندوون آدی ایله

باغلی دیر. ۱. آخوندوون عاشیق شعرینین توپلانماسینداکی خدمتی ده یوکسک قیمتلندیریلمه‌لی دیر. عاشیق العسگرین شعرلر کتابی نین مختلف ایللرده کی نشرینده ترتیبی لردن بیرری کیمی اشتراک ائتمیش دیر. او، اوزون ایللر توپلادیغی فولکلور اؤرنکلری اساسیندا ایکی کتابدان عبارت «آذربایجان فولکلورو آنتولوگیاسی» چاپ ائتدیرمیش دیر. بو اثری فولکلورشناس لیغیمیز تاریخینده بو سبک‌ده ایلك نشر کیمی قیمتلندیرمک مومکون دور. آنتولوگیالار مؤلف طرفیندن علمی باخیمدان جدی مازاق اویدان ایضاح و قئیدلرله ده تجهیز اولونموش دور. کتابدا فولکلوروموزون بیر سیرا ژانرلارینا دایر نمونه‌لر ایلك دفعه اولاراق اوخوجولارا چاتدیریلیمیش دیر. ایکی جلدلیک «آذربایجان عاشیقلاری و ائل شاعرلری» (۱۹۸۲-۱۹۸۳) کتابلارینین نشرینده ده ۱. آخوندوون مهم امگی اولموش دور. بو توپلولار بیر ایل سونرا تورکیه جمهوریتینده و ایران اسلام جمهوریتینده ده چاپ اولونموشلار. ۱. آخوندو توپلاما، ترتیب، نشر ایشلری ایله یاناشی، تدقیقاتلا دا مشغول اولموش دور. او، «عاشیق العسگرین حیات و یارادیجیلیغی» مؤوضوع سوندا نامزدلیک پایان نامه‌سی مدافعه ائتمیش (۱۹۴۶)، همچنین ناغیل‌لار، ۱۹-جو یوزایلیگین آذربایجان عاشیقلاری باره‌ده خصوصی مقاله‌لر چاپ ائتدیرمیش دیر. اونون «قاجاق نبی»، «ساری عاشیق» (روایت)، «قاطیر ممد»، «لطیف شاه» داستانلاری باره‌ده ده تدقیقاتلاری واردیر.

فولکلور میل، اونون توپلانماسی و نشری ایشلرینه قایغی جنوبی آذربایجاندا نسبتا سونرا باشلانمیش دیر. آیری-آیری

ژانر و نوع لرین، همچنین بو ساحه ده کی آراشدیرمالارین مطبوعات صحیفه لرینه یول تاپماسی ۱۹۴۵-۱۹۴۶-جی ایلره تصادوفه دیر. همین دؤورده نشر اولونان «آذربایجان»، «وطن اوغروندا»، «یئنی شرق» قزتلرینین بو ساحه ده کی فعالیتی مهم ادبی-مدنی حادثه یه چئوریلیمیش دیر. «آذربایجان صحیفه لرینده م.ع.فرزانه نین تقدیم ائتدیگی آذربایجان ملی داستانلاریندان اوژنکلرین و خالق ادبیاتینا دایر آشدیرمالارین، همچنین رسول سرحدارین، حسین صابیر زامانین، فاطمه خانیم میرزایی نین، ابوالفضل حسینی نین گؤنردیگی بایاتیلارین اوژونه یئر تاپماسی تقدیرلاییق حادثه کیمی دگرلندیریلمله لی دیر. لاکین بایاتیلارا اولان میل آرتسا دا، اونلارین مطبوعات صحیفه لرینه یول تاپماسینا امکان وئريلمه میش دیر. یالنیز صمد بهرنگی ۱۹۶۳-جو ایلده چاپ ائتدیردیگی «پاره-پاره» اثرینین سونوندا ۱۰۰-دن چوخ بایاتی وئرمیشدیر کی، بو، همین دؤور اوچون جسارتلی آددیم سایلا بیلر. بایاتیلارین ایلک مستقل توپلوسو ایسه ۱۹۶۵-جی ایلده م.ع.فرزانه طرفیندن تبریزده نشر اولونوب اجتماعیتیه چاتدیریلیمیش دیر. مجموعه نین ایکینجی و دها سونراکی چاپلاری یئنه ده م.ع.فرزانه (تهران، ۱۹۸۱) و یحیی شیدانین آدلاری ایله باغلی دیر.

دکتر سلام الله جاویدین «آذربایجان فولکلوروندان نمونه لر» (بیرینجی جلد، ۱۹۶۶؛ ایکینجی جلد، ۱۹۸۰) توپلوسو، همچنین عبدالکریم خامنه یی ایله بیرگه حاضیرلادیقلاری «تاپماجالار» کتابلارینین دا جنوبی آذربایجان

فولکلور شناسلیغیندا اؤزونه مخصوص یئری و دگری واردیر. حسن مجیدزاده ساوالانین «تورک ترانه لری» آدی ایله چاپ اتئدیردیگی ایکی جلدلیک آذربایجان خالق ماهنیلاری (۱۹۶۳-۱۹۶۵)، علی تبریزی و کاظم سردودی نین «اصلی-کرم»، «عاشیق قریب» (۱۹۵۴) کتابلارینین دا جنوبی آذربایجان فولکلورونون توپلانماسیندا اؤزونه مخصوص یئری واردیر. ناغیل لارین توپلانماسی ایله ان چوخ صمد بهرنگی، بهروز دهقانی و حسین محمدزاده (صدیق) مشغول اولموشلار. آذربایجان کندلرینده معلم ایشلهین بو شخصلر بللی سببلر اوزوندن آذربایجان ناغیل لارینی فارس دیلینده چاپ اتمک (۱۹۶۵) مجبوریتینده قالمیشلار. ۱۹۵۵-جی ایله علی اصغر مجتهدی «آذربایجان یئرلی لهجه سینده مثللر و حکمتلی سؤزلر» مجموعه سینی چاپ اتئدیرمیش دیر. توپلویا ۲۵۰۰ آتالار سؤزو سالینمیش دیر. قدس ایسه آتالار سؤزو و مثللرین توپلانماسی ایله دها جدی مشغول اولموش و ژانرلا باغلی کتابیندا آتالار سؤزو و مثللری مؤوضوع باخیمیندان تصنیف اتمگه چالیشمیش دیر. بو ایشده م.ع.فرزانه و زهره وفاینین ده خصوصی امگی اولموشدور.

م.ع.فرزانه اؤز توپلاما-ترتیب کتابیندا فرازتولوژی بیرلشمه لره خیلی یئر آیریمیش و بونون سببینی بئله اساسلاندیرمیش دیر: «بو واحیدلر هر خالقین ملی روحونو، یاشایش شیوه لرینی، عادت-عنعنه لرینی، اقتصادی-سیاسی و اخلاقی-فلسفی دوونیا گؤروشلرینی عکس اتئدیریر. خالقین

دوغما دیلی وارلیغی ایله سیرداش لیق بو بیرلشمه لرده او قدر طبیعی لیک و جاذبه دارلیق یارادیر کی، حتی بونلاردا جانلانا دوغو و دوشونجه لرین بیر چوخونو آیری دیلله ترجمه ائتمک چتین، حتی امکان سیز اولور». جنوبی آذربایجان فولکلور اؤرنکلرینین توپلانماسی ایشینده علی کمالی نین میثیل سیز خدمتی و امگی اولموشدور. اونون شخصی آرشیوینده یوزلرله فولکلور نمونه لری قورونماق دادیر. فولکلورون تبلیغی، توپلانیماسی و اؤیرنیمه سی ایشینده «وارلیق» ژورنالی نین دا خصوصی رولو واردیر. ژورنالین صحیفه لرینده آذربایجان فولکلورونا دایر چوخ سایی مقاله لر چاپ اولونموشدور. «وارلیق» ین ناشری دکتر جواد هئیت «آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی» ادلی خصوصی کتاب دا چاپ ائتدیرین ایشدیر.

بیر چوخ فولکلور اؤرنکلری «جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیاسی نین او یغون جلدلرینده، همچنین ب. عبدالله نین ترتیب ائتدیگی «آزاد کوره بندم» کتاییندا اوخوجولارا چاتدیریلیمیش دیر. تاریخاً عراقدا مسکونلاشمیش تورکمن سویداشلاریمیزین دا زنگین فولکلور ارثی واردیر. بو ارثین توپلانماسی، تدقیقی و نشری ایله آتا طرزی-باشی، شاکر صاییر ظابط، ابراهیم داغی اوغلو، عبداللطیف بندراوغلو و بقیه یاخیندان مشغول اولموشلار. عراق تورکمانلارینین فولکلور ارثی نین اؤیره نیلمه سی ساحه سینده گؤرکملی فولکلورشناس غضنفر پاشائیوین دگرلی خدمتی واردیر.

عصریمیزین ۲۰-۳۰-جو ایللرینده آذربایجان فولکلورونون

توپلانماسی، تدقیقی و تبلیغینده آذربایجانین «انقلاب و مدنیت»، «معاریف ایشچی سی»، «گنج ایشچی»، «ادبیات قرئتی»، «آذربایجان رعیتلری» و دیگر مطبوعات اورقانلاری مهم رول اوینامیش دیر. اونلارین صحیفه لرینده شیفاهی ادبیاتیمیزین علمی اهمیتلی بیر چوخ واجب مشکللرینه توخونولموش، نظری باخیمدان اوریژینال ملاحظه لر سؤیله نمیش دیر. یازیچی لارین بیرینجی عموم الاتفاق قورولتاییندان (۱۹۳۴) سونرا کئچمیش سووئت حاکمیتینده، او جمله دن آذربایجاندا شیفاهی ادبیات اؤرنکلرینین یازی یا آیینماسی، نشری و آراشدیریلماسی گئیش مقیاس آلمیشدیر. تدریس و علمی-تدقیقات مؤسسهلری آذربایجانین آیری-آیری ماحال و کندلرینه دایره المعارفلر کئچیرمیش، یئرلی ضیالیلارین، معلم و شاگردلرین کمکی ایله خالق یارادیجیلیغی اؤرنکلرینی توپلامیش، اونلاری نشر ائتدیرمیشدی. بو دؤوردن اعتبارا خالق ادبیاتی اورتا و عالی مکتبلرین تدریس پروقراملاریندا اؤزونه اساسلی یئر تاپمیش، بیر سیرا فولکلور اؤرنکلری درسلیک و منتخباتلارا داخل ائدیلمیش، اونلار حاقیندا بو و یا دیگر سبکده علمی معلومات وئریلمیش دیر. البته، جامعه شناسی معناسیندا، الله سیز-صینفی آیریلر و افراطلار بو دؤورون فولکلورشیناسلیق علمینده ده اؤزونو گؤستریمیش دیر. حاکم رسمی ایدئولوژی ابتدایی شیفاهی تفکره، آز قالا ایلك اساطیر و میفلره ده مطلق بیر صنفیلیک و پارتیالیلیق معیاری تطبیق ائتمه یه چالیشیردی. لاکین حقیقی علمی، حرفه ای فولکلورشیناسلیق اؤز ان یاخشی نمونه لرینده بئله جانفشانلیق دان یوکسکده

دورموشدور. بو دؤور آشدیرمالاریندا ائل ادبیاتینا خاص اولان اساس کئیفیتلر کیمی اونون «صینفی» ماهیتی یوخ، آشاغیداکیلار دقت مرکزینه چکیلمیش دیر: فولکلورون ابتدایی امک پروسه‌سی ایله باغلی یارانماسی، جمعی یارادیجیلیق محصولو اولماسی، خالقین دونیاگۆروشونو، بدیی تفککورونو، عادت-عنعنهلرینی، طبیعت و جمعیتله باخیشینی عکس ائتدیرمه‌سی، یازیلی ادبیاتلا تماسدا انکیشاف ائتمه‌سی و... زامانین اخلاقی میللری، خالقین آزادلیق، وطنپرورلیک، هومانیزم، بین‌المللچیلیک دویغولان... - بوتون بونلارین شیفاهی ادبیاتدا اوزه چیخاریلماسی، تحلیللی آشدیرمالارین اساس مغزینی تشکیل ائتمیش دیر. ابتدایی انسانین ایلکین بدیی تفککورونون آرخیلک نؤعلریندن ساییلان امک نغمهلری، شوبه‌سیزکی، اونون روحونو اوخشاماق، زحمتینی یونگوللشدیرمک، امک فعالیتینی نین ثمرلیریگینی گوجلندیرمک مقصدینه خدمت ائتمیش دیر. بو مسئلهلره توخونولان آشدیرمالاردا مؤوسیم-مراسیم نغمهلرینه ده گئیش یئر وئريلمیش، بو تۇرن و آیینلر اولو بابالارین طبیعت قوه‌لرینه مناسبتلرینی، اونلارین بو باره‌ده کی ایلکین تصورلرینی اؤزونده احتیوا ائدن فولکلور اثرلری کیمی مشخص اولونموشدور. آتا-بابا گونو، قودو-قودو، گونشی دعوت، کوسا-کوسا، وصفی-حال، توی، مؤوسیم و معیشت مراسیملری ده آشدیرمالاردا ایضاح ائديلمیش، باهارین گلمه‌سی ایله باغلی ایجرا اولونان «سمنی بایرامی» شنلیگی نین کتچیريلمه‌سی «اوستا» قاتلاری ایله قارشیلیقلی شکیلده اؤیرنيلمیش دیر.

چوخ اطرفلى مضمونا ماليک مراسيم و مؤوسيم نغمه لرينين سونراکى انکيشاف يوللارى دا آراشديريلميش دير . تاريخى شخصيتلره، خالق قهرمانلارينا حصر اولونموش نغمه لر، روايت-حکايه لر توپلانميش، داستان شکلينده ترتيب ائديلميش، اونلارين علمى تصنيفاتى وئريلميش، مؤوضوع سو، مقصد و ايدئياسى، خالق حرکاتى ايله اغليليغى تحليل ائديلميش دير. باياتيلار حاقيندا آيريجا تدقيقات و نشر ايشلرى آپاريلميش، بو ژانرلا داها چوخ باغلى اولان هولاولار، ساياچى سؤزلرى، وصفى-حاللار، لايالار، نازلالمالار، اوخشامالار، آغيلار دا اونونلا بيرليکده اؤيرنيلميش، بو نؤعلرين منشايى، يارانما يوللارى، بير سؤز- تئرمين کيمى اصول شناسى بارده معين ملاحظه لر يورودولموشدور، آذربايجان ناغيل لارينين نشرى و آراشديريلماسى ساحه سينده ده خيلى ايش گؤرولموشدور. آيرى-آيرى نشر ياتالاردا آذربايجان و روس ديبلرينده اونلارلا ناغيل کتابى درج ائديلميش دير، ناغيل لارداکى خيبر و شر قوه لر، ديو اوبرازى زردوشتيلىکله. «وستا» ايله باغلى اؤيرنيلميش، مثبت و منفى تيپلرين سجييه لرى بارده مارقلى فيکيرلر سؤيلنميش، کتچل و اونون اوليه نمونه سى کيمى معينلشديريلن کوسا صورتى نظردن کتچيريلميش دير . بو ژانرين چوخ جلدلى نشرلرى ده اولموشدور. AAME آندره يئو بؤلگوسونه اساساً آذربايجان ناغيل لارى قروپلاشديريلميش دير. حيوانلار عالمين دن بحث ائدن ناغيل لار (ناغيل-تمثيللر)، سئحرلى ناغيل لار، معيشت ناغيل لارى آيرى-آيريليقد اؤيرنيلميش دير. ناغيل لارداکى

اجتماعی موتیولرہ، ژانرین بدیعی خصوصیتلرینہ، بو اؤمکدہ کی خرافاتا قارشى موباریزہ موتیولرینہ، خالق معیشتینین انعکاسینا خصوصی آشدیرمالار حصر اندیلمیش دیر، آتالار سؤزو و مثلر آشدیرما مؤوضوع سونا چئوریلیمیش دیر. بو ژانرین یارانما یوللاری، آتالار سؤزو و مثل اصطلاحلاری آلتیندا توپلانان اؤرنکلرین عمومی و فرقلی جہتلری آیریجا آشدیرما مؤوضوع سو اولموشدور. حکمتلی سؤزلر پختہلشمیش حؤکملردن عبارت تئزیسلر کیمی نظرہ چاتدیریلیمیش، بو نمونہلردن کلاسیک و معاصر یازیچیلارین، شاعر و عاشیقلا رین نئجہ فایدالانمالان اینجلمیش دیر. سون ایللردہ آپاریلیمیش تدقیقاتلاردا بو ژانرین اؤزونہ مخصوص سچیہ وی جہتلرینہ خصوصی دقت یئتیریلیمیش دیر، خالق تئاترینین یارانماسی، اینکیشافی، قدیم میدان تاماشالاریندا ساتیرا و یومور عنصرلری جمعیئدہ کی نقصانلاری افشا ائتمک واسطہ سی کیمی قیمتلندیریلیمیش، بو تاماشالارین حاضرلانماسی و نمایش ائتدیریلیمہ سی نین قایدالان آز دا اولسا اؤیرنیلمیش دیر. علاقہ دار تدقیقاتلاردا آذربایجاندا کوکلہ تئاترینین تشکلو، «کیلیم آراسی» تاماشاسینین ایجرا طرزى، «تاپدیق چوبان»، «مارال اویونو»، «کافتارکوس»، «سلام علیک سایییلر» و... تاماشالارین مضمونو بارہدہ ماراقلی معلوماتلارا راست گلمک مومکون دور. عمومیتلہ، خالق لطیفہ لرینین، او سیرادان دا ملا (خوجا) نصرالدینین آدی ایلہ باغلی گولمہ جہلرین نشری و اؤیرنیلمہ سینہ حصر اولونموش آشدیرمالاردا یاخین و اورتا شرق خالقلاری لطفہ لرینین

کومیک قهرمانلارینین تاریخینه نظر سالینمیش، ژانرین کئچدی ایدئا-بدیعی انکیشاف مرحله‌لری- خاص تاریخی کسملرله علاقه‌دار شکیلده تدقیق ائدیلیمیش دیر، ملا نصرالدین و بهلول داندنن آدی ایله باغلی لطیفه‌لر آذربایجاندا و اونون حدودلاریندان کناردا دفعه‌لرله درج اولونموش و گئیش اوخوجو کوتله‌سی طرفیندن رغبتله قارشیلانمیش دیر.

سون ایللرده آذربایجان افسانه و روایتلرینین توپلانماسی، نشری ایشی گئیش وسعت آلمیش دیر. مستقل ژانر کیمی افسانه و روایتلرین اویرنیلمه‌سی ایشینه ده قایغی گوجلنمیش و بیر سیرا ماراقلی آشدیرمالار میدانا چیخمیش دیر. بو تدقیقاتلاردا افسانه و روایتلرین فرقلی جهتلی، سرحدلی علمی-نظری باخیمدان معینلشدیریلیمیش، اونلارین تصنیفی آپاریلیمیش، ایدئا-مضمون خصوصیتلی، یازیلی ارثله باغلی جهتلی اویرنیلیمیش دیر، عاشیق یارادیجیلیغی ساحه‌سینده گورولموش ایشلر چوخ اطرفلی ماهیت داشیمیش دیر. اونون مختلف نظری مشکل‌لری آراشدیریلماقلا یاناشی، قوربانی، له‌له، ساری عاشیق، عباس توفارقانلی، خسته قاسیم، عاشیق واله، عاشیق العسگر. آغدابانلی قوربان، عاشیق حسین شمکیرلی، عاشیق شان‌لیک کیمی کلاسیک، عاشیق حسین جاوان، عاشیق میکایل آزافلی کیمی چاغداش صنعتکارلارین یارادیجیلیغی آریلیقدا تدقیق اولونموش، هم ده کلی مقداردا عاشیق شعری مجموعه‌لری نشر ائدیلیمیش دیر، عاشیق صنعتی‌نین منشایی، اوزان

دده- یانشاق- عاشیق اصطلاحلارینین ائتمولوگیاسی، آیری- آیری تاریخی کسیملرده بو یارادیجیلیق یولونون انکشاف خصوصیتلری، حیاتیلیک و خلقی لیگی آراشدیرلمیش، بو شعرلرده عرفانی، فلسفی، گؤزلیک، تربیه‌وی، اجتماعی فیکیرلر اؤیرنیلیمیش دیر، اوزان-عاشیق یارادیجیلیغی نین مهم قولونو تشکیل ائدن، شیفاهی نثرین ائپوپئاسی^۱ ساییلان آذربایجان داستان ارثی نین آراشدیریلماسی اساساً ایکی عابده - «کتابی-دده قورقود» و «کوراوغلو» حماسه‌لری اطرافیندا مرکزلشمیش دیر کی، بو دا بونؤوره‌سی قویولموش آذربایجان حماسه‌شناس لیغی نین نایلیتی کیمی قیمتلندیریلمه‌لی دیر، فولکلورون یازیلی ادبیاتلا علاقه‌سی، باشقا سؤزله، یازی‌چی و شیفاهی ادبیات مشکلی نین اؤیرنیلمه‌سی ده دقت مرکزینده اولموش، اونون بیر سیرا مهم مؤلفه‌لری - دموکراسی، خلقیلیک، اوپرازیلیق، ایده‌آل لیلیق، ادبی زمینه لر، ژانر یاخین لیق‌لاری و... نظردن کئچیریلیمیش، نظامی، فضولی، صابیر، ی.و.چمن زمین‌لی، ع.حق وئردیو، ج.جبارلی، ص.وورغون، س.رحیم اوو، و.سارایولی کیمی صنعتکارلارین شیفاهی ارشدن بهره‌لنمه‌لرینین یوللان ایزلنیمیش وبوتون بونلار بو سبک‌لی آشدیرمالارین اساس مغزینی تشکیل ائتمیش دیر.

آذربایجان فولکلورشناسلیغیندا قارشیلیقلی علاقه و قارشیلیقلی تأثیر جهتینده آشدیرمالار تورک و شرق متنینه آپارلماسا دا، زاقافقازییا و اورتا آسیا خالق‌لارینین شیفاهی ادبی-مدنی

۱. حادثه‌لرین دهاا گئیش، اطرافلی ناغیل ائدیلمه‌سی دئمک دیر.

ارثی زمینده گئیش اویرنیلیمیش دیر. آذربایجان-روس ادبی علاقه‌لری ده داخل اولماقلا بو ساحه‌یه حصر اولونموش تدقیقاتلاردا شیفاهی ادبیاتین بیر سیرا علمی-نظری مسئله‌لری ده حلینی تاپمیش دیر. آذربایجان خالقینین قدیم میفولوژی-اساطیری گؤروشلری، فولکلور اؤرنکلری ده قونشو خالقلارین تاریخی، یازیلی منبع‌لری ایله علاقه‌ده تدقیق اولونموش، «کوراوغلو» حماسه‌سینه دایر اثرمنی، گورجو و... قایناقلار گئیش شکیلده نظردن کئچیریلیمیش، داستانین آذربایجان روایتی، هرطرفلی اویرنیلیمیش دیر. آذربایجان «کوراوغلو» سو ایله اؤزبک «کوراوغلو» سو و اونون قهرمانلارینین شخصیته، بو اوبرازلارین مقایسه‌لی سنجیه‌سی تحلیل اولونموشدور، آشدیرمالاردا ۱۶-جی-۱۹ جو عصرلده اثرمنی القباسی ایله یازیا آلینمیش و توپلانمیش آذربایجان داستانلاری، الیازمالاریندان گؤتورولموش نامعلوم داستانلار، معلوم-مشهور داستانلارین واریانتلاری، داستان شعرلری تدقیق اولونموش، اونلار باره‌ده یئنی علمی قناعتلر الیه ائدیلیمیش دیر.

اؤتن یوزایللیگین اثرمنی کلاسیک یازچیلارینین آذربایجان فولکلورونون قدیم طرح و موتیولریندن، مختلف ژانرلاریندان بهره‌لنمه‌لری و تأثیرلنمه‌لری، بونو دوغوران عامللر اویرنیلیمیش، اونلارین آذربایجان شیفاهی ادبیاتینا دایر فیکیرلری آراشدیریلیمیش دیر. آذربایجان تورکجه‌سینده یازیب-یارادان گورجو، اثرمنی، آیسورو، یونان عاشیقلاری، اونلارین فایدالاندیق‌لاری عاشیق شعرلری فورمالاری و

یارادیجیلیق لارینداکی سچییه‌وی جهتلر تحلیل اولونموشدور. عراق تورکمئلرینین تاریخا یارادیب-یاشا تدیقلاری خوریاتلار (بایاتیلار)، آتالار سؤزو و مثللر، لطیفه‌لر، تاپماجالار، داستانلار، خالق نغملری و... ژانر و نووعلرین توپلانیب نشر اندیلمه‌سی آذربایجان فولکلورشناسلیغیندا علامتدار مدنی حادثه کیمی دیرلندیریلمه‌لی دیر آذربایجان فولکلورونون روس دیلینه ترجمه‌سی، نشری، ائله‌جه ده روس علمی اجتماعیتینه تقدیمی ساحه‌سینده خ. کوراوغلو، ا.وکیل اوو، و. قافاروو، ا. آخوندوو خدمتلری ده بؤیوک علمی دیره مالیکیدیر. بو سیرادان ایریجا قتید ائتمک لازیم‌دیر کی، «کتابی-دده قورقود» و «کوراوغلو» داستانلارینین روس دیلینه ترجمه‌لری خصوصی تدقیقاتین موضوع‌سونا چئوریلیمیش دیر. اؤیرتمه-روشی باخیمدان یازیلیمیش اثرلرده عموم تحصیل مکتبلرینده شیفاهی ادبیات ژانرلارینین تدریسی روشلری، خالق اؤیرتمه‌لرینین روشلری، منبع‌لری، اصوللاری، اساسلاری هابئله تربیه‌نین آیری-آیری ترکیب حیصه‌لری حاقیندا آذربایجان خالق مودریکلرینین زامان-زامان سؤیله‌دیکلری فیکیر و ملاحظه‌لردن ده اطرافلی بحث اندیلیمیش دیر. آذربایجان شیفاهی سؤز صنعتی‌نین توپلانماسی و تدقیقیندن دانیشارکن آذربایجان ملی علملر اکادمیاسی نظامی ادینا ادبیات اینستیتوتونون، اونون فولکلور شعبه‌سی امکداشلارینین سعی نتیجه‌سینده حاصیله یئتمیش چوخ جلدلیک ترتیب و تدقیقات ایشلرینی، خصوصیه «آذربایجان ناغیل لاری»، «آذربایجان داستانلاری»، «آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتینا دایر تدقیقلر»، «آذربایجان عاشیقلاری و ائل

شاعرلری، «آذربایجان بابایتیلاری»، «آذربایجان میفولوژی متلری» کیمی کتابلاری قئید ائتمه‌مک مومکون دئییل دیر.

سون ایللرده گنج قوه‌لرین آپاردیغی اورژینال، ماراقلی تدقیقات ایشلرینده یازیلی ادبیاتلا شیفاهی ادبیاتین قارشیلیقلی علاقه‌لری، داستان شعرلری، خالق گولوش مدنیّتی و اونون اؤزلیگی، آیری-آیری فولکلور نؤع و ژانرلارینین بدیعی خصوصیتلری گنجیش یئر توتور. عالی مکتبلر اوچون یازیلیمیش درس لیکلرین ده فولکلورون تدقیق، تدریس و تبلیغینده مهم اهمیتی واردیر. بو قیلدن اولان «آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی» کتابلاریندا فولکلورشیناسلیق علمی، اونون نظریه‌سی و مکتبلری معین درجه‌ده اؤیرنیلیمیش، آذربایجان فولکلورشناس لیغی، آذربایجان شیفاهی خالق ادبیاتی نین آرخایک و عنعنه‌وی ژانر و نوع‌لری، اونلارین تصنیفی، مضمونو و ایدئاسی، باشقا علاقه‌دار مسئله‌لری حاقیندا آیری-آیری یازیلیمیش، علمی عمومی لشدیرمه‌لر یولو ایله بیر سیرا قیمتلی ملاحظه‌لر ایرلی سورولموشدور.

اؤتن عصرین ۹۰-جی ایللریندن باشلایاراق زنگین شیفاهی سؤز صنعتی ارثیمیز آیری-آیری منطقه‌لر اوزره آردیجیل، پلانلی و سیستمی شکیلده توپلانیر و نشر اولونور. آذربایجان MEA نظامی آدینا ادبیات اینستیتوتوندا خالقیمیزین یوزایللیکلر بویو یارانیب یادداشلاردا قورونان فولکلور اؤرنکلرینین سجهیه‌وی جهتلرینی اوزه چیخارماق

مقصدیلہ چوخ جلدلی «آذربایجان فولکلورو آنتولوگیاسی» سلسله‌سی نشر اولونماغا باشلامیشدیر. بو نشر اؤز نؤوبه‌سینده رئیس‌پوبلیکا فولکلور آرشیوی و فوندونون، همچنین آذربایجان فولکلور مجموعه‌سی‌نین، آذربایجانین واحد فولکلور آتلاسی‌نین یارادیلماسینا یاخیندان کؤمک ائده‌جک و بو پرسپکتیو استراتژی برنامه‌نین حیاتی کئچمه‌سی اوچون اساسلی زمینه حاضرلا یا جاق دیر. ادبیات اینستیتوتو نظرینده یارادیلیمیش فولکلور علمی-مدنی مرکزی (حاضرda AMA فولکلور اینستیتوتو) رنگین شیفا‌هی ادبیاتیمیزین علمی اساسلارلا توپلانماسی و اؤیرنیلمه‌سی ساحه‌سینده گئیش اشدیرمالاری علاقه‌لندیریر. آذربایجان فولکلورونون توپلانماسی، نشری و تدقیقی ساحه‌سینده گؤرکملی متخصصلرین اؤتن اون ایل لیکلر عرضینده یاراتدیقلاری علمی عنعنه بو گون آزاد، نیئو، غضنفر، پاشائیو، اسرافیل عباسلی، بهلول عبدالله، پاشا افندی یئو، مرسل حکیم اوو، سدنیک پاشائیو، م. قسیمه، آ. فلاجائیو و باشقا اونلارلا استعدادلی فولکلورچو طرفیندن لیاقتله داوام ائتدیریلیر.

توپلانیب یاییملانان ماتریالارین جغرافیاسی

* تبریز
* ایلیخچی
* مراغه
* میانه
* پارس آباد